

KLASJE
NAŠIH
RAVNI

ČASOPIS BAČKO-BARANISKIH
HRVATA

GODIŠTE IV-ZAGREB, TRAVANJ 1942 - BR. 1

KLASJE NAŠIH RAVNI

POVREMENI ČASOPIS ZA ISTRAŽIVANJE KULTURE,
ŽIVOTA I OBIČAJA BAČKO-BARANJSKIH HRVATA

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Prof. MARKO ČOVIĆ

IZDAJE:

DRUŠTVO BAČKIH HRVATA U ZAGREBU

Sadržaj

<i>Marko Čović: Mrznja nas jača, majko! (Ulomak neobjavljenoga romana »Mladosti«)</i>	1
<i>Miroslav Hrvaić: Sjećanje</i>	4
<i>Dr. Josip Andrić: Dida, novela</i>	5
<i>Jakov Kopilović: Poslije podne</i>	7
<i>Miroslav Hrvaić: Prosjaci</i>	7
<i>Albe Šokčić: Istaknutiji ljudi bačko-baranjskih Hrvata do 1918.</i>	8
<i>Aleksa Kokić: Balada o prosjaku, koji se vratio žitnim poljima</i>	10
<i>Balada o starom cvrčku</i>	11
<i>Stjepan Bartolović: Božićni običaji kod Hrvata u Baču (Bačka)</i>	12
<i>Ante Jakšić: Seoce</i>	21
<i>Podne</i>	22
<i>Marin Šemudvarac: Narodna vjerovanja i gatanja u Baču (Bačka)</i>	22
<i>Stipo Bešlin: Obećana zemlja</i>	28
<i>Jabuke u prozoru</i>	28
<i>Ante Sekulić: Kraj prozora</i>	29
<i>Klasje</i>	29
<i>Ing. Bela Šimić: Poljodjelski radnici u Bačkoj</i>	30
<i>Petar Pekić: Stvaranje Nezavisne Države Hrvatske</i>	37
<i>Ivan Kujundžić: Susret sa Slobodom</i>	47
<i>Blaško Ivić: Narodni plesovi kod Hrvata u Subotici i okolici</i>	48

LISTAK

<i>Marko Čović: Prvi posjet bačko-baranjskih Hrvata Poglavniku Nezavisne Države Hrvatske Dru Anti Paveliću</i>	51
<i>Dr. Josip Andrić: Društvo bačkih Hrvata</i>	52
<i>Vilim Peroš: Zanimljiva knjiga o Irskoj</i>	59
<i>Stjepan Bartolović: Novi dokazi za hrvatstvo bačko-baranjskih Bunjevaca i Šokaca</i>	60
<i>Jeronim Korner: Književni lik Marka Čovića</i>	64
<i>Kulturni pregled</i>	67

Pojedini broj 30 Kuna.

Predplata 100 Kuna na godinu. Za inozemstvo 180 Kuna

Ruzica Malajurški
INSTITUT „IVAN ANTUNOVIĆ“

7/96. ZP
Br.:

SUBOTICA

KNJIŽNICA „IVAN KUJUNDŽIĆ“

KLASJE NASIH RAVNI

POVREMENI ČASOPIS ZA ISTRAŽIVANJE KULTURE,
ŽIVOTA I OBIČAJA BAČKO-BARANJSKIH HRVATA

GOD. IV.

Zagreb, travanj 1942.

BROJ 1.

MRŽNJA NAS JAČA, MAJKO!

(ULOMAK NEOBJAVLJENOGA ROMANA »MLADOST«, NAPISAN 1940.)

Reci mi, draga Nane, zašto nas toliko mrze, vrijeđaju i ogovaraju, kada oni sami najbolje znadu, da moji drugovi žrtvuju sve ono, što imaju i što im je najdraže, samo da probude zaspale snage narodne, da otvore oči svima, pa i njima, koji nas osuđuju i progone? Pa naša je borba i njihova borba, a mi smo preuzeli na svoja mladenačka i oduševljena pleća i dio tereta, koji nam oni natovariše, pa nam ni teško nije, pa se i ne bunimo radi toga, što i njih nosimo, što i njih vučemo sa sobom, što i njih uzdižemo.

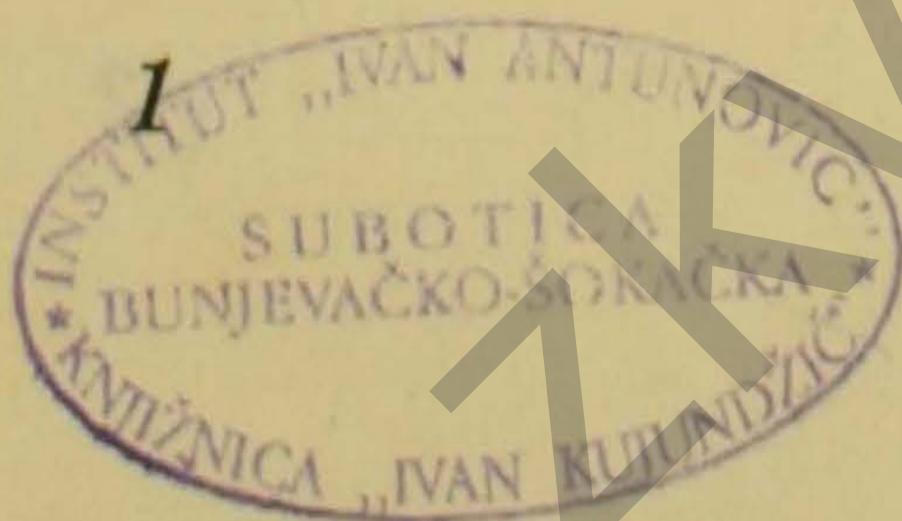
Pitam Te, dobra majko, a znam, što ćeš mi Ti odgovoriti na ovo moje pitanje, a znam, da si mi Ti već nebrojeno puta jednako odgovorila na sva moja pitanja, premda si tako daleko od svega ovoga, premda si daleko i od mene, premda Ti ne znaš, što se to sve oko nas i u nama zbiva. Pa Ti si tako daleko od svega ovoga, a ipak govoriš kao ja, misliš kao ja, misliš kao moji najbolji i najborbeniji drugovi, radiš kao da Ti svaki dan daje točne upute naš Stric ili sam Prvoborac, a nisi ni jednoga ni drugoga čak ni vidjela.

I zašto ja Tebe pitam sve to? Zašto ja tražim u svim velikim i odlučnim časovima savjet Tvoje duše, kada i sam vrlo dobro znam i osjećam, da ćeš Ti samo potvrditi moje misli, da ćeš Ti svojim riječima izreći moju misao, moju vlastitu misao? Moju?

Znam! Da si sada kraj mene, pogledala bi me svojim umornim (najdražim) očima i rekla bi mi tiho i polako:

Sine, to i nije Tvoje! To ne misliš Ti, to ne misliš samo Ti tako! To i ja mislim! To mi svi mislimo tako! Mene nisu učili, da tako mislim! Svi mi to nosimo u sebi! Svi smo mi rođeni tako i svi smo mi došli na ovu našu lipu zemlju s tim mislima u duši i svi želimo, da ne zaklopimo svoje oči tako dugo, dok ono što mislimo, ne bude onako, kako mi to mislimo! Pitaj ljude, pitaj naše salaše, pitaj naše njive, pa ćeš uvijek čuti isti odgovor, pa ćeš uvijek čuti ono, što Ti je u srcu i u duši. Jedno smo mi, sine, jedno: uvijek bili, pa ćemo i ostati uvijek jedno!

Oprosti, Nane, mojim mislima! Pišem Ti, a ni sam ne znam zapravo, zašto ja to Tebi tako pišem, kad je moja duša vedra i snažna, kao što još nikada nije bila. Muči me, majko, samo jedno: muči me misao i spoznaja,

da nisam učinio sve ono, što sam mogao i morao učiniti kao Hrvat, što nisam utrošio dovoljno svojih mladenačkih snaga i sve svoje snage u toj lijepoj i velikoj borbi, u toj borbi, koja mi je dala sve što imaš lijepoga i velikoga na ovome svijetu u toj borbi, koja mi je dala smisao života, koja je dala smisao mojoj mladosti, koja je zadovoljila moju nemirnu i rasutu mladost.

Nane, danas sam tako radostan, danas sam tako sretan, danas sam tako velik i jak, jak kao nikada, jer su i meni rekli, da me mrže, jer su mi rekli, da me mrže zato, što sam prihvatio borbu, zato što sam i ja postao pravi radnik u toj borbi, što sam i ja postao pravi član jedne velike i divne zajednice, što sam i ja našao svoje pravo mjesto.

Čudit ćeš se, Nane, ovome pismu. Ali nemoj, nemoj, draga majko! To sam ja samo radostan! Tvoj Stipe je sretan, pa u toj velikoj sreći ne zna, što bi učinio od veselja i kako bi Tebe, patnice moja, razveselio, kako bi i Tebi pokazao kako je sretan.

Bio sam ja i dosada takav! Ja sam već odavna bio ono, što sam danas, a to sam i morao biti; jer smo svi mi to. Ali, majko, nije to bilo ono pravo! Nije to bilo onako, kako je sada. Sve je to bilo samo neko traženje i primicanje, neko razumsko pristajanje uz pravednike, mučenike i junake, neko divljenje veličini i borcima, ali nije bilo ono pravo, nije to bila borba! Ja nisam bio borac, majko! Ja sam bio Hrvat, ja sam vršio sve svoje obične dužnosti, koje mi je nalagalo to hrvatstvo, koje mi je zapovijedala Tvoja krv i Tvoja duša. Ali danas to nije dosta! U vremenima borbe, u vremenima velikih pokreta i događaja, to nije moglo biti dosta.

Vidiš, Nane, sada sam ja našao sebe! I da znaš samo, kako su me primili! Ne bih mogao nikada oprostiti sebi, da nisam ovo doživio, da nisam doživio ovaj pravi Uskrs, ovaj velik i najveći Uskrs svoje vlastite duše. Vjeruj mi, da bih za ovaj jedan jedini dan dao komadić svoje mladosti, da bih dao cijelu svoju dosadašnju mladost, premda vrlo dobro znam i osjećam, da me je baš ta moja nemirna i nezadovoljna mladost dovela do današnje sreće, do današnje snage, do današnjega oduševljenja, do današnje vjere. Moja je vjera porasla, majko! Ja imam danas svoje četiri vjere i nosim ih u svojoj duši, kao što svetac nosi svojega Boga. Vjerujem, Nane, vjerujem u Boga, vjerujem u Hrvatsku, vjerujem u Prvoborca i u Tebe vjerujem, sijeda i dobra starice moja!

A pričat ću Ti danas, pričat ću Ti, kako je to bilo. Danas ću Ti reći ono, što Ti mogu reći i što govorim svima: onima, koji me pitaju, a i onima, koji me ništa ne pitaju. Pa Ti najbolje znaš, da ja nikada ne mogu zadržati svoju radost za sebe! Ti najbolje znaš, da ja rasipam svoju radost na sve putove i bespuća, kojima prolazim, a samo tugu čuvam za sebe i, kad mi je najteže, za Tebe, majko!

Reći ću Ti ono, što sam već rekao: sretan sam! Ja znam, da je Tebi to sasvim dovoljno i da Ti ne tražiš od mene ništa više. Pa ipak, ne mogu Ti ostati dužan. Da si kraj mene, rekao bih Ti i više toga, a ovako će sve ovo, što napišem, biti samo maleni, maljušni komadić onoga, što danas osjećam i proživljujem, onoga, što je u meni, onoga, što danas nosim u svojoj duši.

Moji su drugovi dijelili moju radost. Velika i draga žuta zgrada (žuta je kao naša kapija, majko), u kojoj sam našao sebe, kao da je po-

stala još draža i poznatija. Učinilo mi se, da i ona dijeli moju radost, a da je mogla govoriti, uvjeren sam, da bi mi rekla:

dobro mi došao novi čovječe! Ostani vjeran svojoj riječi i dovedi pod moje okrilje nove ljude, jer sam ja zato tu, da primam i prikupljam ljude, da im dadem krov nad glavom, da ih povučem u sebe, da ih pripravim i onda pustim u borbu, koju ćemo pobjedonosno završiti pod vodstvom našega velikoga i divnoga Prvoborca. Tako sam i Tebe spremala godinu dana i sada te puštam. Idi, bori se i radi, kao da imaš sto duša, a bori se kao da imaš tisuću snaga!

Ima ovdje u ovom velikom i dragom gradu, majko, dvije kuće, koje najviše volim. Obadvije su stare i obadvije su žute. Jedno je ova o kojoj sam Ti mnogo puta govorio i o kojoj sam Ti maloprije pisao. Ona druga, to je kuća znanja. (Ti znaš, da ja uvijek tako zovem hrvatsko sveučilište, školu, u koju si me i Ti poslala, školu, o kojoj sam sanjao još kao dječak, a danas je to i moja, moja, moja škola, majko, moja najveća škola i najdraža.)

Čudit ćeš se, što Ti ništa ne govorim o posljednjim događajima! Nisam ih zaboravio! I ne ću ih nikada zaboraviti! Ive i mali srednjoškolac s crno-uokvirenim naočalima su u zatvoru baš sada, kada bih ja najviše volio, da su kraj mene, da govorim s njima, da živim s njima i da radim s njima, jer ja najviše volim s njima raditi, jer ja njih najviše volim. Moram ih, majko, voljeti, jer su me oni najbolje i najradosnije pripremili na sve ovo, jer su me oni spremili i za današnji dan.

Oni su u zatvoru. I još su mnogi drugi u zatvoru. Mnogi i mnogi čame u hladnim ćelijama, koje će još primati nove žrtve. Ja znam, da Ive i mali srednjoškolac muški podnose sve to. Ja znam, da svi to podnose muški. Ne može, majko, njih, ne može, Nane, nas (danas mogu i ja s pravom tako govoriti!) ništa uništiti, a najmanje ovo, što njima, a i svima nama drugima daje nove snage, što nas diže, jača i stvara od nas iz dana u dan sve jaču i sve veću vojsku, vojsku boraca, vojsku doskorašnjih pobjednika.

Nisu, majko, našega Prvoborca i Njegove velike i male suradnike mogli uništiti ni vješalima, ni mučilištima, ni krvlju, ni umorstvima, ni progonima, pa ne će ni tamnicama, pa ne će ni izgonima, pa ne će ni ogovaranjima, pa ne će ni osudama, pa ne će ni klevetama, pa ne će ni mržnjom!

Mržnja nas jača, majko! Mi vrlo dobro znamo (zašto sam ja to Tebe i pitao, kada i sam znam?), da nas oni mrze, jer nas se boje, jer su upoznali našu snagu i neslomljivost, našu nepobijedenost i nepobjedivost, a mrze nas sve više, jer smo i mi iz dana u dan sve jači!

Mi smo još mnogima nepoznati i nepriznati! Ali mi smo tu! Mi živimo! Mi smo se spremili! Još malo i mi ćemo na jedan jedini znak, na jednu jedinu poruku, na jednu jedinu riječ Prvoborca izići iz naših skrovišta, iz naših kuća i kućica, iz naših sela i gradova, iz naših tvornica i koliba, iz naših salaša i vinograda, ohrabreni i gotovi, da se predstavimo svima i da zatražimo račun od onih, koji su nam ukrali Slobodu, koji su nam poplivali obraz, koji su nam opustošili zemlju, koji su nam ubijali i mučili najbolje sinove patničke Majke Hrvatske, a i od onih, koji su tu divnu i dragu majku izdali i prodali u bescijenje. Spustit ćemo se, majko, s naših planina; doći ćemo s obala našega mora; poplavit ćemo naše ravnice i doline; naše je vrijeme, majko, pred vratima i još malo, još samo malo, pa će zakucati i na naša vrata. Mi čekamo! Naše su duše otvorene! Naša su srca puna! Naše su desnice čvrste, čelične! Naše su grudi spremne!

Doći ću Ti, draga Nane, vedar i nasmijan, a Ti ćeš u mojim očima čitati najljepšu pjesmu, koju je ispjevala jedna mladost, divnu pjesmu Slobode najsretnije oslobođene mladosti.

Ne ću Ti ništa govoriti, majko, jer ćeš Ti u malenim očima svojega sina vidjeti sve, jer će Tvoja duša osjetiti, da je sa mnom došla najveća radost, koja zahvaljuje Kralju vjekova, Prvoborcu, Tebi i svim hrvatskim majkama, što ste nas rodili i podigli, što ste nam dali, da i mi, u svojim najljepšim godinama, u naponu snage i oduševljenja dočekamo svoju Slobodu, da i mi uskliknemo iz punih grudi, da uskliknemo snažnije nego ikada:

i mi smo slobodni, slobodni, slobodni!!

Marko Čović

SJEĆANJE

Uspomeni Alekse Kokića

Noćas, dok o Tebi mislim,
mrak je
i vjetar donosi kišu
u otvorenu sobu.
Noćas će vjetar šumiti lišćem,
daleko,
na Tvome grobu.

Noćas je tama prekrila ravnice,
koje si toliko volio,
Noćas će mirovati ruke orača,
za koje si se molio.

Još mnogo će ruku orati ravnice
i klasje žito nositi;
još mnogo će znoja poprskati njive,
i mnogo ruku kositi.

Još mnogo će ljudi prolaziti ravnicom
po vjetru,
suncu
i vlazi;
i mnogo će od njih osjetiti pjesmu:
pjevaju klasovi dragi!

Da, —
. . . noćas dok vjetar donosi kišu
u otvorenu sobu,
vjetar se igra trakama i lišćem,
daleko,
na Tvome grobu.

Miroslav Hrvaić

DIDA

Posvećeno desetoj godišnjici smrti moga dide

Proljeće je s rascvalih bagremova sipalo opojni miris, koji je sa sokaka prodirao kroz otvorena vrata u kovačnicu. Iz usijanog željeza vrcale su na sve strane praskave iskre ispod udaraca čekića kovača Lajče, koji je bio tako zaduben u svoj posao, te nije ni čuo, da mu se netko sa sokaka javio. Tek kad je sjena osobe, koja se više približila vratima, pala na nakovanj, Lajčo spusti čekić i digne pogled sa željeza, u kojem je već gasnuo žar. Ali još je tinjao odsjev u Lajčinim očima, koje su njime još časak bile zablještene.

»Lajčo, posto si dida!« čuo je, kako mu s vrata govori ženski glas. Poznavao je zvuk toga glasa, ali sad mu se učinio, da je mekši, nego što ga je svaki dan čuo preko komšinskog plotu, kad doziva njegovu ženu Baru ili kad viče na kokoši, što su preletile u bašću. Bilo mu je, kao da se sad sa zvukom toga glasa kroz vrata prosuo u kovačnicu sav onaj sjaj sunca, što je dosad čučao pred vratima, i sav onaj bagremov miris, koji se pred kućom ljubio sa sunčanim zrakama. Usta su mu se otvorila, da požudno udahnu tog opojnog mirisa, a oči su se raširile, da upiju što više tog sunčanog zlata, koje je oko njega titralo. Iz ljevice mu padoše kliješta, a za njima i željezo, kojemu je ostatak žara već bio pomodrio te sada ugasnuo zagnjuren u prašinu poda.

Lajčo je prešao garavom rukom preko čela, da obriše kapljice znoja, koje su se na njemu iskrile, a ujedno i da rastjera blještavilo, koje mu je zaklonilo vid.

»Gle dide! Izbilio oči, pa ni fala, što sam mu tu vist prva donila!« smije mu se komšinica Klara, pa se onako debela, kakva je, sve gega. »Ajd, idi, da vidiš unučicu...«

»Unu...« zadrhtaše Lajči usta, ali ostadoše otvorena, kao da mu je netko sjekirom presjekao riječ u polovici. Sunčani sjaj kao da je u taj mah sav opet izletio na sokak, a za njim i bagremov miris, kojemu je ipak ljepše u zagrljaju sunčanih zraka, nego u ovoj gareži kovačnice.

Lajčo nije ni opazio, kad je komšinice Klare bilo nestalo s vratâ. Kad se malo sabrao, samo se sagnuo po kliješta, dohvatio njima željezo, koje je čas prije kovao, metnuo ga opet u vatru i stao gaziti mijeh. Ali samo nekoliko puta smogao je nogom pritisnuti drvenu polugu mijeha. Tada mu noga sama klone, a i po cijelom tijelu osjeti kao neki umor.

»Dakle unuka!« sijevne mu kroz mozak. I uzdahne, kao da neki teret hoće da zbaci s prsiju.

Tri puta je postao otac, i svaki put je bila kći, nikad sin. A sad je postao i dida, pa opet žensko... Voli on sve tri svoje kćeri, još kako ih voli. Volit će tako i to svoje prvo unučie, milovat će ga i ninati na koljenima — dragost mu kod te pomisli struji kroz sve žile... Ali ipak mu je nekako, kao da mu netko krivo čini, kao da je prikraćen, kao da mu nešto, za čim pruža ruku, neprestano bježi sve dalje...

Izašao je iz kovačnice na dvorište i stao iz bunara grabiti vode. Derma je zapjevala svoju staru pjesmu, koju dan na dan sluša, ali sada

mu se čini kao zloban smijeh. Umiva nagrabljenom vodom ruke i lice, osjeća, kako ga hladna voda razblažuje, ali i ta voda, što mu, kadgod njom zapljusne lice, pada iz ruku po zemlji, kao da prigušeno hohoće...

Kad je na leđa objesio štrcaljku, da ode modrom galicom poprskati vinograd, izvadi lulu, da je napuni i zapali, prije nego će krenuti.

»Tata, Jula je dobila curicu!« dotrči k njemu osamnaestgodišnje djevojče, stane pred njim i zagleda se svojim bezazlenim, kao alem svijetlim očima, iznad kojih su radosno treperile duge trepavice, u Lajčino lice.

A on paleći lulu prvi čas nije ni pogledao svoje kćeri. Tek kad je pet-šest puta povukao dim te poklopcem zaklopio lulu i kresivo s gubom opet spremio u džep, skrene pogled prema kćeri, koja je još uvijek stajala pred njim. Zagledao se u njene oči, kako još nikad nije. Sve svoje tri kćeri on voli, ali ova najmlađa mu je posebno miljenče. Još dok je mala bila, najradije je sjedala njemu na koljena, kadgod joj se za to pružila prilika, pa naslanjala mazno svoju glavu na nj i puštala, da joj on gladi i ljubi kovrčavu kosu. Kudgod bi on pošao, uvijek bi dotrčala k njemu, da je povede sa sobom. A kad je nije poveo, rasplakala bi se, te je djetinji jad slatko kapao iz rastuženoga joj glasića i miješao se s bisernim suzicama. Lajčo bi tada i sam osjetio kao neke suze u očima, samo se nije mogao pravo snaći, da li je u njima više neke slatkobolne tuge ili dragosti nad tom milinom najdražeg djeteta. A to dijete je raslo i raslo neprestano se privijajući uza nj i sad je već evo cijela djevojka. Njemu skora pedeseta godina već bilježi bijele poteze po kosi, ali on osjeća, da se pomlađuje, kad gleda to svoje dijete, kako se zaogrće sve punijim djevojačkim miljem. I sad je, dok ovako gleda u kćerine oči, otkrio novi skriveni čar tog milja, pa stoji nijem i zapanjen.

»Tata, zar nisi čuo, šta sam ti rekla?« prene ga njen glas.

Trenutak se morao sabrati, a onda izvadi lulu iz usta, uhvati s oba dvije ruke kćerinu glavu, poljubi je u čelo i napola šaptom reče:

»Jesam, Eva, čuo sam. Od tebe mi je to najdraže čuti...«

Morao je zaklopiti oči, da ga ne odadu, kako im se ispod vjeda kupi slatka vlaga. Bez riječi se okrenuo i pošao prema izlazu iz dvorišta.

»Hoćeš li, tata, skrenuti k Juli, da vidiš unučicu?« pošla je kći za njim.

»Kad se vratim iz vinograda...« bio je njegov odgovor, kao da je odkinuo komad željeza i bacio pred sebe.

Eva je stala i gledala za ocem, kako je brzim koracima sa štrcaljkom na leđima i lulom u ustima izašao iz dvorišta i zatvorio za sobom dvorišna mala vrata. Još je kroz plot vidjela, kako je njegov lik odmicao na drugu stranu sokaka i zamaknuo za kućom na ćošku.

Stajala je tako na dvorištu i spustila polako glavu, u kojoj nije mogla srediti misli, što su se po njenoj duši naganjale s tako neobičnim osjećajima. Jula, njena sestra, dobila je curicu. Kolika je to radost! Mama, koja nikad ne pokazuje svojih osjećaja, nego ih prikriva nekim tvrdim pokrivalom svojih riječi i crtâ svog lica, sva se užurbala, a oči joj odaju radost, kakve Eva u nje još nije vidjela. A tata, koji je tako mekane duše, koji uvijek pokazuje svu svoju ljubav prema svojim kćerima, sad je otišao u vinograd, mjesto da ide vidjeti prvo svoje unuče...

Oko Eve sunčane zrake kao da nešto po tlu pišu, a ona gleda i htjela bi to odgonetnuti. Blagi vjetrović, koji se odnekale došuljao, donio je punu pregršt bagremova mirisa i prosuo ga po Evinoj kestenjastoj kosi. Ona se na to trgla, protegnula ruke, kao da ih prema nebu diže, i samo što joj usnice, rumene kao prvi ružin pupoljak, ne izlanuše ono, što joj se najedamput, kao kad munja bljesne, javilo u mislima:

»Hoće li tata i prema meni tako?..«

Pokrila je lice rukama i utrčala u kuću.

Pod krovom su dva goluba tako slatko zagukala, da se cijelo dvorište, preplavljeno tim gukanjem, kao zaljulalo i zaplivalo.

A u kući Eva drži u rukama sliku, koju je izvadila iz njedara, upija se očima u momački pogled, koji je gleda s nje, usne joj kao dodirnite cjelovom lagano trepere, pa kao da se na tom treperenju kupi pitanje, na koje ona najedamput šapne:

»Ne, meni... nama tata ne će tako...«

Sva je sreća nabujala u njenu malom djevojačkom srcu, prelila se i kao da je zaplavila svu kuću, svu Plavnu...

Dr. Josip Andrić

POSLIJE PODNE

Nedjelja je. Zakašnjelo poslijepodne.
Daleko s katedrale čuju se zvonovi stari.
Ova siva samoća sjeća me ravnice rodne...
O kući, o ocu, o majci šapuću sumorne stvari.

Mlaka mistična šutnja slila se u slike blage.
Jesenje sunce se radja. Pucaju grozdovi zreli.
Teče vino. Razgledaju veseli ljudi ove plodove drage
I jedan se drugome hvali, na putu, kad bi se sreli.

Nedjelja je. Sumrak se odvaja s olovnog svoda.
Naokolo zamiru stvari iz plodnog zavičaja moga.
Nebo se spušta sve niže; S teškoga nebeskog broda
Ćutim, tu, blizu iznad zemlje, suze raspetog Boga.

Jakov Kopilović

PROSJACI

... prolaze ulicom ovom dugom,
velikog našeg grada,
s bolom u duši,
s tugom
i srcem punim jada.

Prati ih pogled jedan
i jedan osjećaj tih:
to za njima gleda pjesnik
i niže do stiha stih...

Miroslav Hrvačić

ISTAKNUTI LJUDI BAČKO-BARANJSKIH HRVATA DO 1918.

Bogata ravnica u porječju Dunava i Tise, nazvana panonskom nizinom, traži vanrednu izdržljivost i borbenost od svojih stanovnika, ako se hoće u njoj zadržati. Makar ova činjenica i ne izgleda tako uočljiva u prvi mah, ipak stoji, da su se u njoj javljali i nestajali u kratkom vremenskom razmaku mnogi narodi, ili barem ogranci raznih naroda. Ona je upravo mamila okolne narode, a u isti im čas prijetila propašću, halapljivo ih proždirala, ako nisu smogli snage, da se održe na putovima, koji su se ukrstili na ovoj ravnici od sjevera prema jugu i istoka prema zapadu. Drugi je slučaj i veoma čest, da su se pojedine etničke grupe brzo znale asimilirati jačim grupama, drugim narodima. Tragovi ove borbe za panonsku ravnicu i danas se vide u mnogobrojnim narodima, koji su poput mozaika išarali panonsku ravnicu.

Tijekom vremena skupio se u njoj lijepi broj Hrvata, koncem XVII. i početkom XVIII. st. rasijani su duž čitavog Dunava, počevši od Budima, pa sve do Srijema, ali taj broj nije bio tako velik, da ne bi nužno iziskivao najveći napor i energiju, da bi se Hrvati sačuvali u vrtlogu sudbonosnih događaja, koji su brzo kružili preko njihovoga ognjišta.

Hrvati su se kao graničari nalazili najjače grupirani oko mjesta Baja, Sombor, Subotica i Segedin. Za ukinuća Vojne Krajine u Bačkoj Petar Josić uspije, da 1743. Subotica dobije pravo povlašćenog kameralnog grada. Ovom su se prilikom Josićevoj akciji protivili osobito Srbi, koji su nastojali svim silama, da se održi Vojna Krajina, jer su u njoj gledali jako uporište za izvršenje svojih privilegija, što su ih vremenom stekli. Kasnije je Josić uspio s ostalim građanima Subotice, da prebrodi sve zapreke i da izradi za Suboticu 1779. privilegije slobodnog kr. grada.

Poznato je, da su oci franjevci u najužoj vezi s dolaskom i životom Hrvata u Bačkoj. Jedan od njih o. Mihovil Radnić veli, da je od »ilirskog roda«. On, rođen u Baču (južna Bačka), naziva svoj narod ilirskim, dakle se smatra Hrvatom, pa prema tome ne mogu bački Bunjevci i Šokci biti drugo, nego samo Hrvati.

Međutim su se prilike u Mađarskoj razvijale u brzom ritmu. Počeli su izbijati sve jasniji i jasniji oblici modernog nacionalizma, kojega se dah počeo osjećati u mađarskim državnom-nacionalnim problemima. Prema Beču doveo je do radikalnih Kossuthovih poteza, pred kojima je i sam zapovjednik mađarskih četa, mladi Görgey — ustuknuo! Na drugoj strani, u unutrašnjim pitanjima, i odnosima prema drugim narodima, nacionalizam u Mađarskoj dolazi do sasvim oprečnog rezultata, lapidarno izraženim u poznatoj krilatici — »od Karpata do Adrie«.

Svjedokom novog duha, koji je strujio u spomenutim krajevima, bio je biskup Ivan Antunović, preporoditelj bačko-baranjskih Hrvata!

Rođen je u Kunbaji 1815. g. Kao svećenik razvija u nekoliko mjesta svoj svećenički rad, a 1866. postao je naslovnim brnonskim biskupom, prema tome i član ugarskog donjeg doma. Umro je 1882., a sahranjen je na kalačkom groblju u Mađarskoj.

Dugo je šutio, ali kada se javio oko 1870. g. on je u pravom smislu zabugario nad bijednim prilikama bačko-baranjskih Hrvata. Mnogi su njihovi sinovi, osobito kada su napustili svoje salaše i pošli u škole, vrtoglavo pojurili u vir tuđega nacionalizma. Dirljivo je promatrati, kako se ova žilava ali, bolešću podrovana narav, baca jednom strahovitom energijom na posao, da pokraj oskudnih sredstava prodrma i pridigne klonulu svijest izmučenog i skoro dotučenog naroda. Antunović ide i dalje i hoće, da bačko-baranjski Hrvati dobiju svoje mjesto u školi, crkvi, gospodarstvu, prosvjeti, u svim onim komponentama, koje u sebi uključuje nacionalizam, shvaćen u najširem svom zamašaju za ono doba. U svojoj 55. g. poduzeo se posla, da svoj program provede u djelo. Kao odgovor velikoj zamisli i žarkoj volji, kojom se bacio na posao, bila je činjenica, da je svoje »Bunjevačko-šokačke novine« — sam ispunjavao, sam ispravljao, sam otpremao, a više puta i sam slagao u tiskari, jer nije uvijek bilo slagara, koji bi barem nešto znali hrvatski.

I uza sve to nije klonuo, nego je uspio u najkritičnijem času, da snagom narodnog velikana potrese učmalim narodnim duhom, oživi klonule snage, da probudi otpor stoljećima kušan i da započeto djelo preda svojim nasljednicima i učenicima. Od njih, da se spomene P a v a o K u j u n d ž i ć, župnik sv. Đurđa u Subotici! Borbenost za narodna prava najjača je crta u njegovu karakteru. Ona se odražava u smionosti i ustrajnosti, kojom je tražio, da se otvore hrvatske škole u Subotici. Po uzoru na svetojeronimsku »Danicu«, pokrenuo je i on kalendar »Subotičku Danicu«. U brošuri o narodonosnom pitanju Ugarske bez uvijanja ističe, da su Bunjevci ogranak hrvatskoga naroda. Uopće, kod pop Paje — kako su ga popularno zvali — nalazimo jasan odraz ideja Dr. Ante Starčevića.

Uspon nacionalizma kod bačko-baranjskih Hrvata sasvim je naravno doveo do formiranja političke stranke u Subotici, kao najjačem hrvatskom gradu s prvotnim ciljem, da dobiju upravu Subotice u svoje ruke. Na čelu su ovoga pokreta stajali braća M a m u ž i ć i, odvjetnici, a stariji Lazar bio je neko vrijeme i gradonačelnikom Subotice.

U ovako teškim prilikama broj javnih radnika nije bio prevelik, a smrt Paje Kujundžića 1915., dala je osjetljiv udarac preporodnom radu Hrvata.

Usred općeg meteža, koji je nastao nakon sloma 1918., iskače lik presvj. B l a š k a R a j i ć a, čiji rad nije spomenute godine započeo niti se svršio! Preuzv. L a j č o B u d a n o v i ć se već od svojih najmlađih dana istakao kao vrstan organizator i radnik na gospodarskom pridizanju hrvatskoga življa.

Umjetnik Ivan Meštrović zadužio je Suboticu izradivši poprsje pjesnika A n t e E v e t o v i ć a - M i r o l j u b a, koji je umro 1921. kao župnik u Valpovu. U isto je vrijeme podignuta spomen ploča i drugom istaknutom bunjevačkom Hrvatu pop Paji Kujundžiću, koji je sav svoj život posvetio narodnome radu i narodnome preporodu Bunjevaca i Šokaca.

Prof. Albe Šokčić

BALADA O PROSJAKU, KOJI SE VRATIO ŽITNIM POLJIMA

Rumeni makovi strše duž dugih žitnih strnika
Išaranih koscima glasnim, lancima zlatnih krstina,
Lisnati šumi kukuruz, a pjesma salaša, šljivika
Širokim cestama javlja beskrajnu radost ravnina.

Opaljen suncem, gologlav, s višnjevim štapom u ruci
Drug sam malene ševe i cvrčka u brazdi sitnog,
Potičem mrava sa zrnjem: vuci svoj teret, vuci...!
Na grudima klas mi se smije do maka i cvijeća žitnog.

Susrećem starca pod zovom: jedna mu noga drvena,
Poderan šešir u travi, prosjačka torba do gloga,
Iz vlažnih očiju sijeva sreća i radost skrivena.
Stanem. Gledam ga, šutim. Nazovem prijazno Boga...

Prene se. Kraj nas u ritu zazuji radina pčela,
Zadržće starački glas i zvuči mi sve kao priča:
»...bio sam nekada sretan, krv je u žilama vrela,
Ravnica ječala jutrom pucnjavom mojega biča.

Proljećem svakim je za me nova svitala sreća:
Oranje, sijanje, konji... s pjesmom me pratila ševa;
A ljetna kosidba bila od svih radosti veća,
Ja mašem... široko mašem... a kosa u suncu sijeva...!«

Glas je zastao hrapav, starac se briše rukavom,
Nad klasjem cvrkuću laste, ravnicom titra žega,
Zova je pomakla grane nad sijedom staračkom glavom.
»...a onda jednoga dana ko sna je nestalo svega.

Zagrmjeli bubnjevi, trublja svirala u slavu rata,
Rastanak bio bolan... teške sam časove mnoge
Proveo daleko bez majke, bez tople riječi i brata
I jednoga crnoga dana ostadoh bez desne noge.

Gazda me dočekao hladno, nije trebao sluge
Prosjaku slična. Drugi s praga me tjerali kletvom.
Životni dani se moji zavili oblakom tuge,
Nijesam se mogao više veselit oranjem, žetvom.

Danas mi vatreno sunce i miris poljskoga cvijeća
Sa duše skinuli na čas minulih bolova veo.
U žile snaga se vraća, pomladeno srce se sjeća:
I ja sam orao jednom... i ja sam nekada žeo...;«

Ustade starac, široko zamahne rukama blijedim
I pođe k poljima žitnim... Od znoja sjaji se čelo,
Sunca se blistahu zrake na dugim kosama sijedim,
Užaren podnevni dašak miluje lice mu svelo.
Krstine zlate se, pjesma cvrčka se razliježe sitnog,
U daljini iščeznu starac... Čuje se pucnjava biča.
Na grudima klas mi se smije do maka i cvijeća žitnog,
Zovine grane šume... sve je, sve je ko priča...

Aleksa Kokić

BALADA O STAROM CVRČKU

Tratinčica je jutros rano prije zore rastvorila latice bijele.
Još sva je vlažna od rose, meka i topla od daha ljeta
I čudom se čudi, kako cvrčak stari nepomičan leži,
I ne će da glasnom pozdravi pjesmom pri rađanju sunce,
Uzljuljane klasove teške i cvijet, koji cvjeta.

Tišinom odišu široki šorovi salaša... pšenica šušti...
Ali... nekada je cvrčak pun snage, mladan, kao brza krilatica,
Letio preko rascvjetanih polja, žeteoce pozdravljao svirkom,
Na rubu šume čekala ga je slatka kupina i jasna ivančica.

Ljeto je za njega bilo život, u očima je nosio sunčevu vatru,
U njegovoj pjesmi zrelo je grožđe, bosilje raslo, kapao med.
Pastiri su mu odzdravljali frulicom, cvrkutanjem ptice,
Pčele su ga zujanjem tihim pratile kroz lipov drvored.

Jesenji mrazovi bili su dani bježanja, straha i tuge.
Nije volio hukanje hladnoga vjetra, ni ledeni dah krizanteme;
Ostale su samo crne vrane, da ga dosadnim graktanjem plaše,
Preduge su postale oblačne noći kišne... i nijeme...
Zimi se zavukao u koju siromašnu kućicu, nije trpio bogataše.
Hrana mu je bila mrvica kruha, brašno od proje, krevet toplo ognjište;
Pokatkad se u podne popeo na prozor i buljio u snježne poljane,
Zapjevao glasno pjesmu o ljetu... i pošao tužno u tiho skrovište.

Ranim proljećem iz kuta u kut skakutao po sobi svoga gostoprimca,
Izmamile ga u polje sunčeve zrake i prve nad krovom laste.
Raširenim krilima je poletio nad golim granama šume
I s ljudima gledao, kako vočke cvatu, pupaju vrbe i žito raste.

Tako je cvrčak živio mnogo godina... Jednom mu oluja slomila krilo.
S jednim je krilom letio teže, ali se još uvijek veselio suncu i ljetu...
Nekoga crnog dana kobac mu ostrim kljunom izbio desno oko;

Još se uvijek s jednim okom divio pastirima, trešnji, suncokretu...
Jutros su tišinom odisali široki šorovi salaša... šumjelo žito...
Šuštjelo lišće šuma i šaša... tužna je bila ravnica sva...
Kraj procvale tratinčice puklo je veliko srce staroga cvrčka,
U rosnoj je travi ostao mrtav... jer srca nije imao dva...

Aleksa Kokić

BOŽIĆNI OBIČAJI KOD HRVATA U BAČU

Nigdje nije tako intimno i toplo slaviti Božić, kao u rođenoj kući. Već više od četvrt stoljeća slavim Badnje več u krugu svojih starih roditelja i svoje braće u Baču. Čudan je taj naš ravni kraj, koji je toliko proživio promjena i gospodara, ali kome ni jedan gospodar nije mogao utisnuti svoj etnički pečat. Tko samo jedamput proslavi šokački Božić, taj ga više nikada u životu ne može zaboraviti! Razni običaji uoči Božića i za vrijeme božićnih blagdana postali su stalnim ponavljanjem i prelaženjem od oca na sina nekim ritusom i kultom, koji prodire duboko u dušu, pa stvara i održava nacionalnu posebnost, koja nas je na periferiji Hrvatsstva održala i spasila hrvatskom narodu. Moj šokački Božiću, nikad te ne ću zaboraviti i Tebi se iznevjeriti, da živim još sto godina! Po tebi sam postao i ostao Hrvat, slaveći tebe umrijet ću kao Hrvat!

»Sveta Kata, snig za vrata«, vele naši Šokci. Bez snijega nema Božića. Već od svete Kate brojali smo dane, kad će doći Badnjak, da možemo ići »pivati«. Božić je i previše velika i rijetka svetkovina, a da bi mogla doći iznenada, odjednom. Ne bi to bilo pravo, istinsko veselje, koje prožimlje svaki mišić i živac. Šokački Božić je vječan, on se nikad ne će prestati slaviti! Njega slave jednakom ljubavlju i djeca i starci. I točno ga se mora slaviti! Ako nešto samo nije u redu, ili ako se ispusti, nije to više pravi Božić, šokački Božić! Djetinjstvo moje, gimnazijsko i sveučilišno doba imalo je svake godine najveći doživljaj u šokačkom Božiću. Dugo je pripremanje za Božić kod Šokaca: od svete Kate, pa do Badnjaka. Brižna majka već na svetu Luciju sije pšenicu u »cripove«, jer će ona resiti božićno drveće i šokački stol. I crkva sama pripravlja svoje vjernike na rođenje Isusovo. To čini Adventom i zornicama. Posebno je zadovoljstvo bilo ići s roditeljima na zornicu. U rano jutro, dok snijeg vije, s fenjerom u ruci, pratiti djeda ili majku u crkvu, značilo je proživljavati onu mistiku, kojom crkva obvija svaki crkveni događaj. U kući je predbožićno raspoloženje već nekoliko nedjelja prije Badnjaka, naročito, gdje ima više djece u obitelji. Prije Božića se moraju dotjerati krave iz »gulje«, svinje zaklati i napraviti kobasice i spremi sve za kuhanje »lučenja«. Božić mora doći u punu kuću i u čiste i mirne duše. Svaki se čovjek mora godišnje makar jedamput ispovjediti i pričestiti. To se čini obično prije Božića. Pred polazak na ispovijed, pita se oprostjenje od bližnjih. Otac pita oprostjenje od sina, sin od oca, majka od kćeri, kćer od majke, brat od brata, sestra od sestre. Brate Stipane, oprošćavaj, idem se ispovidati. Bog — grije (Bog ti oprostio grijehe) odgovara brat. Svi se izljube, pomire. Ne idu svi

članovi obitelji u isti dan na ispovijed. Prvo ide otac, pa majka, a onda djeca. Uvijek me je bilo stid, kad me je stari otac došao pitati za oprostjenje. Nešto bi me tada steglo u grlu, pa bih mu redovito s nekim strahom odgovarao: Bog — grije! Svakiput bih ga morao poljubiti u veliku, žuljavu, seljačku ruku. Osjećao sam često kako mu ruka malo podrhtava, a u oku mu blista sakrivena velika šokačka suza. Svi smo bili tako čisti i dobri u te velike predbožićne dane. Dani su strahovito brzo prolazili. Evo i Badnjaka, Adama i Eve. Cijelo selo je smrznuto kao kost. Inje i ledene svijeće vise niz kuće trščare. Ali je zato u kućama i dušama tako toplo i ugodno. Djeca se ne smiju na Badnjak svađati i srditi, jer će biti puna čireva. Ako djeca srde roditelje, oni će im to oprostiti, jer to zahtijeva svečano raspoloženje u kući i vjervanje, da bi bili kroz cijelu drugu godinu puni čireva, ako dobiju toga dana batina. Na Badnjak se strogo posti i ništa se ne kuha. Ujutro se pije rakija, a domaćica mora ispeći pogaču (bez masti i jaja — na vodi). Otac ide rano zorom u šumu i donosi božićno drvce, a usput kupuje ribe, jer se na Badnjak mora ribu večerati. Tko ne jede za večeru ribe, taj će morati skakati naglavce s tavana!! Prije podne se kupuje nakit i kiti bor. U podne se jede posoljena i opaprena kisela kupusa s pogačom i pije vino. Brzo se počne smrkavati. Ide noć i dolazi Badnjak. U prvi mrak čuju se puške i prangije po selu. To mladež naviješta, da se treba spremati za doček Božića. U prijašnja vremena donosio se i badnjak u kuću, ali danas se više ne donosi.¹ Djeca su nestrpljiva i čekaju oca, da se vrati u kuću. Otac zaključava staje, podrum, vajat i štalu, da ne bi vještice pomuzle krave i donijele kakvu bolest, među stoku. Na đubretu se bijeli snijeg, a ispod njega se puši maločas izbačeno stajsko đubre. Kokoši već sjede na svojim mjestima, poredane jedna do druge s glavama pod krilima. U sobu se unose konjske uzde, »mirica«, u kojoj je pomiješan kukuruz, ječam i pšenica. Sve se to meće pod stol, gdje će se večerati. Majka pali tamjan. U kuću ulazi Božić s dugom bijelom bradom i nadahnjuje kuću svetim, božićnim raspoloženjem. Evo i oca s velikim naramkom čiste slame. Naramak je tako velik, da se otac i ne vidi ispod njega. Skidajući šubaru na ulazu u kuću pozdravlja ukućane starim pozdravom: »Hvaljen Isus i Marija. Čestit vam Badnjak, Adam i Eva!« Dok on tako pozdravlja kvocajući: kvo, kvo, kvo, djeca mu čupaju slamu iz naramka i viču: »Pi-pi-pi.« Kad se načupaju slame, mjere iščupanu vlat. Ako izvuku veliku vlat, bit će žito te godine veliko, a žetva dobra. Ako je pak mala vlat, vjeruje se, da će biti malo žita, a žetva slaba. Uto otac skida naramak i baca slamu nasred sobe. Majka uzimlje malo slame i meće je na stol, kojega pokriva stolnjakom. Djeca razastru ostalu slamu po svoj sobi, pa se onda valjaju po njoj. I svi ostali ukućani će te večeri spavati na slami poput pastira, koji su čekali Isusa. Slama ostaje u kući sve do Sveta Tri Kralja, kad se spali, jer je to blagoslovljena slama, a ona se ne smije sterati pod krave ili konje. Uskoro eto i večere! Na stolu je po starom šokačkom običaju i glavica češnjaka (bilog luka), jabuka, malo tamjana i nešto novca. Sve je to pokriveno stolnjakom, ispod kojeg je brižno razastrta slama. Na stolu gori petrolejska lampa. Simbolički je tu jedna velika

¹ Danas još podsjećaju na unošenje Badnjaka na ognjište posebno izabrani panjevi, koji se lože u peć, kao i običaj, da se ne smije dozvoliti, da se te večeri ugasi vatra u kući.

svijeća u čiraku u spomen jednoga Boga, a u čaši za vodu, koja je napunjena pšenicom i kukuruzom, tri male svjećice, u kojima je simbolizirano Sveto Trojstvo. Na stolu je i »muketić«, od sitno spletenih, žutih svjećica, valjda, kao simbol kršćanske povezanosti u obitelji. Kad se svi članovi porodice skupe, počinje večera, ali prije večere dolazi zajednička molitva. Otac predmoli, a majka s djecom odgovara. Moli se obično Andeo Gospodnji. Nakon molitve počinje večera. Gotovo svaka obitelj večera na Badnjak ova jela: juhu s kuhanom ribom, pečenu ribu, rezance sa sirom ili s makom, taške sa sirom ili makom, orahe s medom, a pije se i rakija s medom.² Kad se pojedje juha, gase se vinom svijeće. To obično obavlja sam kućedomaćina. Na koga pođe dim, vjeruje se, da će te godine umrijeti. Otac uzima gutljaj vina i tako prskajući ustima, gasi svijeće. Poslije završene večere domaćin razbije svakom ukućanu orah, da ispita zdravlje svojih ukućana. Ako je orah zdrav, bit će i dotična osoba, kojoj je namijenjen orah kroz cijelu godinu zdrava. Ako je orah pušljiv, bit će i taj član obitelji kroz cijelu godinu boležljiv. Već podkraj večere, koja traje gotovo do dvanaest sati, počnu dolaziti t. zv. »pivači«, Betlemaši, i djevojčice, koje nose »Kolivčicu«. Sada počinju pravi božićnji običaji. Ovo dosad su bili unutrašnji obiteljski običaji i pripravljanje za Badnjak i Božić. Ono što odvaja Hrvate od svih drugih narodnosti u Baču, jesu baš ovi skupni božićni običaji, koji se slave nepromijenjeno već nekoliko stotina godina i u kojima učestvuje cijelo selo.

Kad sam nedavno kao profesor službovao u Splitu i Dubrovniku, naišao sam i tamo na sličan običaj »Kolendavanja«, samo s drugim riječima i melodijom. I šokačke su se pjesme, koje se pjevaju idući od kuće do kuće, vjerojatno razvile, odnosno sačuvale od »koleda« s jadranskog područja »kolendavanja«. U Dubrovniku sam naišao na čisto svjetovne motive toga kolendavanja, često s pjesmama spjevanim ad hoc, u kojima se čestita i moli dar, dapače, kad se ne dobije dar, zna se spjevati i rugalica »gospodji kozi«. Vjerujem, da je prvotna svrha kolendavanja bila i tamo sjećanje i obnavljanje uspomene rođenja Isusova u ove velike blagdane. Kasnije, kad se to ponavljalo iz godine u godinu, počeli su pjevači božićnih pjesama spajati idealno božićno pjevanje s primanjem dara, jer su htjeli naplatiti užitak, koji su pružili slušaocima. Donosim neke kolede iz Dubrovnika, koje sam nedavno slušao i zabilježio:

1. Dobar večer, ko j' u kući
Pomogo vas Svemogući.
Ovdje, ovdje, na zdravlje vam
Badnja večer dođe.
2. Ne će gospoda neharna biti
Kolendarima ne udijeliti.
Ovdje, ovdje, na zdravlje vam
Badnja večer dođe.

² Sva se jela donose prije večere na stol i ostaju cijelo veče na stolu, tako da se nitko ne mora dizati od večere. Ostatci večere, naročito riblje kosti, ne bacaju se poslije večere, nego one ostaju na stolu, a nešto ih se metne i pod stolnjak. Iza blagdane te se kosti spale. Za Božić se peče u svakoj hrvatskoj kući i božićni kolač s različitim figuricama, od kojih su najobičnije dvije golubinje glave i pilići.

3. Otvorite škafetine
Izvadite beškotine
Ovdje, ovdje, na zdravlje vam,
Badnja večer dođe.
4. Nemojte mislit da smo p'jani
Vlaho slijepi nije s nami.
Ovdje, ovdje, na zdravlje vam,
Badnja večer dođe.
5. A sad mi vas Bog veselio
Čestita vam badnja večer,
Da se veselite
Zdravlje i veselje
I duhovno spasenje. Amen.
6. Mnogo ljeta sretni bili,
Mnogo ljeta živjeli.

Ako im domaćica ništa ne da, onda pjevaju dubrovački koledari rugalicu:

Ispred kuće divlja loza,
A u kući gospođa koza.
Ovdje, ovdje, na zdravlje vam
Badnja večer dođe.

Kod Šokaca se sličan običaj pjevanja i kolendavanja, koji im je bez sumnje došao s jadranskog područja, sve do dana današnjega zadržao, iako u nešto izmijenjenom obliku. Šokački tekstovi su ostali nepromijenjeni, a isto i melodija i intencija pjevača. U Dubrovniku se kolendava i uoči sv. Kate, sv. Nikole, Badnjaka, Nove godine, ali kod Šokaca se ograničilo pjevanje uz blagdan Isusova rođenja, pa je postalo kao polucrkvna svečanost. Ima u tim običajima i elemenata za dramu, a iz sličnih pobožnih elemenata iz života Isusova, Bl. Dj. Marije i božjih svetaca, razvila su se i hrvatska crkvena sredovječna prikazivanja. Da smo imali književnika iz tih krajeva, sigurno bi oni uzimali te elemente za predmet svojih drama. Gotovo u svim svojim običajima, Šokci se uživljavaju nizom dramatskih radnja, pa su tako ti običaji kolektiva nesavršeni oblici naše pučke drame crkveno-svjetovnog sadržaja. U novije doba opaža se i u šokačkim božićnim običajima namjera, da ih se održava iz nekih materijalnih razloga. To naročito dolazi od djelomičnog osiromašenja življa i zbog opadanja vjerskog života. Tako se stvara malo pomalo profesionalni tip pjevača, Betlemaša i »Kolivčicara«, koji pjevaju i glume samo za novac i za darove. Uglavnom je ipak još i danas sačuvan obredno-religiozni momenat na prvom mjestu, dok materijalni dolazi na drugo mjesto. Prijašnjih godina slavio se Božić veselije i bogatije. Sjećam se, da se u mojoj kući svakog većeg blagdana i događaja, a osobito za Božić, Uskrs i svatove, peklo posebne kolače i spremala posebna jela za nepozvane goste, n. pr. cigane ili ljude, koji slučajno toga dana dođu u kuću. U našu kuću su veoma rado dolazili na Božić cigani, koji bi poslije večere pjevali svoje ciganske pjesme na zadovoljstvo nas djece.

Čim se smrkne, dolaze djeca iz bližeg susjedstva, a kasnije i iz daljeg, da pjevaju. To veče se ne zaključavaju vrata od kuće. U tipičnom hodniku šokačkih kuća stanu pjevači i zapitaju:

»Je l' slobodno pivat?«

Iznutra odgovara kućedomaćin:

»Slobodno je!«

Tim je pristao da pjevačima nešto dade. Obično se toga dana donese u sobu puna košara jabuka, oraha, smokava, i pripravi sitnog novca. Ne ulazeći u kuću, djeca pjevaju na pragu ulaznih vrata najpoznatiju pjesmu:

* *
*

»Divica, Marija, Sinka porodila
U štali, na slami među marvalija'.
O blago Ditešce, moj Isuse mali,
Što ćemo od zime u razdrtoj štali.
Ko će nam pomoći, ko li će nam doći,
Ko li će, moj Sinko, tebe ugrijati?
Jozipe, Jozipe, užeži nam sviću,
Da ne mre od zime Isus, malo Dite.
Volari, volari, stari gospodari,
'Odite, vidite, di je Isus mali.

Kad se završi pjesma, pozove se djecu u sobu, dok ih vani čekaju starija braća ili možda i majka. Ulazeći u kuću, dijete pozdravlja ukućane s: »Hvaljen Isus i Marija. Čestit vam Badnjak, Adam i Eva,« zatim poljubi u ruku najstarije članove obitelji, koji ga darivaju jabukom, orasima, smokvama ili s nešto sitna novca. Nakon razgovora odlaze pjevači drugim poznanicima ili rodu pjevati. Veliko je selo, ima dosta poznanika, pa treba sve obići. Na odlasku pjevaju:

»Fala Vam vami,
Koji ste nam dali
Sad nami, sad nami.
I za ovu pelenicu,
Dat ćemo vam kabanicu,
Isusu, Isusu.«

Ne prođe dugo, a evo opet novih pjevača, koji su neumorni u pjevanju. Večera je prošla. Badnje veče se približava. Vani se čuje buka i škripa smrznutog snijega — to dolaze Betlemari s Betlehemom. Oni nose betlemsku štalicu, ukrašenu iznutra mahovinom, izvana oblijepljenu papirom u ukusnim bojama. U štatici se nalazi Isus u jaslicama, anđeli, pastiri i ovce. Četiri dečka nose Betlehem. Trojica su ogrnuta pastirskim kabanicama sa šubarom na glavi, a četvrti je anđeo s velikom sabljom, opasan remenom u ministrantskoj košulji. Prije nego što uđu u kuću, pitaju i oni kućedomaćina:

»Hoćete li pustit' Betlem?«

Ukućani to jedva dočekaju, jer je to veliko odlikovanje za kuću, kad im dođu Betlemari. Betlem se nosi samo boljim i uglednijim kućama. Zato je i odgovor uvijek isti:

»Hoćemo, hoćemo!«
Ušavši, pozdravljaju:
»Čestit vam Badnjak, Adam i Eva!«
Ukućani veselo odgovaraju:
»Čestita vam bila duša prid Bogom!«

Marna domaćica napravi mjesta na stolu, na koji se položi Betlehem. Već prije toga počnu pastiri pjevati poznatu božićnu pjesmu:

»O Betleme, grade slavni od Boga,
Najlipši si ti od grada svakoga,
Jer iz tebe nam izade Vojvoda,
Isus dragi Davidova poroda.«

Kad svrše pjesmu, poliježu pastiri potrbuške na slamu i počnu spavati a naskoro i hrkati. Anđeo stoji do Betlema i gleda ih neko vrijeme kako spavaju, a zatim ih budi pjevajući:

»Ustajte, pastiri, Jakobe, Mato,
Ivane, Ivane.«

Uto se, tobože, probude pastiri, te bunovni ustajući odpjevaju anđelu:

* * *

*

»Što vičeš na nas, spavat nam ne daš
Stipane, Stipane?
Jošte zora nije, ovce puštat vrime,
Još nije, još nije.
Ded pogledaj, Marko, na sunašce jarko
Kako sja, kako sja.
Zvizdice sjaju, veselo igraju,
Kroz svu noć, kroz svu noć.
Anđeli stoje i pisme broje
Isusu, Isusu.«

Kad svrše ovu zbilja prekrasnu pjesmu punu ritma i dinamike, onda ih anđeo pita pojedinačno:

»Što si ti, brate Mato, sanjô?«

Pastir Mato odgovara: »Ja sam spavô, slatko sanjô, da mi je domaćica dala dukat i da ga nisam mogao u džep strpat!« Anđeo dalje pita pastira Jakoba: »Šta si ti, brate Jakobe, sanjô?« Jakob odgovara: »Ja spavô, slatko sanjô, da mi je domaćica dala kobasicu, da sam se tri puta š njom opasô i da mi je još kraj visio do zemlje. Amen!« Anđeo pita isto i trećeg pastira: »Šta si ti, brate Ivane, sanjô?« Ivan odgovara: »Ja sam spavô, slatko sanjô, da je kukavica triput zapivala: Ku-kuk, ku-kuk, ku-kuk«. Na to se dignu pastiri i dodu zajednički do Betlema, pa uzastopce mole maloga Isusa: **M a t o:** »O, Isuse, Isuse, donô sam ti dar — u rešetu mliku, u ćupici sira!«

J a k o b: »O, Isuse, Isuse, donô sam ti dar — jedno jagnje, da ga zakolješ, odereš, meso pojideš, a od kože napraviš opanke!«

I v a n: »O, Isuse, Isuse, donô sam ti dar — jedan kolač, ako ga do godine pojideš, dobit ćeš dva!«

Nakon ovog darivanja Isusa, ukućani, obično otac ili majka, darivaju Betlemare, ali većim i boljim darovima, nego djecu pjevače. Obično jabukama, smokvama, orasima, a dobiju i vina, a najviše novaca.

Odlazeći Betlemari pjevaju već poznatu pjesmu:

»Hvala vam vami,
Koji ste nam dali,
Sad nami, sam nami.
I za ovu pelenicu,
Dat ćemo vam kabanicu
Isusu, Isusu.«

Betlemari se simbolički zahvaljuju na darovima.

»I za ovu pelenicu
Dat ćemo vam kabanicu
Isusu, Isusu.«

Ima se shvaćati tako, kao da su ukućani darovavši pastire, dali Isusu pelenicu za njegovo rođenje. Pastiri obećavaju, da će oni vratiti ovaj dar trostruko — kabanicom.

Za božićnih blagdana pjevaju se u crkvi mnoge stare hrvatske božićne pjesme, od kojih je najpoznatija: Na salašu kod Betlema..., koja se pjeva s nešto promijenjenim tekstom i u Petrinji i okolici. Donosim je ovdje cijelu:

Na salašu kod Betlema,
Tamo paše dosta ima;
Tamo ovce tirajmo
I u frulu svirajmo.

Vatru ćemo naložiti;
Pokraj nje se položiti,
Jerbo ljuta je zima,
A odiće ne ima.

A ti brate, čuvaj ovce
I pristavi k vatri lonce.
Dobro pazi, Filipe,
Da ti lonci ne kipe.

Ako lonci pokipe,
Drž' se, brate Filipe.

»KOLIVČICA«

Božić je simbol kršćanskoga veselja po cijelome svijetu. Njemu se raduje i muško i žensko. Zato su dokaz i božićni običaji kod Hrvata u Baču, koji daju prigode i ženskoj djeci, da učestvuju u tradicionalnom veselju toga dana. Nošenje »Kolivčice« ne razlikuje se mnogo po radnji i po načinu izvedbe od nošenja Betlema i pivača, ali je karakteristično, da je duša našega naroda u odanosti prema religijskim obredima dala dostojno mjesto i ženi, da tako bude ovaj običaj potpun i narodan. U ovom običaju je progovorilo majčinstvo, koje je tako usko pove-

zано s rođenjem mladoga Kralja. Obično se dogovore tri djevojčice, dobre prijateljice, da će nositi kolivčicu. Lijepo je urese, u nju stave Isusa, Bl. Dj. Mariju, sv. Josipa, a od životinja vola, magarca i nekoliko ovčica, pa idu u pratnji roditelja od kuće do kuće i pitaju ukućane:

»Hoćete pustiti Kolivčicu?«

Kad im iznutra odgovore, da hoće, one ulaze u sobu i još na vratima počnu pjevati. Došavši do kućnog stola postave na njega kolivčicu. U prijašnja vremena pjevale su te djevojčice obično ovu pjesmu:

»Sinoć stiže tužna majka
U grad Betlem bez konaka.
Nju ne htide ni'ko primit,
Ni konaka njoj udilit.
Buduć ona sirotica,
Našla sebi kolebicu,
U kojoj će prinoćiti,
Sinka svoga poroditi.
U ponoći to se zgodi,
Kada Diva Sinka rodi.
Ona budi i Jozipa,
Da njezinog vidi Sinka.«

Danas se radije pjeva i u Hrvatskoj poznata pjesma:

»Veselje ti navišćujem, puče kršćanski.«

Ukućani, osobito djeca, pobožno gledaju Kolivčicu i dive joj se. Kad se završi pjevanje, pozdravljaju i one šokačkim pozdravom:

»Čestit vam Badnjak, Adam i Eva«, a prisutni odgovaraju: »Čestita vam duša pri Bogom.«

Darivaju ih isto kao i Betlemaše, a na odlasku pjevaju poznatu nam pjesmu: »Hvala vam vami, koji ste nam dali.« i t. d.

Vani se okupljaju ljudi na »polotnjicu« (pol-not-njica — po-noćnica.) I staro i mlado prisustvuje polotnjici. Kroz cijelo se badnje večer čuje pjevanje božićnih pjesama, pucanje pušaka i samokresa, a u novije se doba puca i ključevima. Poslije polotnjice ide se kući. U kući gori cijelu noć svijeća, jer će odmah iza polotnjice doći čestitari. Dolazi se čestitati Isusovo porođenje. Obično idu zetovi sa ženama starcu na »lučenje« (hladetina) i doručak. Nakon ponoćke počinje se slaviti Božić. Već se i pozdravlja božićnim pozdravom: »Hvaljen Isus i Marija. Čestit vam Bog i Božić i Isusovo porođenje.« Kad se porazgovore i najedu, gosti odlaze svojim kućama, jer ujutro treba ići na rānu misu, poslije kuhati objed. Rano ujutro na Božić dolaze najprije djeca, a onda i stariji kućedomaćinu na čestitanje. Ulazeći u kuću pozdravljaju: »Hvaljen Isus i Marija. Čestit vam Bog i Božić i Isusovo porođenje«, a iza toga ljube kućedomaćina u ruku. Na drugi dan Božića pozdravljaju djeca i ukućani, kadgod dođu izvana u kuću: »Hvaljen Isus i Marija. Čestit vam Bog i Božić i sveti Stipan!«, pa isto ljube domaćina u ruku. Na treći dan Božića je kućni pozdrav: »Hvaljen Isus i Marija i Čestit vam Bog i Božić i sveti Ivan!« Kako je gotovo svaki drugi muškarac Ivan ili Stipan, to se onda uvijek slavi i svečarev imendan. Mlade svečare vuku i za uho, da narastu veliki i jaki. Na četvrti dan Božića, na uspomenu pokolja nevine djece, koju je poklao Herod, priredjuju Šokci u Baču t. zv.

»ŠIBARE«.

Šibari su ujedno i zadnji božićni običaj, pa ih se zato slavi bučnije, a imaju gotovo čisto svjetovni karakter. Često se na šibarima upoznaje mladež, pa nijesu rijetki i brakovi iz tih poznanstava. Razlikujemo dvije vrste šibara. Jedne sačinjavaju djeca, koja idu od kuće do kuće i šibaju, da bi dobili jabuka, oraha ili nešto sitniša. Ovi kad dođu u kuću, šibaju stare i mlade izgovarajući riječi: »Živ i zdrav, živ i zdrav!« Riječi se tako brzo izgovaraju, da ih se ne može pravo ni razumjeti, pa nam se čini, da je to sve jedna riječ. Drugi šibari su obično momci, koji dogovorno odlaze šibati svoje djevojke. Svaki momak oplete sebi već prije »kusu« (bič od tankih šiba) te se svi u određeno vrijeme sastanu, pa sa sviračima (»bandom«) redom kreću poznatim djevojkama u »šibare«. Kad dođu u kuću, šibaju ukućane, ali najviše djevojke, s kojima se poznaju iz kola izgovarajući riječi: »Živ i zdrav, živ i zdrav«. Znade se kojiput desiti, da djevojką dobije pravih batina iz tko zna kojih razloga. No nikada ne prelazi ovaj lijepi narodni običaj u grubost. I putem do djevojačkih kuća šibaju se poznanici i prijatelji, te je veoma opasno i nemoguće toga dana proći bez batina. No šibari nisu zadovoljni samo malim darovima, nego ih djevojke moraju pogostiti rakijom, vinom, lučenjem i kolačima. Svirači moraju neumorno svirati, pa se u kući djevojke mora plesati i pjevati. Običaj je, da na odlasku djevojka daje svakom momku neki ukras, kojega momci privežu na svoje »kuse« (korbače). To je obično svilena vrpca, kojom se momci ponose noseći je kroz selo. Šibari traju cijelo prijepodne. Djevojkama se za utjehu odgovara, kada se tuže na dobivene šibe: »Vi ćete nas poslije podne šibati!« Običaj Šibara poprimile su i druge narodnosti od Hrvata u Baču, ali ih ipak ne slave potpuno na ovaj način. Ostale božićne običaje nemaju niti Nijemci, a ni Mađžari, s kojima žive Hrvati u Baču već nekoliko stotina godina.

Prof. Stjepan Bartolović

Bilješke:

U prigodnim božićnim pjesmama primjećujemo i neke jezične pojave.

1. Vidimo n. pr. da od vokala **i** u tuđoj riječi *köleba*, grč. *καλό* bude u bačkom govoru, kao i u posavskom **e** pa imamo u pjesmi *deminutiv kölebica*.

2. Kad se nađu dva vokala zajedno n. pr. u part. perf. II. kod glagola na — **ao**, i **ako** nije **a** naglašeno, obično se ukida hijat kontrakcijom, pa imamo: *sanjô*, *spavô*, *opasô*, mj. *sanjao*, *spavao*, *opasao*. Ako je **a** naglašeno, ne stežu se vokali, pa se govori *däo*, *znäo*. Ta pojava je ista i u posavskim govorima. (V. Dr. Stj. Ivšić: *Današnji Posavski govor*, str. 184. Rad Jug. akad. knj. 196.).

3. Tako su se isto kontrahirala i dva vokala **io** > **o** u riječi *donô* mj. *donio*. (U ovoj riječi imamo inače ekavizam, pa je zapravo **eo** > **o** — *doneo* — *donô*.)

4. U riječima *pustit*, *strpat*, *primit*, *udilit*, na koje nalazimo u ovim božićnim pjesmama otpalo je krajnje **-i** u infinitivu, koja je pojava zabilježena i za posavska govore u radnji g. dr. Stj. Ivšića (v. *ibidem!*)

5. Betlehem > Betleem > Betlēm. Tu se gubi **h** a dva **ee** daje **ē**.
6. Glasa **h** i nema u bačkom govoru, pa ga zato i ne nalazimo u obliku hodite, i riječi hvala.
7. **di** je ikavizam od gdě. »G« je tu otpalo.
8. **Jošte** je arhaizam, koji se danas više ne upotrebljava u Baču.
9. **Polotnjica** je arhaizam mj. ponoćnica upotrebljava se još i danas u običnom govoru.
10. **marvalija'** mj. arhaističkog marvalijam. Došlo u bački govor od mađarske riječi marha (stoka), koja je prodrila i u hrvatski jezik, kad **h** > **v** pa imamo **marva**.
11. **Vami** je arhaizam mj. Vama. Danas se još jedino u ovoj pjesmi upotrebljava.
12. **Š njom**. Ovdje prelazi spirant **s** ispred **nj** u **š**. Isto i u posavskim govorima. (V. Dr. Stj. Ivšić ... ibidem)
13. **Jozipe**. Tu se **s** našlo između dva vokala i prešlo u **z**.
14. U svezi s proklitikom zanimljiv je akcenat ispred riječi: **blâgo, zîma, sînko** gdje on skače na proklitiku, pa imamo:

ö blago
 öd zime
 möj sinko

Takav akcenat je tu, možda, zbog ritma u pjesmi, jer se u običnom govoru naglašava:

o blâgo
 od zîme
 moj sînko

Držim, da je zbog istog razloga i u nom. pl. riječi volári pomaknut akcenat za jedan slog, jer bi u običnom govoru bio akcenat volári, a ne völeri, kakav imamo u spomenutoj pjesmici. Riječ kàbanica ima u običnom govoru i akcenat: kàbanica, pa je vjerojatno i tu zbog ritma i živosti u pjesmi naglašeno: kàbanica.

15. Radi pravilnog rimovanja promijenio je svoj akcenat i glagolski oblik poròdila u porodila. Tako možemo razumjeti i akcenat u tudici marvalíja'(m).

SEOCE

Ja pjevam tebi, seoce, gdje prvo
 ugledah radost života i brigu,
 gdje kušah tajnog iskušenja drvo,
 gdje nazreh ljudstva zamršenu knjigu.

Tu, gdje sam nekad livadama lutô
 i snivô zbilju nedostižne bajke,
 i gdje sam ganut pred zvjezdama ćutô
 u večer kasnu na rukama majke.

Tu misô moja sad se opet šeta
 i stare snove zamišljeno traži,
 da strukom rodnog ljekovitog cvijeta
 u svijetu rane dobivene blaži.

I glava moja da se opet spusti
na krilo majci smjernije i tiše,
jer snove svoje u svijetu ne nadoh,
a zvijezde davno već ne svijetle više.

Ante Jakšić

PODNE

Na pladnju noseć suncu zrelo klasje
beskrajna ravan daljine se maša,
i kao plamen žrtveni izgara
zrak vreo iznad širokih salaša.

Uz plicak sjenu rastiru šljivici:
od ploda teškog teške su im grane,
a tamo dalje pognule se vrbe
i kanal štite s obadvije strane.

Tek ševa laka krilom kao sjenkom
dirne rumen pognutoga klasa;
sve šuti, samo viti zvonik plamti
sred sela žudno ko da traži spasa.

I dah kad težak od plama se slegne
na žedna polja i vrtove rodne,
glas točan zvona ko odah se digne
slobode željan. Dan proslavlja podne.

Ante Jakšić

NARODNA VJEROVANJA I GATANJA U BAČU

Bunjevci i Šokci, kao veliki ogranak hrvatskog naroda, koji su se naselili u Bačkoj i Baranji, zadržali su sve do danas ne samo svoju narodnost, vjeru i običaje, nego i razne druge umotvorine, među koje ubrajam razna gatanja i vjerovanja.

Iako su naši Hrvati u Bačkoj i Baranji duboko religiozni i pravi sljedbenici katoličke vjere, naći ćemo ipak u njihovom vjerovanju natrunjenih poganskih i neznabožaćkih momenata, koji nisu nikada imali u njihovoj religiji dominantan položaj ili značenje, nego prate religiju kao neka zla kob i u pojedinim se momentima života više ili manje ispoljuju. Ova će se gatanja u mnogočemu slagati s onima iz Bosne i Hercegovine, pa Primorja i Like, odakle su naši pradjedovi krenuli u današnju Bačku. Sličnost, pa u mnogočemu potpuna jednakost ovih

gatkama Hrvata iz ostalih krajeva Nezavisne Države Hrvatske, očiti je dokaz jedinstvenoga izvora i toliko puta opetovane povijesne činjenice, da su Bunjevci i Šokci došli iz hrvatskih krajeva, i da su za cijeloga svog boravka u Bačkoj ostali Hrvati, a takvi su još i danas. No ne samo gatke, nego i narodne pjesme, crkvene molitvice, običaji kod vjenčanja, rođenja, smrti, pa o svetačkim danima, jesu pravo narodno blago, koje je stvorio hrvatski duh i sačuvao kroz stoljeća u narodu, bez obzira, u kojem se kraju nalazio.

Mnogo se toga narodnog blaga izgubilo, jer narodna predaja nije mogla sve predati mladoj generaciji, osobito školovanoj, koja nije imala dovoljno razumjevanja za narodni život. A činjenica, da je taj narod znao sam sačuvati veliki dio toga narodnog blaga, znak je, da je hrvatski duh toga naroda jači, nego svi strani utjecaji, kojima su baš Bunjevci i Šokci bili izloženi gotovo kroz cijelo vrijeme svoga boravka u Bačkoj.

Velikih su zasluga stekli na sakupljanju narodnoga blaga Msgr Blaško Rajić i Ive Prčić, a njihovim tragom kreću mladi inteligenti iz Bačke, svijesni, da se mora zabilježiti svaka narodna pjesma, običaj, popijevka, obrt, svaka sprava, koju su naši stari upotrebljavali, svaka biljka, kojom su se liječili i svaka riječ, koju naši posebno rabe. Ovo nekoliko bilježaka o gatanjima hrvatskoga naroda iz Bačke neka bude poticaj i drugima, da se dadu na sakupljanje našega narodnog blaga.

Radi boljega pregleda razdijelio sam ove bilješke na više dijelova i to kako slijedi:

I. Gatanja pri udaji, vjenčanju i porodu

Da djevojka omili momku, ubere cvijet uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja (»ivanjski cvijet«) i nosi ga u kosi. (Neke metnu pod jastuk, na kojem spavaju mušku košulju i gaće i ivanjski cvijet).

Da djevojku nitko ne ureče, nosi ona za pojasom cvijet rutvicu.

Kad djevojka pere, mora paziti da ne pokvasi pregaču, jer će se inače udati za pijanca.

Kad djevojka ili momak dođu u sobu i stanu pod svetaljku, veli im se: »udala bi se« ili »oženio bi se«.

Djevojke pletu vijence od spreža i bacaju ih uoči Cvjetne nedjelje na krov momcima. Svome »dragom« djevojka mora baciti najviše vijenaca. Ako momak ne dobije dovoljno vijenaca, on će svojoj curi, za osvetu, na odžak metnuti vijenac od slame.

Djevojka uhvati slijepog miša, zakolje ga i okupa u mlijeku, osuši ga i metne za pojas, pa ga tako nosi sa sobom. Postoji vjerovanje, da će je onda svi momci voljeti.

Kad se djevojka vodi na vjenčanje, onda se ne smije okrenuti, jer bi se inače kući vraćala.

Kada se poslije vjenčanja mlada dovede u kuću mladoženje, mora sjesti svekrvi u krilo, koja drži sud sa spirinama, u koji se meće šećer, pa mlada mora iz tog piti. To je radi toga, da joj u novoj kući bude sve slatko, makar iz spirina. To se sve mora obaviti pod odžakom, gdje se meso suši.

Kada se poslije vjenčanja svatovi vraćaju kući, ulaze u kuću preko korita s vodom, u koje se bacaju novci.

Kad se mlada uvodi u kuću, daje joj se obično muško dijete u ruke, da bi mušku djecu radala.

Trudnoj ženi treba sve dati što zaželi, jer je to želja djeteta.

Ako majka što ukrade za vrijeme nošenja djeteta, onda će se to vidjeti na djetetu: grozd, šljiva i t. d.

Ako se majka za to vrijeme uplaši, pa se uhvati za koji dio svog tijela, onda će dijete na tom dijelu imati biljeg.

Ako se dijete rodi u košuljici, onda je zlo. Ako je žensko, bit će vještica, ako muško nastradat će.

Dok žena iza poroda leži u krevetu, metnu joj pod jastuk posvećenu kreu ili bijeloga luka, da je ne bi vještice morale.

Dok žena dijete doji, ne smije piti, jer će inače dijete biti pijanac.

Kad se dijete kupava, treba u tu vodu metnuti jaje i razmutiti je, da dijete bude ljepše.

Da bi dijete imalo uspravne noge i pravilan hod, treba neko vrijeme kokoši svezati noge.

Djetetu se ne smije ništa davati preko ruke, jer bi bio kradljivac.

Dijete se ne smije gledati preko kolijevke, nego ravno u oči, da ne bude glupavo.

Dijete se ne smije igrati vatrom, jer će noću mokriti.

Za vrijeme dok dijete ne navrší godinu dana, ne smije mu majka ići na groblje.

Kad djetetu ispadne prvi zub, onda se dijete postavi pred zapećak, pa preko glave baci ispali zub i veli: »nâ baba drven zub, daj meni gvozden zub«.

Dok dijete ne navrší 7 godina, ne smije kruh rezati, nego mu to moraju stariji.

II. Gatanja pri smrti

Na Badnjak se gasi svijećica vinom, pa na koga ide dim, taj će prvi umrijeti.

Ako vidiš da se zvijezda s neba skruni, onda će netko umrijeti.

Ako goveda noću bleje i riču, bit će pomora u kući.

Ako sova guče iznad kuće, gdje leži bolesnik, vele, da će brzo umrijeti.

Djeca ne smiju dirati ptice (osobito laste!), ni žabe, jer bi im roditelji umrli.

U kojoj kući leži mrtvac, ne smije se pod tim krovom vatra ložiti, kuća mesti, niti posude prati.

Kada nose mrtvaca, onda neka one žene, koje se boje gledaju u zjalo od dimnjaka, pa će strah prestati.

Mrtvaca treba dobro čuvati, dok je u kući, da preko njega ne pređe koja četveronožna životinja pas, mačka i t. d., jer bi se povampirio.

Kad se mrtvac polaže u grob, bacaju se s njime novci — da mu se tako kuća isplati.

III. Gatanje za zdravlje i pri liječenju bolesti

Na Badnji dan ne valja nikoga udariti, jer koliko puta koga udariš, onoliko će ti čirova izrasti te godine.

Kakav ti bude prvi dan godine, takva će ti biti čitava godina.

Da ti se ruke ne znoje, treba ih u proljeće protrljati s »košuljicom« (slak) od zmije.

Malom djetetu se ne smiju nokti rezati, jer mu to može nauditi, nego mu ih treba odgristi.

Kad prvi put u proljeće čuješ grmljavinu, treba leći na zemlju, da te leđa ne bole.

Kad kokoš kukuriče, nosi nesreću u kući, pa je zato treba zaklati.

Da ne budeš »pigav«, treba se na veliku subotu kad zazvone zvona umiti s vodom na bunaru.

Kada koga pas ujede, metne se na ranu sažvakanog kruha i nekoliko pasjih dlaka i rana će proći.

Ne valja ruke prati iz valova iz kojega kokoši piju poslije sunčeva zalaska, jer će se pojaviti bradavice.

Bradavice se liječe ovako: taru ih grahom, pa poslije grah bace u peć. Ako se čuje, da je grah puknuo, onda ne će proći, ako se ništa ne čuje, bradavice će proći. Neki pak metnu taj grah na zemlju, gdje kiša kapa s krova, pa ako zrno istrune — bradavice će proći, ako zrno proklije, ne će proći. Bradavica će proći, ako je svežemo kosom.

Ako se nekom štuca, treba ga uplašiti i štucanje će prestati.

Kad netko kihne, na koga je pomislio, istina je što je o njemu mislio.

Kad se jede, ne smije se gledati u zrcalo, jer će zubi boljeti.

Kad se vidi prvi put rodu u proljeće, u letećem položaju, mora se trčati, jer se vjeruje, da će onda čovjek biti kroz cijelu godinu sretan, vrijedan i zdrav. Trčeći se mora govoriti ove riječi: »U, roda, u, roda, urodila proja, meni proja i pogača, tebi žaba i kornjača«.

Ako čovjek vidi prvi put rodu u sjedećem ili stojećem položaju, bit će tada cijele te godine nesretan.

Ako netko ima lišaj, krešu se dva kamena (od kremenca) i varnicama se peče lišaj. To smije činiti samo čovjek.

Ako se netko strune (pokrene želudac), treba ga stresti kao vreću, da se želudac povрати na pravo mjesto.

Da se strava otjera, treba se prekrstiti, kad se svećenik pod misom s pliticom križa.

Ako je netko »urečen« i boli ga glava, onda se uzme voda i u nju baca užareni ugljen. Ako ugljen potone, bolesnik je urečen i treba ga prati dotičnom vodom i to ovako: prvo se pere desna ruka, pa lijevo koljeno, zatim lijeva ruka i desno koljeno, onda oči i najzad sljepoočice. Iza toga se bolesnik tom vodom umije i iz nje tri puta pije.

Ne valja pitati, ni zahvaljivati za lijek, nego reći: »Ah, ne ću hvaliti, nek se sam hvali!«.

IV. Gatanja o vremenu

Ako je mlad mjesec okrenuo rogove jugu, bit će kiše, ako sjeveru, bit će lijepo.

Kada dan svanjiva i sunce je crveno, pa tako prelazi prema zapadu, bit će toga dana kiše. Ako ne bude toga dana, bit će sutra ili treći dan. Narod veli: »Zora rudi, radost budi, zora žari, dan se kvari«.

Kad zorom pijetli pjevaju, bit će lijep dan, a kad ih se slabo čuje, bit će loše. Narod veli: »Zorom kokot šuti, vrijeme se muti«.

Kad u mjesecu ožujku padne magla ujutro, treba taj dan zapamtiti i od tog dana brojati 100 dana. Stoti dan mora biti vjetra, kiše, pa čak i leda.

Kad riba iz vode skače glavom gore, znak je, da će voda rasti, ako iskoči i u dubinu zaroni, opadat će.

Ako se patke i guske po vodi pračkaju i gnjuraju, bit će kiše. Isto tako, ako zelena žaba krekeće ili se pojavi mnogo mravi, navješćuju kišu.

Ako se za uštapa pojavi krug oko mjeseca, bit će loše vrijeme.

Kad ptice selice rano odu, bit će loša jesen.

Kad se vidi hrpa mravi u polju, tad se veli i vjeruje, da će još toga dana ili te noći pasti makar 3 kapi kiše.

Kad nema dugo kiše u ljetnim sparnim danima, postoji vjerovanje i običaj, da se mora u polju objesiti za noge crnog poljskog skakavca. Još toga dana ili te noći mora pasti obilna kiša, koja će koristiti usjevu.

Kada grmi, da ne bi padao led, treba moliti 12 Očenaša, 12 Zdravo Marija, 12 Slava Ocu, ali uvijek bez »Amen«.

Da ne bi grom udario u kuću, treba zabiti sjekiru u dovratnik i metnuti žarilo van na kišu.

Kada bagrem drugi put procvate, bit će duga zima.

V. Gatanja po snovima

Ako sanjaš o mrtvacu, bit će kiše.

Ako sanjaš, da ideš preko groblja, netko će ti umrijeti.

Ako sanjaš o malom djetetu, bit će smutnje.

Ako sanjaš o gospodi, imat ćeš posla sa svinjama.

Ako sanjaš o prirodi i lijepom vremenu, doživjet ćeš veliki uspjeh.

Ako sanjaš o golubovima i bijelim patkama, dobit ćeš pismo.

Ako sanjaš o ispovijedi, riješit ćeš se briga.

Ako sanjaš o kolačima, ići ćeš na čast.

Ako sanjaš o zmiji, imat ćeš neprijatelja.

Ako sanjaš o novcima, doći ćeš u plećke (ogovarat će te).

Sat vidjeti u snu znači, da ti je odmjereno vrijeme u životu.

Bistru vodu gaziti u snu, znači napredak.

Mutnu vodu gaziti u snu — razbolit ćeš se.

Momak ne smije ići jednom nogom obuven, jer će biti udovac.

Kome je drugi prst na nozi duži od palca, taj će biti udovac ili se uopće ne će ženiti, odnosno ako je to žensko čeljade, ono će biti udovica ili se ne će udavati.

Ne valja raditi u mladu nedjelju, mladi petak i mladu subotu, jer tko radi, može nastradati. Osobito se treba čuvati mijene mjeseca.

Ne valja prati na mladi petak. Ako netko obuče košulju opranu na mladi petak i ide u njoj kamo na proštenje, udarit će grom u njega.

Vatru u snu vidjeti: ako se vidi plamen, znači radost, ako dim — novosti, ako krv — nešto će se brzo dogoditi.

Ako sanjaš o tvojim mrtvima, treba se za njih moliti; a ako te je u snu zvao, doći će po tebe.

Ako sanjaš za živog, da je umro, dugo će živjeti, jer mu je smrt umrla.

Što u novoj kući sanjaš, to će ti se dogoditi.

U novoj kući usnuti, dobro je, u staroj zlo.

Sanjati o grožđu: crne bobice znače — suze, bijele — radost.

VI. Što treba i što je dobro

Ako ti pijevac na pragu pjeva, dobit ćeš goste.

Ako buhu na dlanu uhvatiš, dobit ćeš novaca.

Kad ti netko na Badnjak dođe, treba da sjedne, da ti se pilići legu.

Ako te zasvrbi desni dlan, davat ćeš novaca, a ako lijevi, primat ćeš.

Ako ti zaigra desno oko — stidjet ćeš se, a ako lijevo — vidjet ćeš onoga koga voliš.

Ljuske od posvećenih uskrasnih jaja treba baciti na zemlju, gdje je posaden bijeli luk.

Kad kruh padne na zemlju, treba ga dići i poljubiti.

Ljuske od jaja treba sažeći, jer su to čamci, u kojima se vještice vozaju.

Kada ti se štuca, netko te spominje, a ako pogodiš tko je taj, prestat će štucanje.

Kad si u nevolji i vidiš pauka, prestat će nevolja i bit ćeš sretan.

Ciganskoj djeci je dobro biti kuma na krštenju, jer to donosi sreću.

Nokte treba rezati u petak, jer će onda biti novaca.

Da djevojkama kosa raste, treba ih češljati na Mariju Magdalenu i to preko rude od kola. Onda će kosa biti duga i debela kao ruda.

Treba uvijek sijati i saditi kad mjesec raste, jer s njime sve raste, a s njime i opada. Ono bilje, što raste u vis, sadi se, kad mjesec raste a ono, što raste u zemlju i peršin, zelen, rotkva, kad mjesec opada.

Za stolom treba uvijek pojesti zadnji ogrizak kruha, jer u tom zadnjem komadiću je snaga.

Na Blagovijest treba piti vina, da se dobije krvi, i jesti s makom, da se bude imalo novaca kao maka.

U svibnju treba tarabe i kapiju zakititi grančicama zove, da vještice ne mogu u kuću.

Kad pitaš nekoga, koje mu je uho zapištilo, pa kad pogodiš, čut ćeš kakav glas, a ako ne pogodiš, čut će onaj drugi taj glas.

VII. Što ne valja činiti

U večer, kad se smrkne, ne valja ići na smetište ili guvno, jer se tamo koješta prikazuje.

Djecu ne valja u prvi mrak iz kuće iznositi, jer im se može što rdavo dogoditi.

Kad se djevojku počeslja, ne valja ostaviti kosu što je otpala, jer bi mogla doći ptica i odnijeti je, a onda bi djevojku glava boljela i odpadala bi joj kosa. Kosu se baca u vatru.

Kad sunce zade, ne valja sobu mesti, ni smeće iz sobe iznositi.

Ne valja piti vode, s kojom se tijesto mijesi.
Ne valja se vratiti, ako si krenuo na put, da ne budeš nesretan.
Ako nađeš u podne na raskršću kakvu stvar, ne smiješ je dići, da ne bi nastradao.
Na dane »Krijesova« ne smije se u zemlju dirati.
Ako te nos zasvrbi, naljutit ćeš se.
Ne valja prati ćupicu (sud), u kojoj ti je mlijeko donešeno, nego neopranu vratiti, da ne bi sreću uzeo.
Ne smije se u potrijebiti prvo sneseno jaje od kokoši, je je u njem nečastivi, nego ga treba preko kuće baciti.
Na Veliki Petak se ne smije vatra paliti. Ako se pak želi kokice (kukuruz) ispucati, to se čini prije izlaza sunca.
Ako kokoš snese malo jaje, treba ga baciti preko kuće, a kokoš zaklati, jer nosi nesreću.

Prof. Marin Šemudvarac

OBEĆANA ZEMLJA

Obećашe nam zemlju. Žune žute
liječú živahne u njoj. Srne imaju
sitne šuplje rogove. Ali ovdje
vječno padaju kiše. Jabuke zrele
na smrt nužno sjećaju. Ja sam sâm
i svi smo strašno sami. Kažite vrapcu,
da mi dođe na prozor. Ne, sad ne ću
pojesti jabuku. Zaspao ću s mislima
na suncokret snuždeni, sjećanje tužno.

Stipo Bešlin

JABUKE U PROZORU

Ostaviše ptice gnijezda na starom boru.
Jabuke šute snuždene u prozoru.

Tuguju one svako magleno večé.
Žalost za pticama strašno ih peče.

I zato sjetna svaka jabuka je.
Ljut vjetar u mraku bijesno laje

na njih i u šumi na gladne vjeverice,
što krađu žute lješnjake. Ali ptice

njima više nikad ne će doći.
Jabuke se plaše jezive, tavisne noći.

Stipo Bešlin

KRAJ PROZORA

Tiho šumi
proljetna kiša
blaga,
a vlažnim stazama
života
prolazi mladost
draga.

Kraj nas
kadkada zablista
radost tiha
i zasija u oku
suza čista.

Vani kadkada
zašumi jače
kiša.
Kap... po kap...
Tišina.
Više ništa.

Ante Sekulić

KLASJE

Klasje
često šumi,
uvijek podrhtava.
Noću često pije
rosu zaborava.

Žito
glavu spusti
ovjenčanu danom,
prospe sitno zrnje
ovijeno zlatom.

Pjesma
često zaplače
i samoća šuti;
klasje moje
sazrelo
skoru žetvu sluti.

Ante Sekulić

POLJODJELSKI RADNICI U BAČKOJ

Ovaj je članak pisan na temelju podataka, koji su bili piscu pri ruci prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske. Činjenice, koje iznosi pisac ovoga zanimljivog članka, osvjetljuju mnoge probleme (koji se i nehotice nameću svakom zgodom, kadgod se povede riječ o jednom zbilja bogatom kraju, o jednoj zbilja bogodanoj i obećanoj zemlji) u jednom sasvim novim i — za mnoge — nepoznatom i neočekivanom svijetlu. Zato i donosimo ovaj članak, da se i to svijetlo upozna, da se upoznaju problemi i mogućnosti najplodnijega kraja Srednje Europe.

O poljodjelskim radnicima, kao naročitom pitanju pojedinog kraja, može biti govora samo u vezi s općim gospodarskim, uljudbenim i društvo­vnim prilikama dotičnoga kraja i to iz razloga, što pitanje poljodjel­skih radnika mora biti riješeno onako, kako to traže gospodarski, uljud­beni i društvo­vni probitci onoga kraja, u kojem, i za koji se to pitanje rješava.

Prema tome ćemo se, prije nego što prijedemo na samo pitanje poljodjelskih radnika u Bačkoj, osvrnuti s nekoliko riječi na priradne prilike u Bačkoj uopće, a na prilike u poljodjelstvu Bačke napose.

1. Opće priradne prilike u Bačkoj

Pri proučavanju priradnih prilika u Bačkoj uopće, i prilika u poljodjelstvu napose, moramo imati na umu, da je prirad Bačke u uskoj vezi s priradom u tzv. Vojvodini, a s ovom zajedno opet u uskoj vezi s priradom u Mađarskoj, odnosno s priradom u dunavskom bazenu.

Danas možemo posve slobodno ustvrditi, da stanje prirada u Bačkoj nije ni najmanje ružičasto, odnosno možemo reći, da je prirad u Bačkoj daleko od onoga kakav bi morao i mogao biti. Od priradnih grana jedino je poljodjelstvo na stanovitoj visini, iako i ono nije razvijeno i dotjerano onako, kako bi moralo biti. Trgovina je razvijena samo na malo, dok kakvih većih trgovačkih poduzeća ni nema, iako su preduvjeti za razvoj velikih trgovačkih poduzeća s poljodjelskim proizvodima više nego povoljni. Veleobrt je tek u početku svoga razvoja, iako ima i te kakvih mogućnosti za razvoj veleobrta, koje su u vezi s poljodjelstvom i stočarstvom, a to su: mlinarski veleobrt, veleobrt žeste, šećera, kože, suhomesnatih proizvoda, tekstila, mliječnih proizvoda i dr.

Ne možemo doduše reći, da spomenuti veleobrta u Bačkoj uopće nisu razvijeni, ali sa sigurnošću možemo ustvrditi, da su svi ti veleobrta daleko od onoga kakvi bi, prema bogatstvu Bačke na potrebnim sirovinama, morali biti.

Za gore spomenute grane veleobrta obiluje Bačka sirovinama, ali na­žalost nema potrebne glav­nice za iskorišćavanje tih sirovina, a u koliko je i ima, ta je u rukama stranaca, većinom Židova i Srba. Kao dokaz, da su srpski vlastodršci Bačke postupali onako kako to nije bilo probitačno za one, koji tamo žive, može nam poslužiti i to, da su Subotica i Sombor,

dva najjača priradna središta u Bačkoj, što se tiče prirada, na istom, a možda i na nižem stupnju, nego što su bili prije 40 godina.

Prema tome nije nikakovo čudo, što su se starosjedioci Bačke, bunjevački Hrvati, pod takvim prilikama morali povući iz trgovine i veleobrta i posvetiti se gotovo isključivo poljodjelstvu i istodobno se prepustiti nemilosrdnom izrabljivanju onih trgovaca i veleobrtnika, koji su im se silom, a uz pomoć vlastodržaca, nametnuli.

II. Poljodjelstvo u Bačkoj

Poljodjelstvo u Bačkoj, zahvaljujući zemljopisnom položaju, podneblju, plodnom tlu i poduzimljivosti ljudi, koji se poljodjelstvom bave, stoji na prvom mjestu ispred ostalih grana prirada.

Nažalost moramo ustanoviti, da ni u poljodjelstvu nije stanje baš najpovoljnije ili drugim riječima da kažemo, nije onako, kako bi po svemu moralo biti. Jedan od glavnih razloga za razmjerno slabo stanje u poljodjelstvu je taj, što se zemlja, u mnogo slučajeva, obrađuje onako, kako se je obrađivala pred 100 i više godina. Željezni plug je doduše zamijenio drveni, ali se zemlja u Bačkoj još uvijek obrađuje na posve priprost način, pa se još uvijek može vidjeti kako bački seljak rukom sije pšenicu, a kukuruz sadi pod petu ili pod motiku. Takav način obrađivanja zemlje je kod malih posjeda gotovo pravilo. No ovakav način obrađivanja zemlje bit će nam razumljiv, ako znamo, da vlasnici malih posjeda nastoje od zemlje dobiti samo toliko, koliko im je potrebno za život t. j. mali posjednik ne nastoji iz zemlje izvući što više, kako bi, možebitni višak bacio na tržište.

Naprotiv srednji i veliki posjednik, koji posjeduje 20—50 jutara odnosno 50 do 200 jutara seljak je, koji razmjerno dobro živi i koji ne zaostaje mnogo iza općeg uljudbenog stanja europskoga čovjeka.

Nažalost danas u Bačkoj postoji razmjerno vrlo mali broj takvih seljaka, koji posjeduju preko 20 jutara zemlje. Najveći broj bačkih seljaka ne posjeduje danas ništa ili posjeduje daleko manje od 20 jutara tako, da većina posjeduje 1—5 jutara t. j. većina bačkih seljaka nema ni toliki posjed, koji je u stanju prehraniti njega i njegovu porodicu, pa nam tako postaje jasno, zašto toliki seljaci, u inače bogatoj Bačkoj, žive danas u oskudici i bijedi.

Kod razmatranja prilika u poljodjelstvu bilo kojega kraja od osobite je važnosti pitanje, kako je zemlja po obsegu razdijeljena među stanovništvo. Točnih brojidbenih podataka o tome, kako je razdijeljena zemlja u Bačkoj nema, što više možemo ustvrditi, da do tih podataka nikada nije bilo, a niti je sada moguće doći. Službenih podatak o raspodjeli zemljišta nemoguće je naći, jer svi vlastodršci, koji gospodare u Bačkoj, nerado objavljuju podatke o raspodjeli posjeda s obzirom na poražavajuće brojeve, koji govore o posjedovnim odnosima u poljodjelstvu.

Prema dosada rečenom mogli bismo reći, da u Bačkoj, s obzirom na posjedovne odnose u poljodjelstvu, susrećemo pored, razmjerno malog broja seljaka s nešto više zemlje, veliki broj seljaka, koji imaju vrlo mali posjed i još veći broj seljaka, koji uopće nemaju zemlje.

Razumljivo je, da je ovakav način podjele posjeda doveo, a i danas još dovodi, do djelomičnog ili posvećašnjeg osiromašenja velikoga broja seljaka, koji uslijed toga moraju tražiti bilo kakvo zaposlenje u poljodjelstvu.

III. Poljodjelski radnici

a) pojam i definicija poljodjelskih radnika

Već smo rekli, da su svi oni seljaci, koji su uslijed nepravedne raspodjele zemljišta djelomično ili potpuno osiromašili, primorani tražiti bilo kakvo zaposlenje u poljodjelstvu, odnosno stupati u radni odnos prema onim posjednicima, koji su imali sreće sačuvati donekle svoju imovinu.

Iz ovo nekoliko iznesenih riječi možemo izvući i definiciju poljodjelskih radnika, pa bi ista, od prilike, glasila ovako:

Poljodjelski radnici u Bačkoj su oni seljaci, koji nemaju svoje zemlje ili je imaju i suviše malo, pa su prisiljeni raditi u poljodjelstvu, kao najamni radnici t. j. oni su prisiljeni prodavati svoju radnu snagu u poljodjelstvu.

Ovi Bački poljodjelski radnici razlikuju se od poljodjelskih radnika zapadno-europskih zemalja. Bački poljodjelski radnici su ostali još uvijek seljaci, žive na selu (istina na periferiji) i vezani su uz selo predajom i rodbinskim vezama. Oni još uvijek pripadaju seljačkom staležu, smatraju se seljacima i ne smatraju se radnicima.

b) postanak poljodjelskih radnika

Iz ove definicije doznali smo, što su i tko su poljodjelski radnici u Bačkoj. Međutim, da bismo mogli što bolje shvatiti daljnji tok izlaganja i važnost pitanja poljodjelskih radnika, potrebno je upoznati se malo opširnije s načinom na koji su postali, i na koji način još uvijek postaju, poljodjelski radnici.

Da bismo mogli što bolje shvatiti, kako su nastali poljodjelski radnici, moramo se u prvom redu upoznati s razlozima, koji su utjecali i koji još uvijek utječu na postanak poljodjelskih radnika. Jedno je sigurno, što smo uostalom već istaknuli, da su na postanak poljodjelskih radnika utjecali, a i danas utječu, najviše posjedovni odnosi, pa se za što bolje shvaćanje načina postanka poljodjelskih radnika moramo u prvom redu upoznati s odnosima vlasnika i posjednika zemlje s jedne strane i onih, koji su zemlju obrađivali s druge strane ili bolje rečeno, moramo se upoznati s posjedovnim odnosima u poljodjelstvu uopće, a u Bačkoj napose.

Temeljna načela, na kojima se ti posjedovni odnosi temelje, istovjetna su s načelima, na kojima počiva, ili je barem do nedavna počivao, uopće današnji društveni i gospodarski poredak, a ta načela jesu: osobna i gospodarska sloboda i posebničko vlasništvo.

Međutim, do pune i odlučne važnosti dodoše ta načela tek tokom XIX. vijeka, jer do toga vremena vlada u zemljama Europe pravni red, koji je suprotan ideji današnje pravne i uljudbene države i koji odnose u poljodjelstvu upravlja vezanjem gospodarske, često i osobne slobode i ograničavanjem vlasništva.

Iako se je u to vrijeme u nekim krajevima uspio razviti i održati i stalež slobodnog seljaštva, ipak se sa sigurnošću može reći, da je vlasništvo seljačkog posjeda gotovo svuda ograničeno, da je seljak svuda vezan na grudu, pa čak, negdje više, a negdje manje, ograničen i u osobnoj slobodi raznim stegama javno-pravnog i posebničko-pravnog značaja.

Ovakve posjedovne i pravne odnose u poljodjelstvu susrećemo osobito u zemljama srednje Europe, gdje su ti odnosi uređeni ovako: s jedne strane povlašćeni stalež plemića ili vlastele, a s druge strane podvlašćeni stalež podaništva ili kmetstva u raznim formama i niansama.

Ovakvi odnosi su rezultat povijesnog razvoja upravljano feudalističkim shvaćanjem, koje bijaše mjerodavno za društveni razvoj uopće i kojega tragove nalazimo gdje gdje još i početkom XX. vijeka.

Prema tome možemo reći, da u toj eri feudalizma, uz male iznimke u nekim krajevima, gdje se je održalo slobodno seljaštvo, većina seljaka nema punoga posebničkog vlasništva nad zemljištem, što ga obrađuje i nastava (urbarsko selište), nego ima samo neko koristovno pravo (pravo u sufrustuara) ograničeno višim vlasništvom vlastele (zemaljske gospode) ili pak, ima doduše vlasništvo, ali je ono opterećeno raznim dužnostima i podavanjima prema vlasteli. Seljak ne može redovno svoje pravo ni otuđiti ni dijeliti, ni za života ni za slučaj smrti, ili pak treba za to naročito odobrenje vlastelina. Po smrti njegovoj prelazi njegovo pravo redovno na njegova najstarijeg sina. Redovno plaća seljak vlastelinu neku dažbinu (desetinu), a vlastelin je opet vlastan seljaka, koji loše gospodari, maknuti sa zemljišta i ispražnjeno zemljište popuniti novim kmetom, a ni u kojem slučaju nije smio plemić to, da tako nazovemo kmetsko dobro, pripojiti svom užem dobru. Povrh svega toga ima vlastelin prema kmetu i neka prava u javno-pravnom pogledu, te dapače i pravo jurisdikcije (sudenje).

Nasuprot ovim pravima vlastele stoje i obaveze te vlastele prema kmetu. Takve obaveze bile su slijedeće: davanje građevnog drva iz vlastelinske šume, zaštita i obrana, te dužnost ispomaganja u slučaju osiromašenja.

Ovakvi odnosi vladaju u svim europskim državama sve do pod konac XVIII. vijeka, kada se ti odnosi počinju mijenjati.

Tokom XIX. vijeka to stanje u poljodjelstvu, negdje prije negdje kasnije, nestaje, te nastaje novi poredak, koji počiva, kako smo već rekli na načelima osobne i gospodarske slobode i slobodnog vlasništva.

Oslobodenje seljaka i seljačkog posjeda postignuto je u srednjoj Europi u glavnom svuda jednako. U zemljama bivše Austro-Ugarske monarhije, u koji sklop je podpadala i Bačka, priznata je seljaku osobna i gospodarska sloboda i pravo nasljedovanja, a isto im bi dopuštena i dioba imanja patentom iz god. 1848. i 1849.

Novi poredak, kojim je provedena jednakopravnost i gospodarska sloboda na selu, otvorio je novo razdoblje u razvoju poljodjelstva, seljaka je podigao društveno i učinio ga samostalnim gospodarom.

Tako je seljak preuzeo i svu brigu za stvaranje dobara, koja su imala osigurati obstanak njemu i članovima njegove porodice. Razumljivo je, da je to novo stanje, na taj način, stavilo na seljaka i zahtjeve, koji pretpostavljaju neko gospodarsko iskustvo, koje seljak u prvo vrijeme često nije imao, pa je kraj tehnički nedotjeranog i nekorisnog gospodarenja to novo stanje donijelo i mnoge mogućnosti za osiromašenje i proletarizaci-

ranje seljačkoga svijeta, pa je na takav način i nastala velika većina današnjega poljodjelskog radništva.

Međutim nije to jedini način, na koji su nastali poljodjelski radnici. Poljodjelskih radnika ili, kako ih danas najčešće nazivaju, agrarnog proletarijata, bilo je u europskim poljodjelskim zemljama već i u feudalno doba. U doba feudalizma bili su na dobrima (posjedima) velikaša, spahija i vlastele, zaposleni pored spomenutih kmetova i tzv. seljaci bez-zemljaši, koji su, za razliku od kmetova, bili pravno slobodni. Ovi seljaci bez-zemljaši bili su zaposleni na tim posjedima kao sluge (kočijaši, konjušari, govedari, svinjari i dr.) i nadničari. Ukidanjem feudalnog sustava i smanjenjem velikaških posjeda, ostale su te sluge i nadničari, odnosno ti seljaci bez-zemljaši, bez ikakve zarade, jer je velikaška zemlja prešla u vlasništvo i posjed seljaka i kmeta, koji je tu zemlju stoljećima obrađivao.

Prema tome vidimo, da se ukidanjem feudalnog sustava pored, sada već slobodnog seljačkog staleža, pojavljuje i veliki broj poljodjelskog radništva, koji se regrutira iz redova sluga i nadničara, koji su bili uposleni na imanjima plemića i velikaša. Broj tih poljodjelskih radnika-seljaka bez-zemljaša povećava se iz dana u dan, jer novi seljaci, koji su ukidanjem feudalizma postali slobodni i samostalni gospodari, ne mogu udovoljavati svim zahtjevima, koji se za njih, kao slobodne seljake i samostalne gospodare, postavljaju. Oni počinju propadati i prodavati zemlju, pa polaze u svijet kao seljaci bez-zemljaši, da zarade najnužnije za život, kao i svaki drugi poljodjelski radnik. Na taj način postaju i slobodni seljaci, koji su vrlo kratko vrijeme bili kao takvi seljaci bez-zemljaši, poljodjelski radnici, ili kako se danas zovu, agrarni proleter.

Ovakvo stanje za vrijeme feudalizma, a i nakon ukidanja istoga, bilo je i u Bačkoj s tom razlikom, što je u Bačkoj već u to vrijeme bilo razmjerno mnogo više slobodnih seljačkih posjeda, nego u drugim poljodjelskim krajevima srednje Europe, pogotovo pak više, nego u susjednoj Mađarskoj.

Mnogi od ovih slobodnih seljačkih posjeda pokazali su tokom vremena lijep napredak, pa su nakon ukidanja feudalizma u Mađarskoj velike mase proletaliziranih sluga i osiromašenih i propalih seljaka pošle prema jugu t. j. u Bačku, gdje su se nadali naći zaposlenja kod, u ono vrijeme, dobro stojećih i naprednih seljaka.

Na ovaj način nam postaje jasno, zašto je najveći broj poljodjelskih radnika mađarske narodnosti.

Broj poljodjelskih radnika povećavao se i nadalje, jer su mnogi seljaci uslijed pomanjkanja pogonske glavnice (kapitala) bili prisiljeni prodavati komad po komad svoje zemlje i tako i sami postajali seljaci bez-zemljaši, i jer su nove mase bivših slugu neprestano polazile na jug. Tako je pitanje poljodjelskih radnika u cijeloj t. zv. Vojvodini, a ponajviše u Bačkoj, iskrslo i predstavljalo jedno od najvažnijih pitanja već prije svjetskoga rata. U t. zv. Vojvodini, a prema tome vjerojatno i u Bačkoj, bilo je već 1910. god. 38% bez-zemljaša (Socijalni Arhiv br. 5—8 god. 1938.str. 108.) Uzme li se u obzir, da je osiromašivanje seljaka pred sam prvi rat još i prospješeno, možemo si stvoriti približnu sliku o broju bez-zemljaša ili poljodjelskih radnika na početku prvoga svjetskoga rata.

Poslije prvoga svjetskoga rata novi vlastodržci u Bačkoj namjesto da svim silama nastoje pitanje poljodjelskih radnika na bilo koji način riješiti i poboljšati stanje velikoga broja pučanstva, čine djela i provode neke reforme, koje su stanje poljodjelskih radnika još i pogoršale s time, što se je provadanjem t. zv. agrarne reforme broj poljodjelskih radnika još znatno povećao.

Poznato nam je, da je cilj agrarne reforme bio, da se zemlja, koja je do tada bila nepravedno podijeljena, podijeli t. zv. agrarnoj sirotinji, u prvom redu seljacima bez-zemljašima, koji su od te zemlje i onako kao poljodjelski radnici i prije živjeli. Mora se priznati, da je ovakvo nastojanje agrarne reforme, gledano s društvoavnog stanovišta, posve na mjestu, opravdano i hvalevrijedno. Uostalom ovakvo shvaćanje agrarne reforme bilo je nalagano poslijeratnim pravnim shvaćanjem, prema kojem je trebalo dati bilo kakvo priznanje onima, koji su se u ratu borili za bolji i pravedniji poredak.

Narodno vijeće je u Zagrebu dne 28. studenog 1918. god. proglasilo ukidanje svih još postojećih feudalnih odnosa i oduzimanje velikih posjeda radi diobe agrarnoj sirotinji.

Već godine 1919. vlada u Beogradu izdaje »predhodne odredbe«, kojima se predviđa izvlašćenje (expropriacija) velikih posjeda, dioba zemlje dobrovoljcima, agrarnoj sirotinji, ratnicima, invalidima i dr. Poznatim vidovdanskim ustavom udareni su pravni temelji agrarnoj reformi u bivšoj Jugoslaviji.

Iz ovoga se vrlo dobro vidi, kako je sebi agrarnu reformu zamišljalo Narodno vijeće u Zagrebu, koje je zemlju htjelo dijeliti samo agrarnoj sirotinji i kako je agrarnu reformu zamišljala vlada u Beogradu, koja je predviđala diobu zemlje na dobrovoljce, ratnike i invalide, a valjda, samo da se tako kaže, i na agrarnu sirotinju.

U to vrijeme, t. j. u doba, kada se je agrarna reforma počela provoditi u djelo, postojale su u krajevima, koji su podпали pod bivšu Jugoslaviju dvije vrste agrarnih odnosa, pa je u vezi s time agrarna reforma trebala voditi računa o obje te vrsti agrarnih odnosa.

U t. zv. Macedoniji, Bosni i Hercegovini imala je agrarna reforma zadatak, ukidati ostale feudalne odnose, koji su u sjevernim krajevima t. j. u Hrvatskoj, Slavoniji, Srijemu i t. zv. Vojvodini već god. 1848. ukinuti, dok je u ovim sjevernim krajevima imala razdijeliti velike posjede i na njima stvoriti maloposjednička gospodarstva.

Budući da nas u vezi s našim izlaganjem zanima agrarna reforma u t. zv. Vojvodini, odnosno u Bačkoj, to ćemo se s istom поближе upoznati i to tim više, što smo već ranije naglasili, da se je provadanjem agrarne reforme povećao broj poljodjelskih radnika.

U Bačkoj je do provadanja agrarne reforme u djelo postojala samo jedna vrsta agrarnih interesenata, a to su bili mjesni agrarni interesenti. Medjutim su po vlastodržcima u Bačku dovedene još dvije vrste agrarnih interesenata tako, da su u vrijeme provadanja agrarne reforme u Bačkoj postojale tri vrste agrarnih subjekata (interesenata), a to su:

1. mjesni agrarni interesenti
2. koloniste i optanti i
3. dobrovoljci.

Mjesni agrarni interesenti su domorodci, bački bez-zemljaši i mali seljaci, koji su imali više članova porodice, a zemlje ispod 5 jutara. Broj ovih, kako smo to već spomenuli, bio je velik. Njima je trebalo dati zemlju i osposobiti ih za samostalni život. Međutim, kada se je pristupilo diobi zemlje toj mjesnoj agrarnoj sirotinji, vodilo se je računa samo o onima, koji su bili skloni vlastodržcima, a oni, koji su za vlastodržce bili nepoćudni, nisu dobili ništa, iako su ti imali, ako ne veće, a ono barem toliko pravo na zemlju, kao i oni prvi. Kako vrlo dobro znamo, tko je bio sklon vlastodržcima, možemo reći, da su kao mjesni agrarni interesenti u Bačkoj dolazili u obzir samo Srbi, dok su bunjevačko-šokački Hrvati i Nijemci ostali i nadalje bez-zemljaši ili mali posjednici, kao što su i prije bili. Iz ovoga se vidi, da agrarna reforma u Bačkoj nije išla za tim, da pomogne agrarnoj sirotinji bez razlike, nego da pomogne one, koji će biti kasnije lučonoše jugoslavenstva i srpstva u čisto hrvatskim krajevima Bačke. U koliko je netko od agrarne sirotinje, putem raznih veza, i dobio nešto agrarne zemlje, bilo je to tako jadno, da mu time gotovo ništa nije pomognuto. Predviđeno je bilo, da se mjesnim agrarnim interesentima dade po jedno jutro na svakog člana porodice. Međutim, po tvrdnji onih, koji su provodili agrarnu reformu, kako nije bilo raspoložive zemlje (!?) došlo je u većini slučajeva po svega 3 jutra na porodicu bez obzira na broj članova.

Kako je i da li je ta porodica mogla živjeti na 3 jutra zemlje, to mogu znati samo oni, koji su pokušali i silom prilika morali živjeti na tri jutra, a nikada ne će znati oni, koji su tu i takvu agrarnu reformu provodili.

Kolonisti su bili ljudi iz drugih, mahom pasivnih srpskih krajeva. Cijela porodica je dobila 6 jutara zemlje. I kod naseljivanja je ovih kolonista opet je došao do izražaja politički momenat, a gospodarski i društvojni momenti su zanemareni, jer se je jugoslavenstvo i srpstvo u Bačkoj, moralo silom proširiti i ojačati.

Optanti su bili većinom iz Mađarske i Rumunjske, a dobivali su 6 do 10 jutara zemlje po porodici. Većina tih optanata je također srpska, pa je razumljivo zašto su i ti optanti naseljavani baš u najhrvatskije krajeve Bačke. Razlozi su za ovakav postupak vlasti isti, kao i kod naseljivanja kolonista.

Dobrovoljci su bivši srpski ratnici, koji su trebali dobiti neku naknadu za »zasluge« učinjene »otadžbini«. Poznato nam je vrlo dobro, kako se je postupalo kod ustanovljavanja tko je dobrovoljac, pa znamo, da su zemlju kao dobrovoljci dobili i takvi ljudi, pristalice tadašnjih režima i tadašnje politike, koji nikada nisu osjetili miris baruta, a kamoli da su imali neke naročite zasluge čak i za njihovu »otadžbinu«.

Dobrovoljačka parcela iznosi 8 jutara i 1602 kv. hvata odnosno 5 hektara. Dobrovoljci su, kao bivši srpski ratnici imali prednost pred ostalim agrarnim subjektima prilikom razdiobe zemlje, kako u pogledu kvalitete same zemlje tako i u pogledu mjesta na kome se ona nalazi, pa nam je razumljivo zašto su dobrovoljci dobili najbolju bačku zemlju.

Od količine zemlje, koja se je u Bačkoj imala razdijeliti, razdijeljeno je samo 41%, dok je 50% zemlje ostalo u rukama veleposjednika (Socijalni Arhiv br. 5—8 god. 1938. str. 109).

Mjere, koje je agrarna reforma u početku poduzela postepeno su ublažavane, što je opasnost od seljačkih masa bila manja, što su se više

sređivale prilike u državi (uspostavila se čvrsta vlast) i što su bogataši veleposjednici više dolazili do utjecaja potkupljujući mnogobrojne skorojeviće, koji su zauzeli važne položaje u upravi novostvorene države.

Maksimum velikih posjeda, koji je u prvo vrijeme bio predviđen, stalno se proširivao. Nalazili su se razni izgovori za proširenje, odnosno povećanje maksimuma. Izmišljavani su razni nazivi kao: uži maksimum, širi maksimum, super maksimum, uzorna imanja, ogledne stanice i t. d. Na pr. u Čoki postoji veliki posjed od 4000 jutara. Taj posjed je proglašen uzornim imanjem, a njegov vlasnik Lederer gaji na tom posjedu ruže i cvijeće za engleske lordove.

(Nastavit će se)

Ing. Bela Šimić

STVARANJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

(Ulomak iz knjige Postanak Nezavisne Države Hrvatske)

Hrvatski narod nije mogao biti zadovoljan sa sporazumom od 26. VIII. 1939. Zadovoljni su bili uglavnom samo oni, koji su od njega imali materijalnih koristi, ali i među njima je bilo pojedinaca, koji su tvrdili, da je nastalo stanje dobro, dok se ne postigne bolje t. j. konačno oslobođenje. Uzalud se vodstvo bivše Hrvatske seljačke stranke trudilo, da ponovo steče povjerenje naroda, jer je nepovjerenje prema njemu raslo, a organizacija se Ustaškog pokreta naprotiv sve više stabilizirala. Skoro su u svakom hrvatskom mjestu organizirane oružane ustaške jedinice, koje su tajno vršile vojne vježbe i čekale čas, da jednodušno stupe na posao. Tada se ponovilo ono, što je ostalo u tragičnoj uspomeni hrvatskog naroda. Kao što su ranije srbijanski vlastodršci progonili Hrvatsku seljačku stranku, tako je sada Hrvatska seljačka stranka sličnim metodama uzela progoniti ustaše. Ali ti su progoni za hrvatski narod bili mnogo bolniji zato, što su ga vršili sinovi istoga naroda. No historijski proces se ipak razvijao onim smjerom, koji mu je odredila ničim nepobjediva hrvatska narodna svijest. Svaki pritisak je izazvao ne samo reakciju, nego je i pospješio spontano oduševljenje za ustaški pokret, koji je jedini imao glavni cilj konačno oslobođenje hrvatskog naroda.

Medjutim su se politički događaji na jugoistoku Europe brzim tempom razvijali te došli u odlučnu fazu. Vlada Cvetković-Maček je 23. III. 1941. u Beču pristupila trojnom paktu. Taj događaj je u Beogradu odmah izazvao očekivanu reakciju. Tako je u noći od 26. na 27. III. u Beogradu došlo do vojničkog prevrata. Namjesničko vijeće je svrgnuto, vlada oborena, a novim vladarem proglašen maloljetni kralj Petar II. Iste noći je novu vladu obrazovao general Dušan Simović, pa se već i po tome slutilo, da je to bila ratna vlada. Dragiša Cvetković i Cincar-Marković su stavljeni u pritvor, što je nedvojbeno značilo opoziv pakta s velesilama osi.

Cijela svjetska javnost je s uzbuđenjem posvetila pažnju događajima u Jugoslaviji. Beogradska vlada je šutke mobilizirala skoro cjelokupnu oružanu snagu. Kao neosporno zainteresirana u tim događajima, vlada njemačkog Reicha je u više nota upozoravala Beograd na posljedice, koje

mogu nastati zbog njegova ratobornoga držanja. Ali ga sve te opomene nisu odvratile od samovoljnog srtanja u očitu propast.

Rano u zoru toga dana je započela operacija kopnenih i zračnih snaga protiv iznenađene Jugoslavije. Dok je njemačko zrakoplovstvo čitavim rojem bombardera eksplozivom sasulo Beograd, razorilo krugovalnu postaju, poštu, električnu centralu i veliki dio javnih i posebničkih građevina ulijevajući paniku i bezglavlje ne samo među građanima, nego i u samom vojnom zapovjedništvu, dotle su njemačke oklopljene divizije duž bugarske granice brzim nastupom skoro bez ikakvoga otpora prodrle u unutar-njost Macedonije i sjeverne Grčke te za par dana zauzele Niš, Skoplje i Solun. Time je bila presječena glavna arterija, što veže Srbiju s Egejskim morem, pa je tako već u prvoj kratkoj fazi ujedno bio i početak završetka vojničkog sloma i političkog raspada Jugoslavije.

U isto vrijeme su njemačke i talijanske operativne vojne snage stupile u zajedničku akciju na slovenskoj granici i već odmah na početku borbe skršile svaki otpor dezorganizirane i za borbu nesposobne jugoslavenske vojske.

Brzi i neočekivani poraz jugoslavenske vojske je upravo frapirao i najudaljeniji dio svjetske javnosti. Razvikano srpsko junaštvo je svijet vidio u historiji besprimjerno brzome rasulu milijunskih, ponegdje dobro opremljenih, ali slabo vođenih armija. Ali tko je bolje poznao prilike u Jugoslaviji, toga nimalo nisu iznedadili ti događaji. Častnički su zbor u vojsci, bez potrebne selekcije, ogromnom većinom sačinjavali Srbi bez obzira na stručne i intelektualne kvalitete. Osim toga potlačeni narodi nisu vidjeli nikakav interes u borbi za svoje tlačitelje, nego su okrenuli oružje protiv njih i pridružili se armijama velesila osi.

Prema tome je početak rata protiv Jugoslavije ujedno bio i početak ustaške oružane revolucije u Hrvatskoj. Svrstani u čvrste ustaške redove, Hrvati su znali, da je nastupio historijski momenat za oružanu borbu i stvaranje stoljećima žuđene i potpuno Nezavisne Države Hrvatske. Samo su čekali zapovijed svoga Poglavnika, pa da odmah na čitavom etničkom području Hrvatske podignu narodni ustanak i započnu konačno obračunavanje sa svojim najokrutnijim tlačiteljima. Poglavnik je budno pratio događaje u domovini i kada je smatrao, da je kucnuo sudbonosni čas, uputio je već 5. IV., uoči samoga rata, preko krugovalnika Glavnog ustaškog stana slijedeći proglas na hrvatski narod:

Hrvatski narode!

»Pred više od hiljadu godina osnovali su naši pradjedovi na ovom svetom tlu svoju domovinu, svoju negda veliku i moćnu državu Hrvatsku. Hrvatski je narod kroz duge vjekove svoju domovinu junački branio proti svakom neprijatelju, koji je bilo kada u prošlosti posizao za njegovim ognjištima, za njegovim poljima i njivama, za njegovim dobrima, za njegovom slobodom i za njegovom čašću.

»Godine 1918. zaposjela je Srbija na prevaru hrvatske zemlje. Od toga časa, pa do danas, ugnjetavala je Srbija na najstrašnji način hrvatski narod. Beogradski su vlastodršci podigli vješla za hrvatske sinove, prolili su toliku mučeničku krv, a na hiljade hrvatskih sinova zatvarali i mučili po tamnicama. Srbijansko je nasilje postiglo svoj vrhunac u krvavoj diktaturi, što ju je bio uveo srpski kralj, a kojom je htio ne samo za uvijek

silom upokoriti hrvatski narod nego i izbrisati s lica zemlje njegovo ime i svaki trag njegove obstojnosti.

»Nu proti tome nečuvenom nasilničkom podhvat u podigla se je hrvatska ustaška borba, koja je tu krvavu neprijateljsku diktaturu krvavo srušila.

»Nakon pada kraljevske srbijanske diktature pokušali su beogradski vlastodršci zadržati hrvatski narod pod svojom vlašću ponovnom prevanom, jer su znali, da to silom više moći ne će. Stoga su se latili stare varke — »sporazumom«. I, uoči novog europskog rata, koji je otvorio put hrvatskom narodnom i državnom oslobođenju, potpisan je sramotni sporazum, da se tako zavara hrvatski narod i vanjski svijet, te izigra hrvatsko narodno i državno oslobođenje.

»Nu, kao što kraljevska diktatura nije mogla nadvladati ni slomiti ustaške borbe, tako je nije mogao ni sporazum zavarati. Hrvatski ustaški pokret nastavio je i dalje borbu, koja je, evo, došla do zadnjega i odlučnoga oslobodilačkog udarca.

»Hrvatski narode! Došao je čas oslobođenja! Ustaj na noge, lati se oružja, uvrstaj se u bojne redove i stupaj pod ustašku zastavu, na kojoj su već napisana slavna djela pobjede. Ustaj, kucnuo je čas našega oslobođenja, diži se, da svoju domovinu od neprijatelja očistimo i da uspostavimo svoju slobodu u svojoj kući, u samostalnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u kojoj će biti ujedinjene sve hrvatske zemlje od Mure i Drave do Drine, od Dunava do sinjega Jadranskoga mora, a u kojoj će vladati samo Bog i hrvatski narod.

»Hrvatski narode! Naša je pobjeda osigurana, naše je oslobođenje gotova stvar. Hrvatski ustaški pokret stavio se je, ne od danas, nego već od deset godina uz bok velikoga talijanskoga i njemačkoga naroda, i zato danas silne i ogromne vojske velikih vođa tih velikih naroda, Mussolinija i Hitlera, kojima se više nitko odupirati ne može, stoje na našu obranu, te zajamčuju naše oslobođenje, našu pobjedu, našu slobodu i našu Nezavisnu Državu Hrvatsku na cijelom hrvatskom povijesnom i neprekinutom narodnom području.

»Hrvatski narode! S pomoću Božjom i naših velikih prijatelja, na žrtvama i prolivenoj hrvatskoj krvi, na neobuzdanoj borbi hrvatske ustaške vojske i na njezinoj vjernosti Tebi, diže se slobodna i Nezavisna Država Hrvatska, u kojoj će, hrvatski seljački narode, biti u Tvojim rukama sva zemlja i sva vlast, u kojoj će zavladati pravo i poštenje, a iz koje će biti iskorijenjen sav korov, što ga je tuđinska dušmanska ruka bila posijala.

»U državi Hrvatskoj bit će osiguran kruh i blagostanje, sloboda i čast kroz duge vijekove hrvatskim pokoljenjima.

»Slava svim mučenicima, koji svoju krv i živote u temelje hrvatske slobode i hrvatske države uzidaše! Živila Nezavisna Država Hrvatska! Živio hrvatski narod! Živjela ustaška vojska! Živjela velika i silna prijateljska vojska! Za Dom spremni!

»Dano u Glavnom Ustaškom Stanu.

Ustaški Poglavnik:
Dr. Ante Pavelić

Ove su riječi Poglavnikove kao glas trublje odjekivale cijelom hrvatskom domovinom i u pokret stavile sve ustaške organizacije. Ratna uzbuna im je ulijevala neopisivu radost, što će naskoro ugledati slobodnu domovinu, za koju su vazda prezirale smrt i najstrašnija mučila, što ih je nad njima vršila omražena srpska tiranija. Da bi pak što više bodrio na jednodušnost u tim povijesnim momentima, Poglavnik je istoga dana uputio hrvatskom narodu i ovaj drugi proglas:

Hrvatski narode!

»Došao je dan općeg hrvatskog narodnog ustanka proti srbijanskoj sili, koja drži u sramotnom ropstvu hrvatski narod i hrvatsku domovinu.

»Hrvati vojnici! Sve su ustaške vojne snage već u pokretu, a ustaški su prodorni odjeli već na mnogo mjesta probili srpske bojne redove, razoružali ih i zarobili, te munjevitom brzinom napreduju u srce domovine, da uspostave samostalnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku.

»Naša je potpuna pobjeda potpuno osigurana, jer se za nju bore i silne i nepobjedive vojske naših prijatelja, vojske Italije i Njemačke, koje hrvatskome narodu zajamčuju potpunu slobodu i nezavisnost u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

»U najkraćem roku ne će biti na hrvatskom tlu više ni traga srbijanskom nasilju, a sve će hrvatske zemlje biti ujedinjene u slobodnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku, u kojoj će vladati samo Bog i Hrvati. Hrvati vojnici! Vas su poslali pod oružje srbijanski kralj i srbijanska gospoda u sporazumu i poduprta od nekih, koji su s najpokvarenijom beogradskom gospodom pravili sramotan sporazum. I nalažu vam, da branite srpsku državu i srpsku zločinačku vladu, te da pucate na hrvatske sinove, na svoju braću i na prijatelje vojnike, što se bore za hrvatsku domovinu i za hrvatsko oslobođenje.

»U ime hrvatskoga oslobodilačkog pokreta, u ime tolike prolivene hrvatske mučeničke krvi, u ime tolikih hrvatskih boraca, što su ginuli na vješalima za svoju domovinu i za svoj narod, ja vas pozivam, da okrenete oružje proti srpskim vlastodršcima, a za slobodu svoju, svoga naroda i svoje domovine.

»Odstranite srpske časnike, uvrstajte se odmah pod ustašku zastavu, upotrijebite puške proti onima, koji su zarobili hrvatski narod, obeščastili sve hrvatske svetinje, te zaposjeli hrvatska ognjišta i hrvatsku zemlju. To vam je sveta dužnost.

»Hrvati vojnici, katolici i muslimani! Junačka slova vaših djedova zapanjivala je kroz vijekove čitavi svijet. Junačka djela hrvatskih vitezova pronijela su slavu i čast hrvatskog naroda po čitavom svijetu. Vaša hrabra srca i junačka desnica pokazat će, da ste dostojni slave svojih djedova, koju vam je namrijeti i budućim pokoljenjima, sinovima i unucima.

»Došao je dan oslobođenja! Bije se zadnji i odlučni boj za uspostavu samostalne i Nezavisne Države Hrvatske, koja će se prostirati od Mure, Drave do Drine i od Dunava do sinjega Jadranskoga mora, a u kojoj će čitav hrvatski narod naći svoju sreću i blagostanje. Za taj cilj dužnost nam je svima dati i svoje živote.

»Živjela Nezavisna Država Hrvatska! Živjela hrvatska vojska!

»Dano na bojištu u Glavnom Ustaškom Stanu.

Ustaški Poglavnik:
Dr. Ante Pavelić

Ove su riječi ustaškog Poglavnika u srce dirnule hrvatski narod i zvučile kao glas savjesti, što imperativno nalaže neodložan posluš. Evocirao je i vidio sve grozote srpske tiranije za dva duga i krvava desetljeća, te je planuo gnjevom osvete za sve one mučenike svjedoke zavjetne misli hrvatskog oslobođenja. Riječ osveta možda nehumano zvuči, ali pošto su domovina i sloboda iznad svega, a slobode u datim momentima nema bez osvete, to je ona zajedno s fatalizmom rata u današnjem smislu ljudskoga poredka postala neminovna. Hrvati građani i vojnici okrenuli su oružje protiv svojih tlačitelja Srba. Nastala je revolucija i narodni ustanak, koji će za par dana uz minimalne žrtve razoriti kulu ropstva, te poslije osamstoljetne burne, ali slavne historije, uspostavili posvema Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Videći, da govori Poglavnika na krugovalu dopiru skoro u svaku hrvatsku kuću, vlasti su počele nervoznom brzinom oduzimati građanima krugovalnike, ali time nisu ništa postigle, jer u tim sudbonosnim časovima ustaški je Poglavnik ne samo prenosio vijesti putem krugovala, nego je i putem letaka stalno bodrio hrvatski narod, da ustraje u započetoj borbi do brze i konačne pobjede. Tako su 7. IV. ustaše iz zrakoplova bacali po cijeloj Hrvatskoj letke slijedećeg sadržaja:

»Hrvatski narode! Godine 1918. zaposjela je Srbija na prevaru hrvatske zemlje. Beogradski su vlastodršci od tada do danas na najdrzovitiji način ugnjetavali hrvatski narod, vješali i ubijali hrvatske sinove, a hrvatsku zemlju pljačkali i robili.

»To zločinačko nasilje bilo je postiglo svoj vrhunac u hrvavoj kraljevskoj diktaturi, koja je imala za uvijek zamesti svaki trag hrvatske narodne obstojnosti.

»Nu, tu je krvavu diktaturu krvavo srušila ustaška borba. Nakon toga Beograd je pokušao ponovnu prevaru, te je uoči novoga rata potpisan sramotni sporazum, da se zavara hrvatski narod i vanjski svijet, te izigra hrvatsko oslobođenje. Nu, ustaški pokret nije zastao, već je borbu nastavio do ovog zadnjeg i odlučnog udarca.

»Ustaška vojska i silne prijateljske vojske stupaju u borbu i nitko ih zaustaviti ne može.

»Hrvatski narode! Ustaj i lati se oružja, svrstaj se u bojne redove pod ustašku zastavu, na kojoj su već zapisana slavna djela. Ustaj! Kucnuo je čas, naša će domovina biti slobodna i Nezavisna Država Hrvatska na cijelom hrvatskom povjesnom i narodnom području, a u njoj će čitav hrvatski narod naći svoju slobodu, svoju sreću i blagostanje.

»Živjela Nezavisna Država Hrvatska! Za Dom spremni!

»Dano u Glavnom Ustaškom Stanu.

Ustaški Poglavnik:
Dr. Ante Pavelić

Ustaše su istovremeno iz zrakoplova bacali proglas Poglavnika na hrvatsku vojsku koji glasi:

»Hrvatski vojnici! Opći je narodni ustanak. Sve su ustaške vojne snage u pokretu, ustaški prodorni odjeli razbijaju srpske bojne redove i munjevitom brzinom napreduju k Zagrebu, da uspostave samostalnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku. Naša je pobjeda potpuno osigurana, jer se za

nju bore i ogromne nepobjedive vojske naših prijatelja, vojske Italije i Njemačke.

»Vas su pozvali kralj Srbije i srpska gospoda, da pucate proti hrvatskim sinovima i prijateljskim vojnicima, što se bore za hrvatsko oslobođenje i za hrvatsku državu. Pozvali su vas, da branite srpsku državu i srpsko nasilje.

»U ime hrvatskog oslobodilačkog pokreta, u ime hrvatskih mučenika i hrvatske prolivene krvi, u ime hrvatske časti i slobode, ja vas pozivam, da okrenete oružje proti srpskim tlačiteljima hrvatskoga naroda, koji su prolili toliko hrvatske mučeničke krvi. Odstranite srpske časnike i svrstajte se pod hrvatsku ustašku zastavu. Junačka slava vaših djedova poznata je kroz stoljeća cijelom svijetu. Vaša hrabra srca i junačke desnice dokazati će, da ste dostojni te slave.

»Hrvati vojnici, katolici i muslimani! Došao je dan oslobođenja. Bije se zadnji boj za uspostavu samostalne i Nezavisne Države Hrvatske. Za taj cilj dužnost nam je svima dati i svoje živote.

»Živjela Nezavisna Država Hrvatska! Živjela hrvatska vojska! Za Dom spremni!

»Dano na bojištu u Glavnom Ustaškom Stanu.

Ustaški Poglavnik:
Dr. Ante Favelić

Svaka je ta riječ Poglavnikova ulijevala borbeni duh u svim hrvatskim staležima. Progovorila je narodna duša i svaki svijestan Hrvat je slijedio njen zov za ostvarenje svoje državne samostalnosti. Kao što su hrvatski civilni građani, kojima su prednjačili već od ranije organizirani ustaše, bili jednodušni u svojim podhvatima, tako su isto i mobilizirani Hrvati imali istu misao i plan, da što prije raskrinkaju jugoslavensku ili bolje reći srpsku vojsku. Oni su se, gdje god im se ukazala prilika, većinom razbjegli u okolne šume, da u pravi čas stupe u akciju protiv svojih neprijatelja. Četvrta armija jugoslavenske vojske, koja je bila koncentrirana u Hrvatskoj, nije prema tome ni mogla biti sustavno postrojena za borbu. Jednodušnost hrvatskih vojnika je uglavnom pridonijela neobično brzom raspadu jugoslavenske vojske u Hrvatskoj. Bilo je dovoljno znati, da je netko Hrvat, pa da odmah steče potpuno povjerenje u privatničkim podhvatima, jer su idejno bili suglasni obični vojnici, dočasnici i časnici. Radi takve uzorne suglasnosti spašeni su tokom prevrata mnogi vojni objekti, skladišta i mostovi, među kojima i savski mostovi u Zagrebu.

Prvi revolucionarni zamah je nastao već 7. IV. u okolici Bjelovara, gdje se pobunila 108. pješ. pukovnija, u kojoj su bili većinom Hrvati. Nakon što su zarobili cijeli stožer pukovnije, pobunjenici su pod zapovjedništvom satnika Ivana Mraka krenuli prema Bjelovaru, u kojega se neposrednoj okolici nalazilo oko 20.000 vojnika. Pobunjenici su oprezno nastupali, te 8. IV. zauzeli Bjelovar, gdje im je građanstvo priredilo veličanstveni doček. Cijeli grad je bio iskićen hrvatskim zastavama i bio u znaku narodnog slavlja. Istoga dana u 6 sati poslije podne je Dr. Julije Mikanac gradonačelnik Bjelovara u suglasnosti s ustaškom organizacijom i hrvatskom vojskom proglasio Slobodnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku. To

bijaše prvo proglašenje slobode, koja se zatim brzo širila i naskoro zahvatila cijelo etnografsko područje hrvatskog naroda.

Hrvatska pobuna u Bjelovaru je najviše frapirala armijskog generala Petra Nedeljkovića, čije sjedište u mirno doba bijaše u Zagrebu. On odmah pohita, da na licu mjesta stiša pobunu, ali dođe samo do Popovače, jer se prevrat iz Bjelovara brzo širio. Pobuni se priključi i 40. pješad. pukovnija te preostali dijelovi t. zv. savske divizije. Zatim nastade pobuna u Koprivnici, Novom Gradu, Mučnoj Reki. Pobune se također 104., 105., 35. te 42. pješ. pukovnija, a zatim 31. topnička i 2. konjanička pukovnija. Time nastade početak fatkičnog rasula jugoslavenske vojske u Hrvatskoj.

Pobuna u Bjelovaru je bila od velike strateške važnosti, kako za hrvatski prevrat, tako i za operacije njemačkih prodornih snaga, jer je razdvojila jugoslavensku vojsku u Hrvatskoj te omogućila Nijemcima brzo napredovanje sa sjevera prema Koprivnici i Zagrebu. Kad je zatim nastala pobuna i u samoj Koprivnici, pa Varaždinu, Karlovcu te Zagrebu, hrvatska je revolucija ulazila u završnu fazu. Ustaška građanska straža je u mnogim mjestima preuzela dužnost održavanja mira i javnoga poredka i zajedno s revolucionarnom hrvatskom vojskom razoružala ostatke jedinica bivše jugoslavenske vojske.

Nemoguće nam je u opsegu ovoga ulomka iznijeti ni sve važnije momente, što su se zbili u pojedinim hrvatskim gradovima i selima, jer takav bi materijal obuhvatao čitav niz velikih svezaka. Svaki grad i svako mjesto u tom pogledu ima svoju posebnu historiju, koja je dio cjeline hrvatske ustaške revolucije. Zato smo se u našim izlaganjima ograničili samo na one historijske činjenice, koje su imale odlučan utjecaj na ishod glavnih događaja.

Hrvatski je narod u tim znamenitim momentima preko krugovala bio u stalnom dodiru sa svojim Poglavnikom, od kojega je primao moralnu okrenu za dalju svoju borbu. Dne 9. IV. Poglavnik je uputio hrvatskom narodu svoj posljednji govor iz dvanaestogodišnje emigracije. Taj govor u cijelosti glasi:

»Hrvati i Hrvatice diljem ciele domovine! Proživljujemo veliko doba. Nakon dugih stoljeća približuje se čas, koga su sanjali naši djedovi, za kojim smo čeznuh svi.

»Približuje se čas, za kojim smo se samo čeznuli, nego, koga smo i naslućivali; što više, za koga smo bili sigurni, da će doći!

»Zaludu je naš neprijatelj ovih dvadeset i dvije godine neprestano i uporno tvrdio, da je stanje, stvoreno versailleskim mirovnim ugovorima vječno i da će njihovo gospodstvo trajati za uvijek.

»Mi smo tvrdili protivno, i mi smo imali pravo. Koliko je puta već Beograd naglasio, da nema Hrvata, da nema više Hrvatske, i da se nikad više ne će povratiti hrvatsko vrijeme. A eto danas cijeli svijet ne samo, da znade za Hrvate i za Hrvatsku, nego se sa svih strana svijeta nagovještava skora sloboda i uspostava Nezavisne Države Hrvatske.

»Zar nisu beogradski tirani, a s njima i oni bijedni odpadnici hrvatskoga naroda, što su se s Beogradom poistovjetili, nas nazivali ludacima, fantastama i bijednicima? Pa evo, vrijeme je dokazalo, da mi imamo pravo, a oni, da su bili ludjaci, bijednici — zločinci.

»A to je i naravno, za njih je govorilo ludilo, bijedništvo i mržnja, a iz nas je govorila hrvatska duša, hrvatsko srce i hrvatska nepokolebiva vjera. Mi smo to govorili, mi smo to vjerovali, a mi smo i radili.

»I eto, ta se nepokolebiva vjera pretvara u čin. Eno srpska je vojska na jugu potpuno uništena i Makedonija se danas više ne nalazi pod srpskom vlašću. Oslobodila ju je nepobjediva njemačka vojska. A sada se miču i velike i slavne vojske Italije i Njemačke na sjevero-zapadu te će se za čas raspršiti i ona srpska vojska, što se nalazi u našoj domovini.

»U ovom času, Hrvati i Hrvatice diljem cijele domovine upravljamo na Vas još ovu molbu:

»Dočekajte svagdje i svagda hrabre vojnike naših prijatelja i zaštitnika s veseljem, s oduševljenjem, s poštovanjem i s bratskom ljubavlju. Okitite kuće hrvatskim trobojnicama i znakovima prijateljskih naroda i vojska. Ovi vojnici znadu, da prolaze kroz prijateljsku zemlju, nu neka se i na tim mjestima osvjedoče, da su ih Hrvati u hrvatskim zemljama primili onako bratski i s ljubavlju, kako to učiniti znadu samo čestita, zahvalna i vjerna srca hrvatskoga naroda! S njima dolaze u tvoju sredinu, hrvatski narode, s puškom u ruci, hrabro se boreći i tvoji sinovi, dolazi i hrvatska ustaška vojska!

»Ruši se neprijateljska sila, a hrvatski narod doživljuje svoj Uskrs!

»Živjela Nezavisna Država Hrvatska! Živjele slavne oslobodilačke vojske!

Hrvati i Hrvatice budimo Za Dom spremni!«

Glavni ustaški stan, koji se također stalno javljao na krugovalnoj postaji te poticao hrvatski narod na ustrajnost u borbi, istoga je dana dao obavijest u kojoj se među ostalim kaže:

»Hrvati! Izdržite još kratko vrijeme! Neprijatelj je već na svim bojištima potučen, njegova je vojska u rasulu. Još nas kratko vrijeme dijeli od časa konačne pobjede, od časa konačnog hrvatskog narodnog Uskrsa. Sve ustaške jedinice već su na bojištu. Jedna za drugom u najvećem redu i stegi napuštaju dosadanje boravište i napreduju u određenim pravcima. Hrvati i Hrvatice! U predvečerje hrvatskog narodnog i državnog oslobođenja, sjetimo se palih ustaša«.

Hrvatski su vojnici već time, što su jugoslavensku vojsku onemogućili skoro za svaku borbenu akciju, izvršili svoju prvu dužnost, a ustaške organizacije, u čije redove su stalno stupali svijesni omladinci, su zajedno s narodnim masama bili gospodari u svome domu. Na sve strane je vršeno razoružavanje srpskih vojnika i zapljena njihovoga oružja i ratnog materijala. Ustaške su formacije time postajale sve bolje opremljene, a njihovi zadatci bivali sve lakši. Demoralizirana jugoslavenska vojska u svome kaotičnom povlačenju je doduše u mnogim mjestima bila očita opasnost, ali je sreća bila u tome, što su i sami srpski vojnici u nastaloj zabuni i moralnoj depresiji većinom nastojali, da sačuvaju žive glave. To je svakako jedan od glavnih razloga, što je Hrvatska ustaška revolucija vršena s relativno malo ljudskih žrtava.

Vršeci junački i požrtvovno svoju prevratničku dužnost diljem domovine, hrvatski je narod sa svih strana upirao oči u Zagreb kao politički i kulturni centar očekujući od njega značajne događaje, koji će svojom moralnom snagom odlučiti sudbinom čitave Hrvatske. U Zagrebu je uvijek

živjela snažna vojnička tradicija tokom cijele hrvatske povijesti, koja je u novom vijeku i u stranome svijetu poznata pod časnim nazivom »predzida kršćanstva«. Za vrijeme Napoleonovih ratova hrvatski su borci izvojevali sebi dični naziv »najboljih vojnika svijeta«. Živa je uspomena i na neustrašive »Trenkove pandure«, a u novlje doba i na t. zv. »vražju diviziju«, pa su te vojničke vrline sačuvane i brižno njegovane i u sadašnjoj generaciji, koja je imala izvršiti ustaški prevrat u Hrvatskoj.

Zagreb je budno pazio na razvoj događaja u domovini i mnogo sustavnije pripremao revoluciju nego u ma kojem drugom gradu Hrvatske. To je uostalom i shvatljivo, jer su u njemu bili ustaški prvaci, koji su detaljno izradili plan revolucije i čekali podesan momenat, da ga jednim mahom realiziraju u cijeloj domovini. Taj su revolucionarni pokret vodili Doglavnik dr. Mile Budak, današnji ministar vanjskih poslova dr. Mladen Lorković i današnji Doglavnik Vojskovođa Slavko vitez Kvaternik, koji su stalno imali oko sebe na okupu ustaške prvake te uzornom organizacijom Ustaške uzdanice, Gradjanske zaštite, Ustaških domobranaca, svijesnih radnika, te revolucionarne hrvatske vojske i sveučilišne omladine ustanovio momenat izvršenja jednoga od najznačajnijih historijskih činova u životu hrvatskog naroda.

U tako revolucionarnom duhu je osvanuo znameniti 10. IV. Zagrebačko je građanstvo s razumljivom napetošću očekivalo velike događaje. Istovremeno se očekivao dolazak njemačke vojske kao vjesnice slobode i odlučan nastup ustaša, kojih je u gradu bivalo sve više. I zaista se i jedno i drugo zbilo skoro u isto vrijeme. Njemačka je vojska zajedno s ustaškim odredima od Virovitice, Bjelovara, Čazme, Božjakovine i Dugog Sela istoga dana oko 4 sata poslije podne ušla u Zagreb, uz neopisivo slavlje i oduševljenje hrvatskog građanstva. U Zagrebu je tada bilo uhapšeno preko 800 hrvatskih omladinaca, koji su istoga dana imali biti strijeljani. Tako su Nijemci bili pravi spasitelji ne samo tih omladinaca, nego i velikoga broja ostalih građana, koje su srpske vojne vlasti u posljednjim svojim trzajima namjeravali pogubiti. Prema tome su spriječene nove grozote Bartolove noći i Sicilske večernje i u ostalim dijelovima Hrvatske, gdje su se još nalazili ostatci srpske vojske, jer im je blizina Nijemaca ubila svaku volju za osvetom. Ali što god je minula tjeskoba bila mučnija, time je veselje postalo veće. Zagreb, sav odjeven u hrvatske narodne zastave, plivao je u novu sreću i radost. Po ulicama se talasalo nepregledno mnoštvo naroda, te u frenetičnom zanosu i vihoru oduševljenja klicalo slobodnoj domovini i njenim velikim saveznicima Njemačkoj i Italiji.

Dok je još zagrebačko građanstvo bilo pod prvim snažnim i uzbudljivim dojmom dolaska njemačke vojske te oboružanih i hrvatskim trobojkama ukrašenih ustaša današnji je Vojskovođa i Doglavnik Slavko Kvaternik, kao zamjenik Poglavnika Dra Ante Pavelića, u 4 sata poslije podne na zagrebačkoj krugovalnoj postaji pročitao hrvatskom narodu slijedeći historijski proglas:

»Božja Providnost i volja naših saveznika, te mukotrpa višestoljetna borba hrvatskoga naroda i velika požrtvovnost Poglavnika Dra Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inozemstvu:

odredili su, da danas, pred dan uskrsnuća Božjeg Sina uskrsne i naša nezavisna Hrvatska Država.

Pozivam sve Hrvate, u kojem god mjestu oni bili, a naročito sve časnike, podčasnike i momčad cjelokupne oružane snage i javne sigurnosti, da drže najveći red i da se svi smjesta prijave zapovjedništvu oružane snage u Zagrebu, mjesto, gdje se sada nalaze, te da cijela oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom Poglavniku.

Cjelokupnu vlast i zapovjedništvo cjelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik Poglavnika.

Bog i Hrvati! Za Dom spremni!

U Zagrebu, 10. travnja 1941.

*Zamjenik Poglavnika,
zapovjednik cjelokupne vojne snage
SLAVKO KVATERNIK*

Premda je tim riječima samo potvrđeno ono, što se faktično već dogodilo odmah po raspadu jugoslavenske vojske, ipak je po tom svečanom i službenom proglašenju ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske eruptivnom snagom izbilo neopisivo i u historiji besprimjerno oduševljenje hrvatskoga naroda. Ljudi su se na ulicama grlili i cjelivali i od radosti plakali. Svagdje su se orile rodoljubne pjesme, svud slavilo veličanstveno slavlje, kakvo već od osam stoljeća hrvatski narod nikada nije slavio. Nagli prelaz iz tame na sunce je tako djelovalo na sav hrvatski narod, da se na sve strane klicalo od veselja i dotada još nepoznatog sretnog uzbuđenja, a svi njegovi ponajbolji sinovi su se odmah stavili u službu svoje slobodne i Nezavisne Države Hrvatske.

Desetak minuta iza svečanog akta proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, jedini član bivše beogradske vlade, koji se nalazio u Zagrebu, Dr. Vlatko Maček, je na zagrebačkoj krugovalnoj postaji dao slijedeću izjavu:

Hrvatski narode!

»Pukovnik Slavko Kvaternik, vođa nacionalističkog pokreta u zemlji, proglasio je danas slobodnu i Nezavisnu Hrvatsku Državu na cjelokupnom historiskom području Hrvatske, te je preuzeo vlast.

Pozivam sav hrvatski narod, da se novoj vlasti pokori, pozivam sve pristaše Hrvatske seljačke stranke, koji su na upravnim položajima, sve kotarske predstojnike i t. d., da iskreno suradjuju s novom vladom.«

Međutim hrvatski je narod već svom dušom i srcem prionuo izgradnji svoje nezavisne države. U Karlovcu su već 10. IV. poslije podne ustaše zauzeli vojarne i sve državne urede. Njima se na čelo stavio Dr. Ante Nikšić, starješina sudbenog stola, s Dr. Vladimirom i Dr. Feliksom Židovcem, te prof. Ivom Klasićem. Vojsku je organizirao pukovnik Markulj, a ustaške čete prof. Franjo Mikšić. Slično se dogodilo i u ostalim hrvatskim gradovima, u koje, kao i u Karlovcu, još nije došla njemačka vojska. Jugoslavenski vlastodršci su zajedno s banom Dr. Šubašićem nestali sa svojih položaja, oni pak Hrvati, koji su ostali, a bilo ih je velika većina, sa svim poletom su se stavili u službu svoje domovine. Prva im je dužnost bila, da se državni preokret izvrši bez većih potresa i sa što manje ljudskih žrtava, što je, uglavnom, i učinjeno.

Da bi se u svim granama javne uprave uspostavio potreban red i autoritet, današnji je Vojskovođa i Doglavnik Slavko Kvaternik još istoga dana, u dogovoru s bolesnim Doglavnikom drom Milom Budakom imenovao privremeno Hrvatsko državno vodstvo, kojega su članovi bili: Dr. Mile Budak, Dr. Andrija Artuković, Dr. Branko Benzon, Dr. Mladen Lorković, Dr. Josip Dumandžić, Ismet Efendija Muftić, Dr. Jure Vranešić, Dr. Milovan Žanić i prof. Marko Veršić, a zapovjednikom vojske i mornarice je postavljen general Slavko Štancer. Kako su u nastalome stanju javna sigurnost i nesmetani željeznički promet bili najvažniji preduslovi za što bržu i uspješniju državnu organizaciju, to je povjerenikom za unutrašnje poslove postavljen Dr. Milovan Žanić, a za željeznički promet Josip Marković. U cijelom tom preokretu ni u jednoj grani državne uprave nije nastao nikakav zastoј, jer je do dalje naredbe otpremanje svih upravnih poslova bilo povjereno pojedinim odjelima bivše banske uprave u Zagrebu. Zahvaljujući uzornoj i svestranoj organizaciji ustaškog pokreta, kojega su vojničke formacije već od prvog momenta preokreta obavljale službu javne sigurnosti i zaposjeli sve vojne objekte, preuzimanje pošte, kolodvora i ostalih javnih ustanova i nadležtava, izvršeno je precizno i jednovremeno. Bilo je već unaprijed određeno, koliko će koji kotar dati oružja i ljudi, što je sve bilo točno i na vrijeme izvršeno. Svaki od ustaša je već unaprijed bio određen, koji će položaj zapremiti u javnoj službi, i on ga je zaista zapremio tako, da je cjelokupni državni aparat od prvoga dana preokreta nesmetano i točno funkcionirao u svim oslobođenim dijelovima Nezavisne Države Hrvatske.

Petar Pekić

SUSRET SA SLOBODOM

(Ulomak iz istoimene knjige)

Noć prije Mladoga Uskrsa proveo sam drijemajući na dnu jednoga šlepa na Savi kod Bosanskoga Broda. Jastuk mi je bio desna ruka, krevet daske, a pokrivač vojničko odijelo. Zvuk sirene izveo me već rano na palubu čdakle sam posmatrao, kako se sve više bližim cilju svojih težnja.

Kad stigoh u pristanište u Brodu na Savi, vidjeh da je dobra Hrvatska poslala preda me svoju najmlađu, najljepšu i najdražu kćer Slobodu. Ona je stajala jedra, obasjana sjajnim jutarnjim suncem mladoga proljeća, lice joj rumeno kao jutarnja zora na istoku.

Nisam znao odkuda joj ta divna rumen: da li od sreće, što je baš ona prva došla preda me, ili od svježine jutarnjega zraka?

Sidoh s palube, a ona me prihvati za ruku i povede gradom. Išao sam sa Slobodom...

Stražari, koji su pregledavali putnike, mene su puštali mirno, jer je sa mnom bila Sloboda... Ona mi je toliko pričala o svojoj Majci i molila me, da ne idem dalje. Molila me, da ostanem tu, gdje je i ona — u Hrvatskoj.

Nije bilo odmah vlaka prema Vinkovcima. Rekoše, da ćemo čekati oko šest sati. Sloboda me zvala, da osjetim toplinu njezina doma. Nudala mi sve: posao, čast, sreću... ljubav...

A meni je bilo dugočasno kraj lijepe, kraj slatke, kraj drage Slobode...

Osjetih u srcu svome ljubav... silnu... jaku... kao nikad! Jaču i od one, koju mi je Sloboda nudala!

A što sam imao ljubiti?

Matere nisam imao, a ljubav drugih nikada nisam bogzna kako osjećao. Ljubav najbližih sam ionako prineo na dar Bogu onda, kada me je uzeo za svoga svećenika, a drugi su bili vrlo sitni i zavidni, da bih ih mogao ljubiti radi njih samih.

Usplamtjela je u meni ljubav spram rođenoj grudi... Ona me je zvala i mahala mi krvavim rupčićem, da dodem... da ne ostanem... da ne zavolim najmlađe i najdraže dijete Hrvatske — Slobodu.

A Sloboda je bila tako lijepa... Meni tako simpatična... Upravo, stidim se reći, draga...

Slobodo draga, kad bih imao samo oči, ostao bih vazda kraj Tebe, da Ti se divim, da Te obožavam...

Ivan Kujundžić

NARODNI PLESIVI KOD HRVATA U SUBOTICI I OKOLICI

Narodni su običaji vjerni odraz kulturne i narodnosne otpornosti jednoga naroda. Dok narod bude čuvao svoju nošnju i običaje, pa makar on živio okružen drugim i kulturnijim narodima, njega ne će moći nitko odnaroditi. Zajedničkim životom doći će možda do simbioze i poprimanja raznih tuđih utjecaja, ali narod se ne će moći otuđiti od narodne matice. Strani elementi u nošnji, običajima, jeziku, plesu i pjesmi, izbljedit će pred onim glavnim značajkama, koje se nose nasliedene u duši narodnoj, a koje će uvijek davati glavni pečat i obilježje narodnoj samobitnosti.

Ovdje ću ukratko govoriti o plesovima i igrama, kao važnim komponentama narodnih običaja kod Hrvata u Subotici i okolici.

Kao što su pjesme, prela i divani odraz uljudbe i tradicije cijeloga hrvatskog naroda, tako isto igraju veliku i važnu ulogu u životu bačkih Hrvata narodni plesovi ili kako se to kod nas općenito veli »igre ili kola« (kola zato, jer se, uglavnom, svi narodni plesovi izvode iz kola).

Sama riječ kolo označava, ne kao u Zagrebu ili u bilo kojem drugom mjestu Hrvatske, obično kolo, ples — drmež, nego se pod njim misli skup narodnih plesova, kojima bački Hrvati obiluju kao malo koji ogranak hrvatskog naroda.

Kolo kod bačkih Hrvata znači ujedno i zabavu poput »bala«, čajanke, na kojem se većinom plešu samo narodni plesovi, kola i igre.

Početna je igra na svakoj zabavi tako zvano »veliko kolo«. Ono je najmiliji ples i mladih i starih. Iz velikoga su kola izvedeni, uglavnom, svi ostali plesovi.

To je skupna igra, koja se pleše u kolu često puta i po desetak časaka. Mladići u njoj izvode različite figure, kao zaplitanje nogama i kvrcanje čizmama. Pa lakoći plesa, po vještini toga zaplitanja nogama, elastičnosti u plesu, cijene se dobri plesači. Kad tamburica ili harmonika umukne, plesačice i plesači su još uvijek čili i odmorni i spremni za novi ples. Nadigravanje je u kolu nadaleko poznato, pa se onaj momak, koji

nadigra drugog, smatra najboljim plesačem. »Velikim kolom« se obično i završava zabava.

Drugi je ples, možda po kakvoći najbolji, a poznat je po mnogim gostovanjima već gotovo svim hrvatskim krajevima. To je bunjevačko »Momačko kolo«. Ono je kruna naših narodnih plesova. Već sama riječ »Momačko kolo« objašnjava taj ples. Ritmom i figurama ispoljava se tim plesom osjećaj za ljepotom i nježnošću. To kolo se pleše u troje tako, da mladić stoji u sredini i drži oko struka sa svake strane po jednu djevojku. U tom plesu dolazi najbolje do izražaja temperament bačkog Hrvata. Izvodeći nogama različite figure, on kvrcka mamuzama i daje sam sebi ritam (tempo). Ovaj ples je prava umjetnost, neka vrst baleta.

Od običnijih plesova imamo još ove: »Divojačko kolo«, »Babačko kolo« (već i po imenu se vidi, da se ovo kolo pleše polako); plešu ga ipak i stariji i mladi na raznim prelima, kao što su: »Bunjevačko«, »Divojačko«, »Hrvatsko prelo« i t. d. Imamo dalje »Bajsko kolo« ili t. zv. »Rokoko«. To kolo vodi sposobna i hitra osoba kroz sve prostorije, u kojima se priređuje zabava.

Osobito je zanimljiv ples »Srdim se dušo« i »Mazurka«. Obadva se plešu u dvoje, a slični su baletu. Prvi dio »mazurke« se pleše poput »polke« (valjda utjecaj nekoga naroda, vjerojatno Rusa), dok se u drugom dijelu na originalan način, izpreplićući ples uzajamnim prijetnjama mladića i djevojke izpoljava ljubavna i međusobna nevjernost.

Spominjem po imenu još samo neke igre, i to: »Pajino kolo«, »Ričići«, »Skoči, skoči«, »Seljančica«, »Milkino dite« i »Tandrčak«. Nekim plesovima se niti imena ne zna. Svi ovi plesovi prikazuju temperament i dušu bačkih Hrvata.

Omladina voli svoj seljački posao, a poslije toga umjesto da ide na odmor ili, ako živi u gradu u kavanu ili slastičarnu, raspituje se i traži bilo gdje kolo, u kojem se zabavlja, osvježuje i nalazi zadovoljstvo i odmor.

Ova kola (zabave) mogao bih podijeliti u dvije grupe:

1. kolo, kao javna zabava; u gradu su to čajanke ili večernje zabave, i
2. kola kao posebničke, intimne priredbe, koje mi u gradu nazivamo žurovima.

Na javne priredbe i kola ima svatko pristup, tko zna plesati narodne igre; drugačije bi se dosađivao, jer se moderni plesovi na istima rijetko plešu.

U tu prvu vrst zabava spadaju sva prela, godišnje zabave svih hrvatskih društava u Subotici i okolici, kao i čajanke. Na ove javne zabave dolaze mladići i djevojke u što boljim, ljepšim i skupocjenijim narodnim nošnjama i odijelima.

Mladići u lakovanim čizmama i crnom običnom odijelu, a djevojke u svojim skupocjenim teških svilenim haljinama, koje pri plesu narodnih kola šume i šire se kao lepeze. Osim toga imućnije djevojke nose na grudima po nekoliko nanizanih zlatnih dukata, koje su im nana i bačo ostavili kao miraz za udaju, pa da se vidi i zna, čija je i iz čije obitelji.

Druge priredbe su privatnog obilježja i podpuno su oprečne prvima. Na njima bački Hrvati nedjeljom i blagdanom poslije podne ili pred večer dolaze, da se što bolje i ljepše rasonode u plesu i intimnom divanu. Tu

se ne daje niti čaj, niti liker, niti sendvič, nego jedino čašica vina i topli »fanak« (uštipak), ali se zato pjeva i zabavlja do mile volje. Mladići i djevojke su obučene u prosto i čisto odijelo, koje krasi i uljepšava bačkog Hrvata.

Tamo se čuju nove vijesti o udaji ili ženidbi ovoga ili onoga, o uskočkinji, o novoj svili za odijelo. Ako je to kolo ljeti, onda se igra i zabavlja, kada se sunce nagne zapadu i kada se sparina stiša, na ledini pred salašom pod okriljem zelenih dudova. Ako je pak ta zabava zimi, onda u t. zv. velikoj »čistoj« salašarskoj sobi.

Ovih manjih privatnih kola ima uvijek u izobilju po cijeloj okolici, bilo na selu ili u gradu. Ona se često priređuju poslije popodnevne javne zabave ili čajanke.

Još je tipičan, a u vezi je s narodnim plesovima i subotički »korzo«. Mnogi se posjetioци Subotice čude, kad ga prvi put vide. Na Sviječnicu, na drugi dan Uskrsa, na drugi dan Duhova i t. d. kada dođete na korzo, opazit ćete već iz daleka povorku od nekoliko stotina mladića, većinom u čizmama, a djevojke u bijelim, plavim ili u drugoj boji svilama. To je veliki dan za tu omladinu, jer je poslije podne negdje kolo ili prelo.

Nažalost ova kola polako izumiru iz godine u godinu. Mladi naraštaji traže drugo, a u prvom redu slikokazalište, kazalište i zabave po plesnim školama. Time zanemaruju i svoje najljepše tradicije — svoje plesove i pjesme, a ujedno i narodne nošnje, koje su u uskoj vezi s našim narodnim samoodržanjem.

Blaško Ivić

L I S T A K

PRVI POSJET BAČKO-BARANJSKIH HRVATA POGlavNIKU NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE DRU ANTI PAVELIĆU

U prvim danima poslije uspostave Nezavisne Države Hrvatske Poglavnik je primio bačko-baranjske Hrvate, koji su bili u Zagrebu. Taj je susret s Poglavnikom ostao u najljepšoj uspomeni svima Hrvatima iz Bačke i Baranje, koji su doživjeli tu sreću, da razgovaraju s najvećim Hrvatom svih vremena, koji ih je, usprkos neizmerno velikih i odgovornih državničkih poslova, već u te prve dane odmah primio i zadržao se s njima u razgovoru cijeli jedan sat.

Taj je prvi susret bačko-baranjskih Hrvata s Poglavnikom zabilježio novinar Marko Čović u jednom broju dnevnika »Hrvatski Narod«. Budući da su ti prvi dojmovi bili najsvježiji, donosimo ih u cijelosti i na ovome mjestu.

Prvi puta sam bio kod Poglavnika u nedjelju. Priznajem: za mene je to bio događaj nad događajima. Onaj, kojega smo i nevidenoga toliko voljeli i u kojega smo vjerovali bio je otvoren, srdačan — otac. Zamolio sam Ga, da primi bačke Hrvate, koji se nalaze u Zagrebu. On nam je rado omogućio i tu sreću, da ga mi, bački Hrvati, možemo vidjeti, pozdraviti i izložiti mu naše želje i molbe. Primio nas je jučer i usprkos teških, mnogobrojnih i neodgodivih državnih poslova ostao je s nama u razgovoru gotovo cijeli sat. Jedan sat razgovora s Poglavnikom bio je jedan sat iskrenoga oduševljenja i jedan sat nepokolebive i vječne vjere u bolju i sretniju budućnost slobodne i nezavisne države Hrvatske.

Poglavnik je primio nas osam Hrvata iz Bačke poimence: predstavnike bunjevačko-šokačkih Hrvata Josipa Đidu Vukovića i dra Mihovila Katanca, zatim predsjednika Društva Bačkih Hrvata dra Josipa Andrića, odvjetnika iz Odžaka Ivu Kneževića, Gavru Čovića, Marina Radičeva, Antuna Bešlića i mene. Poglavnika je pozdravio i iznio mu želje bačko-baranjskih Hrvata Josip Đido Vuković, koji mu je ujedno i čestitao u ime bačko-baranjskih Hrvata na divnoj borbi i još ljepšim uspjesima.

Poglavnik, koji je i sam Bunjevac, bio je vrlo raspoložen. Govorio nam je o posebnoj brizi za bačko-baranjske Hrvate, o našoj ikavici, o organizaciji nove Hrvatske države, a mi smo svi bili zadivljeni i oduševljeni, jer smo upravo osjećali, kako pred nama stoji čovjek, traženi i očekivani, čovjek, koji će preporoditi našu Hrvatsku.

»Ja nisam došao vladati, nego raditi! Moja su vrata uvijek otvorena svim Hrvatima, a pogotovo Vama.«

Bilježim samo ove riječi od mnogobrojnih, koje nam je rekao Poglavnik. Ove su riječi najkraće, ali zato najjasnije potvrdile našu veliku vjeru u Njega i u budućnost hrvatskoga naroda i države Hrvatske.

Naši ljudi su govorili:

»Kolika razlika između današnjeg razgovora u ovim istim sobama i prošlogodišnjeg u isto vrijeme! Ovaj razgovor, ovaj sat vremena, ne ćemo nikada zaboraviti! Sada mi možemo mirno ići svojim kućama, jer znamo, da će naš Poglavnik i naša nova Hrvatska učiniti za nas sve što je ljudski i hrvatski moguće! Ovo je nezaboravni dan!«

Mislina mojih zemljaka pridružujem se i ja. Svi smo mi, bačko-baranjski Hrvati:

»Za dom spremni!«

Marko Čović

DRUŠTVO BAČKIH HRVATA

Njegov osnutak i dosadašnji rad

Prva godina: 1938./39.

Kad se u jesen g. 1938. počela rušiti versailleska Europa, postali smo mi bački Hrvati jače zabrinuti, što će s nama biti. I došli smo do zaključka, da treba pojačati promičbu osobito u hrvatskom glavnom gradu Zagrebu, da u osudnim časovima ne bude ni na našu malu hrvatsku granu zaboravljeno.

O tom su često razgovarali nezaboravni naš pjesnik Aleksa Kokić, Marko Čović i dr. Josip Andrić u uredništvu Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima, te je tu stvorena odluka osnovati u Zagrebu društvo onih bačkih Hrvata, koji žive u Zagrebu. To je i ostvareno. Sazvan je početkom studenoga 1938. prvi sastanak, na kojem je osnovana zagrebačka podružnica Hrvatske Kulturne Zajednice, kojoj je središnjica bila u Subotici. U prvi odbor izabrani su: predsjednik dr. Josip Andrić, podpredsjednik dr. Ante Šokčić, tajnici Marko Čović i Marin Radičev, odbornici Aleksa Kokić, Bariša Radičev, Albe Šokčić i Josip Radičev. Bilo je isprva ukupno oko 20 članova.

Kako nije bilo mogućnosti, da sebi uredimo i uzdržavamo vlastite društvene prostorije, uputili su se članovi odbora Aleksa Kokić i Marko Čović predsjedniku Društva sv. Jeronima kanoniku dru Ferdi Rožiću te ga zamolili, da dopusti održavanje naših sastanaka u jeronimskim prostorijama. I kanonik dr. Rožić i cijeli odbor Društva sv. Jeronima izašli su nam u tom ususret i primili naše mlado društvo pod jeronimski krov dokazavši tim veliku svoju sklonost prema nama bačkim Hrvatima. Sve dosad, kad konačno u vlastitoj kući dolazimo do svojih društvenih prostorija, naše je društvo radilo i razvijalo se u prostorijama Društva sv. Jeronima, gdje je pune tri i po godine imalo svoje sjedište. To gostoprimstvo ne ćemo mi bački Hrvati smjeti Društvu sv. Jeronima nikad zaboraviti.

Prvi rad iza kako smo se mi bački Hrvati u Zagrebu udružili u obliku podružnice subotičke Hrvatske Kulturne Zajednice, bio je promičbenog značaja. Odmah smo stali u javnosti isticati značenje 10. studenoga 1918. za nas bačke Hrvate, te smo zapravo s tihom proslavom dvadesete godišnjice tog našeg povijesnog spomen-dana u svom društvenom krugu započeli društveni rad. Na nizu sastanaka raspravljano je zatim o nacrtima našega rada te o raznim pitanjima, koja su se ticala nas bačkih Hrvata. Zaključeno je, da naši članovi Aleksa Kokić i Marko Čović napišu knjižicu, koja bi poslužila, da hrvatska javnost što bolje upozna nas bačke Hrvate, našu prošlost, naše težnje i naše prvake. Tako je nastala brošura »Bunjevci i Šokci«, koju je već početkom veljače 1939. izdalo Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima u nakladi od 20.000 primjeraka. To je bio prvi značajni naš čin pred hrvatskom javnošću.

U siječnju 1939. odlučili smo, da se tog proljeća priredi prva veća priredba bačkih Hrvata u Zagrebu. U sporazumu sa središnjicom Hrvatske Kulturne Zajednice u Subotici stali smo se pripravljati za tu priredbu, na koju smo pozvali kao govornike Blaška Rajića, predsjednika Hrvatske Kulturne Zajednice, i Ivu Prčića, urednika izdanja Subotičke Matice. Tako je doista 23. travnja 1939. održana u Hrvatskom Glazbenom Zavodu u Zagrebu prva Bunjevačko-šokačka matineja, na kojoj je izveden ovaj raspored:

1. Pozdravna riječ — govorio dr. Josip Andrić, predsjednik Pododbora Hrvatske Kulturne Zajednice.
2. O. Kamilo Kolb: Svecu hrvatske grude, spjevao Aleksandar Kokić — pjevao Petar Kopunović, na glasoviru pratio prof. Juraj Stahuljak.
3. Bunjevci i Šokci kao grana hrvatskog naroda — govorio Blaško Rajić, predsjednik Hrvatske Kulturne Zajednice u Subotici.
4. Stjepan Lovrić: Tri šokačke popjevke: a) Sino, kisni!, b) Ori zelja, c) U slavenskom kolu — pjevalo Hrvatsko obrtničko pjevačko društvo »Sloboda«, sborovođa prof. Mirko Kolarić.
5. a) Aleksandar Kokić: Za ljepšu budućnost (pjesma).
b) Ante Jakšić: Siromasi pjevaju Suncu (pjesma).
c) Marko Čović: Novela — čitao Marko Čović.
6. a) F. S. Vilhar: Jorgovane, jorgovane, spjevao Ante Miroljub Evetović.
b) Josip Andrić: Subotici, spjevao Petar Pekić — pjevao Petar Kopunović, na glasoviru pratio prof. Juraj Stahuljak.

7. Bunjevačka Subotica — govorio Ive Prčić, urednik izdanja Subotičke Matice.
8. a) Josip Andrić: Na bunaru (Idila).
- b) Milan Stahuljak: Bačkom i Banatom (karišik) — izveo Hrvatski tamburaški orkestar »Zajc«, zborovoda Josip Stojanović.

Na kraju je govorio Josip Đido Vuković, narodni zastupnik, o povezanosti sudbine bunjevačko-šokačkih Hrvata s cijelim hrvatskim narodom.

Dvorana je u pročelju bila ukrašena cvijećem i uljenom slikom biskupa Ivana Antunovića, preporoditelja bačkih Hrvata, koju smo dali naslikati po izvornoj Marka Horvackoga baš za tu zgodu, te je ta slika — a u tom je značajna simbolika — prva stvar, koju posreduje naše društvo iz prve godine svog opstanka i rada. Posjet je te naše prve matineje bio toliki, da velik dio onih, koji su na nju došli, nisu uopće mogli više biti pušteni u dvoranu.

Na tu prvu veliku priredbu nas bačkih Hrvata u Zagrebu došlo je pod vodstvom Blaška Rajića i tridesetak gostiju i iz Subotice i Sombora. Doputovali su dan uoči same priredbe, te ih je naše društvo s nekoliko stotina zagrebačkih Hrvata dočekalo na kolodvoru. Predsjednik dr. Josip Andrić pozdravio je Blaška Rajića srdačnim pozdravnim govorom, a mala Jasnica Andrić predala mu je krasnu kitu cvijeća. Hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac počastio je našeg prvaka uzevši ga kao svoga gosta u nadbiskupski dvor.

Uspjeh matineje, koju su posjetili hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac, dvanaest hrvatskih narodnih zastupnika te predstavnici sviju hrvatskih kulturnih društava, bio je neočekivano velik. Hrvatsko novinstvo donijelo je opširne izvještaje o matineji ističući, da je to bilo slavlje, koje je dokazalo povezanost pojedinih dijelova hrvatskog naroda s maticom hrvatstva.

Istoga dana na večer priredilo je društvo »Hrvatska Žena« u svojim prostorijama prijateljski domjenak u čast Blaška Rajića, Đide Vukovića i drugih predstavnika bačkih Hrvata, koji su bili došli na bunjevačko-šokačku matineju u Zagreb. Na tom su domjenku govorili: osnivačica Hrvatske Žene gđa Marija Kumičić, predsjednica Hrvatske Žene gđa Marija Horvat, predsjednik Matice Hrvatske prof. Filip Lukas, Blaško Rajić, Đido Vuković i Ive Prčić, a na kraju je zahvalu za ovo lijepo večer u ime bačkih Hrvata izrekao dr. Josip Andrić, predsjednik našeg društva.

Isto večer odputovali su Blaško Rajić i drugi subotički i somborski gosti natrag u Bačku noseći radost u srcu, što je Zagreb toga dana prvi put progovorio bačkim Hrvatima onako, kako smo to od njega uvijek željeli i očekivali. A za taj uspjeh bili su svi opravdano zahvalni našem društvu, koje je preuzelo na se znatnu ulogu u narodnom i prosvjetnom životu bačkih Hrvata, te je tu ulogu počelo doista i dobro izvršavati.

Tri mjeseca iza te matineje priredilo je naše društvo svoju prvu krugovalnu priredbu na zagrebačkom krugovalu s ovim rasporedom:

1. Predavanje dra Josipa Andrića »Kako sam skoro bio pomadžaren«.
2. a) O pjesniku Anti Miroljubu Evetoviću te čitanje njegovih pjesama »Pjesma« i »Subotica bijela« — čitao Pere Dulčić.
- b) Evetović »Jorgovane, jorgovane«, uglazbio F. S. Vilhar — pjevao Petar Kopunović, na glasoviru pratila Ada Vrhovnik Dietrich.
3. a) O pjesniku Petru Pekiću te čitanje njegovih pjesama »Biskupu Antunoviću« i »Naši salaši« — čitao Pere Dulčić.
- b) Pekić »Subotici«, uglazbio dr. Josip Andrić — pjevao Petar Kopunović uz pratnju glasovira.
4. a) O pjesniku Anti Jakšiću te čitanje njegovih pjesama »Oranje« i »Molitva za njene oči« — čitao Pere Dulčić.
- b) Jakšić »Suton«, uglazbio dr. Josip Andrić — pjevao Petar Kopunović uz pratnju glasovira.
5. a) O pjesniku Aleksandru Kokiću te čitanje njegovih pjesama »Tuga našeg šora u ljetno večer« i »Balada o starom cvrčku« — čitao Pere Dulčić.
- b) Kokić »Cincokrt«, uglazbio Albe Vidaković.
- c) Kokić »Pisma risara«, uglazbio dr. Josip Andrić — obje pjesme pjevao Petar Kopunović, na glasoviru pratila Ada Vrhovnik Dietrich.

Ta krugovalna priredba, koja je dala kratak prijedlog bunjevačko-šokačkog pjesništva i glazbe, trajala je cijeli sat. Njom je završena prva godina našeg društvenog rada.

Čim su se u listopadu članovi našeg društva iza ljetnih praznika opet skupili, odmah smo i drugu godinu svog društvenog opstanka započeli živim radom.

Prvi društveni sastanak održan je 12. listopada, na kojem je zaključeno, da se već za 2 tjedna održi prijateljsko veče u obliku Razgovora, kako se taj naziv uveo u Subotici. Osim toga je odlučeno, da promijenimo ime svom društvu, jer ako se društvo zove Podružnica Hrvatske Kulturne Zajednice, onda u Zagrebu nitko ne će pomisliti, da se tu radi o bačkim Hrvatima, ali ako društvo nazovemo Društvom Bačkih Hrvata, onda je na prvi mah jasno, o kakvom su društvu radi. A pod tim imenom ono dobiva i jače, promičbeno značenje. Tim naše društvo postaje samostalno, pa će mu biti izrađena pravila, ali kao samostalno društvo bit će član subotičke Hrvatske Kulturne Zajednice.

Već 26. listopada 1939. održan je u prostorijama Hrvatske Žene Bunjevačko-šokački Razgovor s ovim rasporedom:

1. Pozdravna riječ — govorio dr. Josip Andrić, predsjednik.
2. Miroljub Evetović-Andrić: Molitva Bunjevca — pjevao Petar Kopunović, na glasoviru pratila Ada Vrhovnik Dietrich.
3. Bačka Hrvatska danas — govorio Marko Čović.
4. Kokić-Vidaković: Cincokrt — pjevao Petar Kopunović uz pratnju glasovira.
5. a) Ante Jakšić: Maminim rukama — čitao Marko Čović.
b) Aleksandar Kokić: Pjesma o salašu — čitao Albe Šokčić.
c) Blaško Ivić: Krvavi zvuci — čitao Josip Landović.
6. a) Pekić-Andrić: Subotici.
b) Kokić-Andrić: Pisma risara — pjevao Petar Kopunović uz glasovirsku pratnju Ade Vrhovnik Dietrich.

Priredba je bila vrlo dobro posjećena, osobito velikim brojem članica Hrvatske Žene, koja je i tom prilikom dokazala veliku svoju ljubav prema nama bačkim Hrvatima.

Dan 10. studenoga 1939. opet je društvo u svom krugu proslavilo, a članovi su i po raznim novinama napisali članke i bilješke o tom danu.

Na dan 26. siječnja 1940. održana je osnivačka skupština Društva Bačkih Hrvata, nakon što su pravila bila pripravljena i sastavljena. Od tog dana dakle naše društvo postoji pod tim sadašnjim imenom. Kod rasprave o imenu društva bilo je i predlagano, da ime bude: Društvo bačko-baranjskih Hrvata. Ali u želji, da ime ujednostavnimo, a i zato, što hrvatska javnost pod jednim imenom »bački Hrvati« razumijeva obično sve bunjevačko-šokačke Hrvate uopće, prihvatili smo jednostavnije i kraće ime. Odmah je Hrvatskoj Kulturnoj Zajednici u Subotici javljeno, da naše društvo postaje njezin član, kao što su njezini članovi i ostala društva bunjevačko-šokačkih Hrvata. Na toj je skupštini izabran i ovaj novi odbor Društva Bačkih Hrvata: predsjednik dr. Josip Andrić, podpredsjednik dr. Bariša Radičev, tajnik I. Marko Čović, tajnik II. Marin Radičev, blagajnik I. Josip Radičev, blagajnik II. Josip Landović, odbornici Stjepan Sekereš, Marin Šemudvarac, Aleksandar Kokić, Blaško Ivić, Pero Kopunović i Geza Horvat, a članovi nadzornog odbora Albe Šokčić, Marin Vakoš, Geza Antunović i Stjepan Peić.

Pravila su potvrđena 17. travnja 1940. br. 35.910-I-3 od tadanje Banske Vlasti.

Odmah iza te skupštine počeli su se oživotvoravati nacrti, koji su već prije bili pretresani, zaključeni i pripremljeni, naime da se održi niz društvenih priredaba u Zagrebu i drugim mjestima, a i da se u travnju — na godišnjicu naše prve zagrebačke matineje — priredi jedna još veličanstvenija priredba.

Već 3. ožujka 1940. priređena je Bunjevačko-šokačka akademija u Varaždinu. Međudruštveni odbor varaždinskih hrvatskih kulturnih društava priredio je predstavnicima Društva Bačkih Hrvata, koji su 2. ožujka po podne doputovali s Josipom Đidom Vukovićem u Varaždin, srdačan doček, te su na kolo-dvoru izrekli pozdravne govore narodni zastupnik dr. Ante Odić i gradski načelnik Mirko Vučković. Na akademiji je izveden ovaj raspored:

1. Pozdravna riječ — govorio Franjo Galinec, ravnatelj varaždinske gimnazije.
2. Zašto smo došli? — govorio dr. Josip Andrić, predsjednik.
3. a) Andrić-Pekić: Subotici.

- b) Vilhar-Evetović: 'Jorgovane, jorgovane — pjevao Petar Kopunović uz glasovirsku pratnju gde Ade Vrhovnik Dietrich.
4. Bačka Hrvatska — govorio Marko Čović.
5. a) Jakšić: Mamine ruke.
b) Jakšić: Siromasi pjevaju suncu — krasnoslovio Josip Landović.
6. a) Kokić: Bačka.
b) Kokić: Sićanje na nanu — krasnoslovio Albe Šokčić.
7. Bunjevačko-šokački velikani — govorio Albe Šokčić.
8. Kokić: Za ljepšu budućnost — krasnoslovio Marko Čović.
9. a) Vidaković-Kokić: Cincokrt.
b) Andrić-Jakšić: Suton.
c) Andrić-Kokić: Pisma risara — pjevao Petar Kopunović uz glasovirsku pratnju Ade Vrhovnik Dietrich.
10. a) Žganec: Leptala se Ana (bunjevačka narodna pjesma).
b) Žganec: Mi selu idemo (bunjevačka narodna pjesma).
c) Dugan ml.: Ljubav se ne traži (međimurska narodna pjesma) — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Vila«, zborovođa prof. T. Miškulin.
11. Borba bačko-baranjskih Hrvata — govorio narodni zastupnik Josip Đido Vuković.

Dvorana varaždinskoga kazališta bila je dupkom puna posjetnika. Oduševljenje je bilo neizrecivo veliko. Uspjeh toliki, da su i sami varaždinski priređivači bili iznenađeni. Varaždin, koji je 7 desetljeća prije dao biskupu Antunoviću za prve bunjevačko-šokačke novine najviše predplatnika, dokazao je i kod te priredbe, da u svom osjećanju za bačke Hrvate ne želi zaostati ni za jednim drugim hrvatskim gradom, pa ni za samim Zagrebom. Glavnu brigu oko ostvarenja tog varaždinskog slavlja vodio je prof. Ivo Horvat.

Istoga dana na večer bila je Bunjevačko-šokačka akademija i u Čakovcu, gdje je — kao i u Varaždinu — ta priredba bila velikim oglasima objavljena. Na kolodvoru je bio svečani doček te je pozdravni govor izrekao načelnik grada Čakovca. Raspored akademije bio je uglavnom jednak kao i u Varaždinu, samo što Đido Vuković nije govorio, jer se morao iz Varaždina radi narodnih poslova vratiti u Suboticu. Srdačno oduševljenje bilo je i u Čakovcu kao i u Varaždinu. Glavnu brigu oko svega je tu vodio prof. Antun Matasović, ravnatelj trgovačke škole.

Odmah iza povratka iz Varaždina i Čakovca priređeno je sa sličnim rasporedom večer bačkih Hrvata u Hrvatskom kulturnom društvu »Rodoljub« u Zagrebu 13. ožujka 1940. Predsjednik »Rodoljuba« dr. Rudolf Horvat, koji je i sam prije 2 desetljeća napisao knjižicu o bačkim Hrvatima, izrekao je na toj priredbi lijep uvodni govor i svaku točku priredbe popratio toplom riječi. I to je večer bilo za naše društvo jedan od rijetko lijepih doživljaja.

Mjesec dana kasnije — 14. travnja 1940. — naše je Društvo Bačkih Hrvata u zajednici s Hrvatskim pjevačkim društvom »Zvonimir« priredilo Dan bačko-baranjskih Hrvata u Zagrebu, najveličanstveniju dosadašnju našu priredbu. Slavlje je trajalo zapravo 3 dana. Već 12. travnja u večer bio je veličanstven doček bačko-baranjskim Hrvatima, kojih je oko 500 došlo na tu proslavu na čelu s Blaškom Rajićem, Đidom Vukovićem i drom Mihovilom Katancem. Pozdravne govore su izrekli narodni zastupnik Milutin Mayer, predsjednik HPD »Zvonimira« Josip Ročić i predsjednik DBH dr. Josip Andrić, a odzdravio je Blaško Rajić rekavši: »Došli smo u Zagreb, da vas zamolimo, da ne zaboravite na nas...« Do kasno u noć trajala je povorka kroz Zagreb praćena glazbom i klicanjem.

Drugi dan 13. travnja bili su posjeti bunjevačko-šokačkih gosti u banskim dvorima, u nadbiskupskim dvorima, gradskom načelniku i kod Braće Hrvatskog Zmaja, te pohodi na Starčevićev i Radićev grob. Na večer je u punoj dvorani Zagrebačkog Zbora održan svečani koncert s ovim rasporedom:

1. Andrić-Pekić: Subotici — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir« (pozdrav gostima).
2. Žganec: Bunjevačke narodne pisme iz Subotice: a) Ej, Ker i Sentu, b) Loptala se Ana — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Neven«.
3. Žganec: Šokačke narodne pisme: a) U mog dike oči povelike, b) Ej, kad se dvoje volu, c) Krastavci — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Neven«.

4. a) Slogar: Poputnica Sljemena; b) Matz: Seljačka sloga; c) Matz: Seljačka pjesma; d) Maček: Bog nam je otac — pjevalo Hrvatsko seljačko pjevačko društvo »Sljeme«.
5. a) Matz: Uz prijestolje seljačkog kralja; b) Krnic: Grozdje dozrijeva; c) Krnic: Vu senci aleje; d) Zajc: U boj, u boj; d) Zajc: Sinci Zvonimira — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir«.
6. Janković: Starovinske pismice — pjevalo Hrvatsko pjev. društvo »Neven«.
7. Žganec: Bunjevačko-šokačke pisme: a) Alaj volim u kolu igrati (pjesma iz Bačkog Brijega); b) Evo vako, to je lako (pjesma iz Lemeša); c) Gosti moji (pjesma iz Bača) — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Neven«.
8. Matz: a) Sitna kiša romonila, b) Slavonske — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Neven«.
9. Runjanin-Mihanović: Lijepa naša — pjevali HPD »Neven« (Subotica), HSPD »Sljeme« (Šestine) i HPD »Zvonimir« (Zagreb).

Zborovima su ravnali: Dr. Mihovil Katanec (»Neven«), prof. Božis Komarevski (»Zvonimir«) i prof. Mihovil Stipičević (»Sljeme«).

Na glavni dan 14. travnja priređena je svečana akademija u Zagrebačkom Zboru s ovim rasporedom:

1. Žganec: Bunjevačke narodne pisme iz Subotice: a) Ej, Ker i Sentu; b) Loptala se Ana — pjevalo HPD »Neven«.
2. Matz: a) Sitna kiša romonila, b) Slavonske — pjevalo HPD »Neven«.
3. Vojvodina i Hrvati — govorio Blaško Rajić.
4. a) Andrić-Jakšić: Suton, b) I. pl. Zajc: Domovini i ljubavi — pjevala gđa Matija Skenderović uz pratnju gđe Ade Vrhovnik Dietrich na glasoviru.
5. Bačka Hrvatska — govorio Marko Čović.
6. a) Andrić-Kokić: Bačka, b) Andrić-Kokić: Pisma pisara — pjevao Petar Kopunović uz pratnju gđe Ade Vrhovnik Dietrich na glasoviru.
7. Bunjevački narodni plesovi (Starovinsko sitno kolo i Momačko kolo) — plesali članovi Seljačke Sloge iz Subotice uz pratnju tamburaškog zbora iz Subotice.
8. a) Vidaković-Kokić: Cincokrt, b) Vilhar-Evetović: Jorgovane, jorgovane — pjevala gđica Ana Skenderović uz pratnju gđe Ade Vrhovnik Dietrich na glasoviru.
9. Šokački narodni plesovi (Šokačko kolo i Logovac) — plesali članovi Seljačke Sloge iz Bačkog Brijega uz pratnju tamburaškog zbora Seljačke Sloge iz Subotice.
10. Nacionalna borba bačko-baranjskih Hrvata — govorio Josip Đido Vuković.
11. a) Andrić-Pekić: Subotici, b) Vilko Novak: Hrvatskoj — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir«.

I koncerat i akademija bili su posjećeni od predstavnika hrvatskog narodnog i kulturnog života te mnoštva zagrebačkih Hrvata i hrvatske mladeži. Priredbe je pohodio uz hrvatskog metropolitu dra Alojzija Stepinca i biskup Lajčo Budanović, koji je također bio došao iz Subotice, da bude kod tog veličanstvenog slavlja bačkih Hrvata u Zagrebu. Trodnevno se slavlje završilo velikim banketom te na večer svečanom izvedbom Zajčeve opere »Zrinjski« u Hrvatskom narodnom kazalištu na počast bačko-baranjskih gostiju.

Hrvatsko je novinstvo bilo puno oduševljenih opisa o tom slavlju, koje je ostalo nezaboravan doživljaj za sve, koji su mu prisustvovali.

Iza tog zagrebačkog slavlja nekoliko mjeseci Društvo Bačkih Hrvata nije ništa priređivalo. Izdalo je samo tiskom glazbene skladbe »Cincokrt« od Albe Vidakovića i »Tri bunjevačko-šokačke popijevke« od dra Josipa Andrića, da tim načinom i nešto glazbe bačkih Hrvata podre u javnost.

Treća godina: 1940/41.

Usred ljeta zadesio je nas bačke Hrvate težak nenadan udarac: 17. kolovoza 1940. umro je pjesnik Aleksandar Kokić, u kojem je Društvo Bačkih Hrvata izgubilo jednog od glavnih svojih osnivača. Društvo je izdalo na njegov spomen osmrtnicu. Gotovo svi su članovi bili na njegovu sprovodu u Subotici, a predsjednik dr. Josip Andrić oprostio se govorom u ime društva nad grobom od najmilijeg svog člana i najvećeg pjesnika bačkih Hrvata.

Mjesec dana kasnije — 23. rujna 1940. — priredilo je Društvo Bačkih Hrvata krugovalno spomen-veče pjesnika Kokića, koje je ispunilo cijeli sat s ovim rasporedom:

1. Što je nama bačkim Hrvatima bio pjesnik Kokić? — Govorio dr. Josip Andrić.

2. Lirika Alekse Kokića — predavao Ivo Lendić.

3. Osam Kokićevih pjesama — čitao Jeronim Korner.

4. Kokićeve pjesme »Bačka«, »Pisma risara« i »Cincokrt«, uglazbljene od dra J. Andrića i Albe Vidakovića, pjevao Zlatko Šir uz pratnju glasovira.

5. Jeronim Korner: Aleksi Kokiću (pjesma) — krasnoslovio pjesnik uz glasovirsku pratnju »Posmrtnom koračnicom Aleksi Kokiću« od dra J. Andrića.

U listopadu priredeno je spomen-veče Aleksi Kokiću u društvu »Hrvatska Žena« sa sličnim rasporedom, a 12. ožujka 1941. isto takvo spomen-veče u Hrvatskom kulturnom društvu »Rodoljub«, ovaj put s predavanjem prof. Ive Malagurskoga uz projekcije.

Naše društvo se pobrinulo i za pjesničku ostavštinu Kokićevu, to jest da se izdadu njegove neizdane pjesme u zbirci, koju je pjesnik sam prije svoje smrti pripravljaio za tisak. Izdanje tih pjesama prihvatilo je Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima.

Iz svojih sredstava pomagalo je naše društvo te školske godine tri siromašna sveučilištarca iz Bačke.

Dan 10. studenoga 1940. proslavilo je društvo opet u svojoj sredini kao i predadašnjih godina. A pomišljalo se i na priredbe našeg društva u Požegi, Karlovcu, pa i u Splitu i Sarajevu, ali do njihova ostvarenja nije došlo radi zaposlenosti odbornika. U unutrašnjem društvenom životu održavani su redoviti sastanci, na kojima su držana i neka predavanja o zanimljivim pitanjima. Stvoren je i zaključak, da se izda Godišnjak Bačkih Hrvata, prvi radovi oko tog su bili već započeli, ali događaji, koji su dolazili, zaustavili su taj i drugi zamišljeni društveni rad.

Nastupili su dani sve jačeg uzbuđenja radi ratnih briga i sve željnijeg očekivanja Slobodne Hrvatske.

I došao je dan 10. travnja 1941. Mnogi članovi Društva Bačkih Hrvata bili su na djelu ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske, koju smo dočekali s tolikim osjećajem sreće, te smo se mnogi od dragosti grlili. Ni crni glasovi, koji su odmah stali stizati iz naše Bačke, nisu nas mogli pomesti u čvrstom pouzdanju, da plodove opće hrvatske slobode moramo i mi bački Hrvati osjetiti.

Već 12. travnja održalo je Društvo Bačkih Hrvata prvi svoj sastanak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Predsjednik dr. Josip Andrić održao je govor, kojim je u ime društva izrazio radost i sreću, što je ostvaren san sviju pravih Hrvata obnovom hrvatske države. A tada smo sa zabrinutošću pretresali vijesti iz rodnoga kraja.

Našu zabrinutost razbio je neopisivo snažni dojam, kojim je djelovala prva audijencija predstavnika našeg društva s vodstvom bačkih Hrvata kod Poglavnika dra Ante Pavelića 21. travnja 1941. Vedro gledanje u budućnost ponijeli smo s te nezaboravne audijencije.

U nekoliko mjeseci iza obnove Nezavisne Države Hrvatske Društvo Bačkih Hrvata veoma je poraslo brojem članova. Izvršeni su mnogi teški zadaci za društvene članove, koji su se u novim prilikama našli u nevolji, te su kod toga oba društvena tajnika Marko Čović i Marin Radičev učinili neprocjenjive usluge i društvu i članovima.

Četvrta godina: 1941./42.

Društveni život stao se redovitije razvijati opet od srpnja 1941., kad su obnovljeni sastanci. Od srpnja do listopada održano je nekoliko skupnih društvenih sastanaka u Jeronimskoj dvorani. Osim toga su osnovane društvene sekcije — književna, tamburaška i ženska — koje su počele održavati svoje tjedne sastanke.

Na dan 4. kolovoza 1941. priredilo je Društvo Bačkih Hrvata izlet na Sljeme prigodom proštenja Majke Božje Sljemenske.

Na Veliku Gospu 15. kolovoza posjetilo je naše društvo s najvećim dijelom svojih članova akademiju međimurskih Hrvata, pa je tu došla do izražaja posebna srdačna veza, koja veže bačke i međimurske Hrvate.

Na tužni dan 17. kolovoza priredena je u Hrvatskoj državnoj krugovalnoj postaji spomen-priredba o godišnjici smrti pjesnika Kokića s ovim rasporedom:

1. Pjesnik bačkih ravni — govorio Marko Čović.

2. Pet Kokićevih pjesama — čitao Albe Šokčić.
3. Vinko Nikolić: Pjesniku naših dragih bačkih ravni — krasnoslovio Albe Šokčić uz glasovirsku pratnju »Posmrtnom koračnicom na spomen pjesnika Kokića« od dra J. Andrića.
4. Tri Kokićeve pjesme uglazbljene od A. Vidakovića i dra J. Andrića — pjevao Zlatko Šir uz pratnju glasovira.

Na dan 19. kolovoza odslužene su u zagrebačkoj crkvi sv. Franje zadušnice za pjesnika Kokića.

U nedjelju 21. rujna održan je velik sastanak sviju društvenih članova, na kojem je Marko Čović održao značajan govor o pogledima na dužnosti, što se nameću nama bačkim Hrvatima u današnjim prilikama, i na odgovornost, što je bački Hrvat mora osjećati u radu za sadašnjost i budućnost.

Uoči 10. studenoga, povijesnog spomen-dana bačkih Hrvata, održana je 9. studenoga glavna godišnja skupština Društva Bačkih Hrvata, prva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Predsjednik dr. Josip Andrić održao je topao govor o onima, kojima hrvatski narod duguje svoju slobodu, te su poslani brzojavni pozdravi Poglavniku dru Anti Paveliću i Doglavniku dru Mili Budaku. Tajnik Marko Čović iznio je u svom opširnom izvještaju i smjernice za rad u budućnosti Blagajnički izvještaj ing. Šimića iznio je, kako su društvo pomogli i veliki darovatelji grad Zagreb, ministar Dumandžić i drugi. Izakako je dosadašnjem odboru skupština dala razrješnicu izabran je ovaj novi odbor: predsjednik dr. Josip Andrić, prvi podpredsjednik dr. Mihovil Katanec, drugi podpredsjednik Vojislav Pešut, prvi tajnik Stjepan Bartolović, drugi tajnik Josip Radičev, prvi blagajnik ing. Bela Šimić, drugi blagajnik Ico Malagurski te odbornici Marin Šemudvarac, Dragan Mrljak, Ivan Kujundžić, Blaško Ivić, Jašo Kopilović, Perica Vidaković, Stjepan Nikolin, Marko Horvatski ml., Ivan Tikvicki, Matija Marušić, Albe Šokčić i dr. Vlado Vukmanov; zatim nadzorni odbor: Marko Horvatski st., Ivan Malagurski i Marin Radičev. Na toj su skupštini promijenjena i društvena pravila, jer se djelovanje društva proteže sad na cijelo područje Nezavisne Države Hrvatske.

Sutradan 10. studenoga održana je u Hrvatskoj državnoj krugovalnoj postaji priredba na spomen tog dana bačkih Hrvata. Govorio je Marko Čović, čitane su pjesme mladih bačkih pjesnika, a govorni zbor društvenih članova, uvježban od prof. Ive Malagurskoga, izveo je pjesmu »Vama je sinulo sunce« od Ante Jakšića.

Proveden je imenik članova Društva Bačkih Hrvata i svakom je članu ispostavljena ukusna iskaznica.

Zaključeno je, da će društvo izdavati časopis »Klasje naših ravni« 4 puta na godinu, te je uredništvo povjereno Marku Čoviću, Ivi Malagurskom, Stjepanu Bartoloviću i Ivanu Kujundžiću.

Na dan 8. veljače održan je u franjevačkoj dvorani Razgovor bačkih Hrvata s ovim rasporedom:

1. a) Dr. Vinko Žganec: Bunjevačka budnica.
b) Dr. Josip Andrić: Oj cvati nama (na riječi Petra Pekića) — pjevalo Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir«, zborovođa Boris Komarevski.
2. Što je nama bačkim Hrvatima naš razgovor? — govorio dr. Mihovil Katanec, podpredsjednik Društva Bačkih Hrvata.
3. a) Tri bunjevačko-šokačke pučke popijevke — pjevao Matija Kuftinec uz pratnju tamburaškog orkestra »Zajc«.
b) Josip Andrić: Na bunaru (idila) — izveo Hrvatski tamburaški orkestar »Zajc«, zborovođa Josip Stojanović.
4. Biskup Ivan Antunović, preporoditelj bačkih Hrvata — govorio prof. Marko Čović.
5. a) Albe Vidaković: Sunce (na riječi Ante Jakšića).
b) Dr. Josip Andrić: Šokica (na riječi Ante Jakšića) — pjevao Petar Kopunović uz glasovirsku pratnju gđe Ade Vrhovnik Dietrich.
6. a) Aleksandar Kokić: Tako mi govorio djed — krasnoslovio Vojislav Pešut.
b) Jakov Kopilović: Draga moja zemljo — krasnoslovio Josip Radičev.
c) Ante Jakšić: Vama je sinulo sunce (govorni zbor) — izvodili članovi Društva Bačkih Hrvata pod vodstvom prof. Ive Malagurskoga.
7. Bunjevačko-šokački plesovi: a) Momačko kolo; b) Srdim se, dušo; c) Veliko kolo — izveli članovi uz pratnju tamburaškog zbora Društva Bačkih Hrvata.

Priredba je lijepo uspjela i bila dobro posjećena, premda je više bila namije-
njena samim društvenim članovima nego javnosti.

Društveni se rad preko zime razvijao uglavnom u sekcijama, od kojih su
književna i ženska održavaju redovne sastanke. U ožujku održala je književna
sekcija, koja se prozvala prosvjetnom, tronedjeljni veliki tečaj s predavanjima sa
vjerskog, medicinskog i društvoavnog područja, a u Velikom tjednu i duhovne
vježbe.

Velika briga je društva posvećivana mladim članovima, osobito đacima, pa su
podijeljene i mnoge podpore onima, kojima su bile potrebne.

Dne 1. travnja ulazi društvo u vlastite prostorije u svom domu, o kojem će
biti posebno izviješćeno. Tako Društvo Bačkih Hrvata iza tri i po godine svog
opstanka postaje svoje na svome te će još više, još poletnije, još ustrajnije raditi
za svoje lijepe ciljeve i težnje.

Dr. Josip Andrić

ZANIMLJIVA KNJIGA O IRSKOJ

Dr. Josip Andrić: »Irska«

— Jedno je sigurno: nijedna se država ne može stvoriti
bez oružja. Tu i tamo prošlo je i bez prolijevanja krvi,
ali oružje je ipak tu bilo. Nenaoružana će Irska uvijek
samo toliko slobode dobiti, koliko Engleska dopusti, da
joj se da. A naoružana će Irska dobiti onakvu slobodu,
kakva joj je potrebna... Ima mnogo stvari, koje su
užasnije nego prolijevanje krvi, a jedna se od tih zove
ropstvo! — (Patrik Pearse, irski revolucionarac, pjesnik,
kojega su Englezi strijeljali u svibnju 1916.)

Još nitko u Hrvatskoj nije tako marljivo, nesebično i ustrajno upoznao
našu javnost sa sudbinom i borbama dvaju malenih evropskih naroda, kojih suvre-
mena stvarnost ima dosta sličnosti sa suvremenim borbama i patnjama hrvatskoga
naroda, kao dr. Josip Andrić. Irska i Slovačka, dva borbena, slobodarska i bun-
tovna naroda, nadjoše u peru hrvatskoga književnika i publicista dra Josipa Andrića
sjajnoga promicatelja i pobornika svojih opravdanih težnja i zahtjeva. Moramo
iskreno priznati, da su mnogi i mnogi Hrvati baš zaslugom Andrićeva publici-
stičkoga pisanja i upoznali Slovačku, kao što će nakon ove njegove nove knjige
upoznati i Irsku, zemlju sv. Patrika, koju nazivlju i Zeleni otok, a pravo joj je
ime: Saorstat Eireann, Slobodna Irska Država (nazvana tako nakon irsko-engleskog
ugovora od 6. prosinca 1921.).

U 42 zanimljiva i sažeta poglavlja niže dr. Andrić u knjizi »Irska« svoje doj-
move, što ih je stekao za svoga putovanja u tu lijepu zapadnu otočnu zemlju.
Bogato znanje, pojačano dobrim zapažanjima i sažetim prikazima Irske, njene
prošlosti i sadašnjosti, njenoga naroda i kraja izdižu ovu najnoviju knjigu dra
Josipa Andrića nad sličnim knjigama putopisne književnosti. Pisac s velikim zani-
manjem i ljubavlju prilazi Irskoj, toj za mnoge neobičnoj zemlji, opisuje njene
lijepo krajeve, dočarava nam njen osebujan izgled, kome okrugle kule, što su
toliko tipične za Irsku, daju poseban čar i draž. Irska je dra Josipa Andrića kao
praktičnog katolika posebno zanimala baš zbog toga, što je irski narod prigrlio
katoličku vjeru dolaskom sv. Patrika u Irsku godine 432., te je otada slao vjero-
vjesnike na sve strane svijeta. Irska i Sveta Zemlja čine se piscu kao dva stražara
kršćanske vjere na protivnim stranama svijeta, te on između njihove uloge nalazi
mnogo sličnosti i povezanosti.

Dr. Andrić je u kratkim i veoma preglednim presjecima prikazao i burnu
prošlost Irske, koja je u svojoj povijesti vodila tešku i ogorčenu borbu za svoju
slobodu i samostalnost. Već 438. dolaze u Irsku Danci i naseljuju se na mjestu
današnjeg Dublina, ali se ni oni ni Normani nisu ipak uspjeli trajno naseliti u Irskoj,
kao što je to uspjelo Anglosasima u XII. st., koji su vladali nasilno Irskom preko
sedam i po stoljeća. Pisac lijepo crta prve irske bune za slobodu sve do najnovijih
dana. Englezi su svojom nasilnom vladavinom u Irskoj uspjeli oteti Ircima svu
obradivu zemlju, koju su poslije uz velike odštete davali irskom narodu u najam,
a često su oranice pretvorili u pašnjake za svoju stoku, bez obzira na to, što
je takvo gospodarenje urodilo gladom irskog naroda. Kad je puritanac Oliver
Cromwell pohrlio u Irsku, irskog je pučanstva poslije toga bilo manje za dvije
trećine, jer je Cromwell samo preko sudova osudio na smrt preko 100.000 Iraca!

Eto tako je kroz vjekove vladala Engleska svojim »demokratskim« metodama nad mirnim i dobroćudnim Ircima! Kad je 1534. Toma Svileni Kildarski digao prvu bunu proti Engleza (za Henrika VIII.), te je smrću platio svoju namjeru, to je bio početak irskog stoljetnog odpora proti engleskih osvajača i tlačitelja, te je otada uvijek Irska bila poprište buna hrabrih Iraca proti tudjinske strahovlade, a za svoje pravo i slobodu. Edward Fitzgerald, Robert Emmet, Wolte Tone, Daniel O'Connell, James Stephenson, John O'Mahony, fenianci i Homerulisti (autonomaši), sinn-feinovci (koji su tražili podpunu slobodu) i svi ostali pripomogli su ostvarenje podpune slobode junačkog irskog naroda, koji je propatio stoljeća u toj ogorčenoj borbi za svoje pravo i slobodu. Mihael Collins bio je poput kakvog legendarnog junaka strah i trepet Englezima, koji ga nikako nisu mogli uhvatiti, iako je on bio duša čitavoga revolucionarnog pokreta iza svjetskog rata godine 1919., koji je konačno završio podpunom slobodom Irske, koju je i Engleska morala priznati.

Na kraju je dr. Andrić u ovoj knjizi dao i pregled irske književnosti i umjetnosti, pa je tako »Irska« podpuno zaokružena cjelina, iz koje i onaj, koji je dosad slabo ili nikako poznavao tu divnu zemlju, može naučiti najglavnije o Zelenom otoku.

Knjiga dra Josipa Andrića o Irskoj veoma je vrijedno djelo, koje će sjajno moći poslužiti upoznavanju Irske i među hrvatskim narodom, kojega s junačkim Ircima vežu veze sudbinske sličnosti, baš kao što ga vežu i sa slovačkim narodom. Hrvatska-Slovačka-Irska, to su tri kamena medjaša evropske kulture i političke povijesti, to su divni primjeri, da se narodi, koji su kroz stoljeća očuvali svoju živu narodnu svijest, koji su iz svoje sredine dali nebrojeno mnogo junaka, žrtava, patnika i vitezova, ne trebaju bojati za svoju budućnost, jer ona po svim zakonima vječne pravde mora prije ili poslije biti ozarena zlatnožutim zrakama sunca slobode.

Eto, to je konačna slika, koja nam se stvara u duši nakon što smo dočitali ovu vrijednu i zanimljivu knjigu dra Josipa Andrića o Irskoj.

(Knjiga »Irska« naručuje se kod izdavača: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Tomislavov trg broj 2.).

Vilim Peroš

NOVI DOKAZI ZA HRVATSTVO BUNJEVACA I ŠOKACA

Dr. fra Beato Bukinac:

»De activitate Franciscanorum in migrationibus populi Croatici saeculis XVI. et XVII.« — Zagreb 1940.

Da se što bolje upozna politička prošlost bačkih Hrvata, izdana je ova dragocjena knjiga, koja nam osvjetljuje djelovanje franjevacu u tim krajevima za vrijeme hrvatskih seoba u XVI. i XVII. stoljeću. Dosada su izdali bački Hrvati, biskup Ivan Antunović i novinar Petar Pekić, svaki po jedno ogromno djelo iz prošlosti bačkih Hrvata. Ali kako nauka ide naprijed, mnoge stvari nijesu više aktuelne, pa je zato mladi Hrvat iz Bača, mnogo zadužio hrvatsku kulturnu javnost ovim svojim novim djelom. Proučivši opširnu bibliografsku građu, djelo je kritički obradilo XVI. i XVII. stoljeće naše povijesti. Iz njega vidimo velike zasluge franjevacu za bačke Hrvate, kojima su bili jedinim vjerskim i političkim vodama u one burne dane. Pisac knjige je proučio arhiv kongregacije de Propaganda Fide, Franjevački arhiv u Subotici, Gyöngyöski, Budimski, Bački i mnoge druge, pa je njegovo opširno stručno poznavanje stvari o

kojoj piše podpuno i uvjerljivo došlo do izražaja. Na kulturni i politički život bačkih Hrvata imali su najviše utjecaja bosanski franjevci. Hrvati, koji su na granici Istoka i Zapada i koje dijeli latanska kultura od bizantijske, bili su usko povezani uz Rim i katoličku vjeru. Oni su bili braniči svake ekspanzije s istoka, tako da ih je već 1519. god. papa Leon X. prozvao »predzidom kršćanstva« zbog odbrane zapadne Europe od turske ekspanzije. Franjevci su djelovali među Hrvatima i u njihovim najtežim danima. Za pojave Patarenstva oni su propovijedali katoličku vjeru Hrvatima prvo u Dalmaciji, pa u Bosni a zatim malo pomalo po cijelom balkanskom poluotoku.

Kad je pala Bosna 1463., Franjevci nijesu napustili svoj narod, nego su s njim dijelili tešku sudbinu, bilo da su tješili narod pod turskim gospodstvom, bilo da su s njim pobjegli iz svoje stare domovine u nove krajeve u Slavoniji i u Južnoj Ugarskoj. — Franjevci su bili i politički vođe razbježaloga hrvatskog naroda, koji je živio u Ugarskoj možda već od XV. stoljeća, a sigurno u XVI. i XVII. Dok je povijest Hrvata, koji su ostali u Bosni već istra-

žena, dotle je povijest Hrvata u krajevima, koje su Madžari kroz više stoljeća zaposjedali još uvijek nedovoljno istražena i bez istraživača.

Hrvati su se doselili u Južnu Ugarsku pod vodstvom Franjevaca i to onda, kad su se Madžari pobijedili od Turaka, povukli u srednje i gornje krajeve Ugarske. Franjevačke župe su bile središta i rasadišta hrvatske kulture među ugarskim Hrvatima.

Radi jasnoće i pregleda knjiga je podijeljena na tri dijela (caputa). U prvom dijelu knjige se govori o prilikama u Bosni, Hrvatskoj i Ugarskoj u XV. i XVI. stoljeću, dok su u drugom poglavlju obrađene seobe hrvatskog naroda u krajeve Bačke u XVI. i XVII. vijeku. U ovom poglavlju obrađuje pisac i uzroke radi kojih je hrvatski narod morao napustiti svoju staru domovinu. U trećem dijelu knjige pisac raspravlja o djelovanju franjevaca među hrvatskim narodom u Bačkoj od njihove seobe u nju do XVIII. stoljeća t. j. do pojave Josipa II. (1780.—1790), kad su franjevačke župe u Bačkoj bile zatvorene, a njihovo djelovanje gotovo podpuno onemogućeno.

U prvom dijelu knjige, u glavi prvoj, raspravlja pisac o političkim, društvenim i vjerskim prilikama u Bosni, Hrvatskoj i Ugarskoj prije turske okupacije, kao i o prvom dolasku i djelovanju franjevaca u krajevima Bačke. Pisac opisuje dalje tursku vladavinu u tim krajevima i kaže, da je ona bila na prijelazu između despotskog ekstrema i demokracije.

Taj sistem vladavine uveli su Turci i u osvojene krajeve Bosne dijeleći ljude po vjeri. Turci nisu poznavali feudalizma kao ostala Evropa. On je bio samo u Bosni, gdje su patareni prešli na muslimansku vjeru. Velika je bila socijalna nepravda turskog agrarnog sistema, gdje su Turci muslimani bili privilegirani, a kršćani morali plaćati velike poreze sultanu za uzdržavanje vojske. Zbog podredenog i zapostavljenog položaja kršćani su živjeli odvojeno od Turaka. Turci su u osvojenoj Bosni nailazili na katolike, koje nijesu mogli upotrebljavati u svom fanatičnom ratu protiv kršćana. Zato su oni gdjegod bi došli palili i rušili katoličke crkve ili ih pretvarali u svoje džamije, pa je jedini kult vjere bio muslimanski. Kršćani su mogli birati ili da ostave vjeru svojih praotaca ili da ostave domovinu. Tako vidimo, da je hrvatski narod nakon pada Bosne pobjegao pred Turcima, jer nije htio i mogao podnijeti sve ove nepravde. Franjevci su obilno pomagali ovaj za-

pušteni puk. Samo godinu dana nakon pada Bosne g. 1464., kad je prolazio Bosnom sultan, isposluje od njega O. Zvizdović t. zv. »Ahdnamam«, koji je bio nekom vrsti »magnae chartae libertatum« bosanskim franjevcima i povjerenom im narodu.

Prvi dokument o radu Franjevaca u Bosni je iz godine 1291. a govori nam o pismu pape Nikole IV., koje je pisano provincijalu provincije Sclavoniae u kojem ga moli, da mu pošalje u Bosnu dva brata. Iz drugih dokumenata je poznato, da su franjevci djelovali u Bosni već za banovanja Ninoslava (1233.—1249.). Njihovo djelovanje je bilo uspješno sve do 1463., dok Bosna nije izgubila svoju samostalnost.

Usljed teških prilika bude 29. lipnja 1514. godine podijeljen bosanski vikarijat na dva dijela.

To je bila Bosna Srebrna (Provincia Bosnae Argentinae) i Provincia Bosnae Croatiae. Ova podjela je pokušaj, da se omogući rad franjevcima, koji su prebjegli iz Bosne u Hrvatsku. Ali ni ta podjela nije donijela ploda, jer su malo iza toga i Slavonija i Ugarska došle pod tursku vlast.

Ne može se točno reći kada su Franjevci počeli djelovati među hrvatskim narodom u Bačkoj. Da su god. 1629. već vodili duhovnu pastvu, svjedoči nam dokument iz 1630. u kojem hvali S. Congregatio de Propaganda Fide rad fra Pavla Papića, župnika iz Bača.

Bačka župa je imala god. 1622. 8 sela u kojima su stanovali Hrvati. God. 1668. spominju se već i mjesta Baja, Bajmak, Sombor, a u njima djeluju kao dušobrižnici bosanski franjevci. Tim župama su upravljali, kako izgleda, fratri iz Gradovrha u Bosni a imali su osobite povlastice od Sv. Stolice.

Turci su do potkraj XVII. stoljeća zauzimali nove krajeve u Evropi. Italija i Austrija su bili njihovi veliki neprijatelji. God. 1664. u bitci kod Sv. Gotharda bila je, izgleda, skršena otomanska sila. U velikim borbama protiv Turaka isticali su se i mnogi franjevci, a osobito Fra Luka Imbrišimović, prozvan »Sokol«. Možemo misliti kako su se odnosili Turci prema franjevcima, kad uočimo tu činjenicu! God. 1686. izbija velika glad u Bosni, pa su mnogi Hrvati umirali od gladi i kuge, koja je uskoro zaharala. Naročito su franjevci mnogo stradali od Turaka. Tako je god. 1663. poginuo fra Bernardin Galijaš, gvardijan iz Gradovara, a 1688. gvardijan iz Šarengrada. 1693. je ubijen fra Nikola iz Olova i fra Grgur Jakšić.

1695. bude ubijen u Gradu Rači fra Laurencije od Tuzle.

Franjevci su poslije 1672. morali plaćati i t. zv. porez »džulus«. Kako nije bilo nikakve sigurnosti za život, zbog kuge, glada i rata, napustili su mnogi hrvatski sinovi sa svojim fratrima Bosnu i doselili se u sigurnije krajeve.

*
* *

Osobito je zanimljivo poglavlje u ovoj knjizi, koje raspravlja o seobama hrvatskog naroda.

Prvu bilješku o seobi imamo iz vremena biskupovanja fra Marijana Maravića, bosanskog biskupa.

Za njegova biskupovanja od 1645. do 1655. iselilo se iz Bosne u Ugarsku oko 2.000 (dvije tisuće) obitelji. Sam biskup Maravić je pobjegao 1648. ispred Turaka na Balaton, a odličniji franjevci u krajeve oko Požege.

1687. franjevci iz ramskog franjevačkog samostana pobješkoše u Dalmaciju. Istovremeno su pobjegli u Dalmaciju i franjevci iz Duvna.

1685. se presele franjevci iz Modrića najprije u Slavoniju, u Kopanicu, a godine 1714. u okolicu Đakova s namjerom da tamo stalno ostanu.

Franjevci iz Olova, iako pod teškim životnim uslovima, ostadoše sve do 1703. godine u tom kraju, ali zatim odlaze i oni u krajeve preko Save, a sjedište im je Illok u kojem su imali i svoju župu.

1686. prešli su franjevci iz Bosne Srebrne jedni u Dalmaciju, a drugi u Ugarsku, u okolicu Mohača gdje su osnovali i svoj samostan.

1688. napuste franjevci iz Visokog ovo mjesto i nasele se u Gradiškoj. S njima je prebjeglo u Slavoniju i mnogo hrvatskog naroda. Te godine povedoše i franjevci iz Sutjeske mnogo katolika i muslimana u Slavoniju. (Pavich, Ramus, str. 36. Jelenić, Spomenici, str. 4.)

Seobe iz Bosne bile su dnevne pojave. Fra Jakob Tvrtković, gvardijan samostana iz Sutjeske nabraja i pojedine franjevce, koji su bježali s narodom ispred turskoga nasilja. Tako nabraja fratra Andriju iz Dubočca, koji da je izveo poput Mojsije iz Egipta 2.700 ljudi iz Bosne.

Franjevac R. P. Mihael iz Velike izvede oko 2.300 Hrvata, Ivan Seočanin iz Majeveca 1.500, Ilija iz Dubočca, Josip Rančanin i Simon iz Modrića oko 6.500, Grgur Sgoščanin iz Seočanice i Zablaća 4.500, Otac Grgur Turbić iz Kazmadanja 5.300 Hrvata. (V. Jelenić, Spomenici, 3; Pavić, Ramus, str. 35—36.)

Pita se kuda su se smjestili franjevci s tolikim narodom? Poznato je iz povijesti, da su se oni obraćali kralju za pomoć, a naselili su Slavoniju, i to krajeve oko Virovitice i Požege.

1690. napuste franjevci samostan u Tuzli, a kad su iste godine zauzili Hrvati to mjesto, povedu na povratku sa sobom oko 3.000 kršćana. Oni su se najprije naselili u Cerniku, a potom u Šarengradu.

1696. osnuju tamo i samostan pod imenom Tuzle, koji se tim imenom zvao sve do 1706., kad se te godine počeo zvati Šarengradskim samostanom. (V. Božilković, Kritički ispit., str. 104; cfr. Pavich, Ramus, str. 352.)

1698. g. srijemski knez Odeschalchi dozvoljava svećeniku franjevcu Ivanu Matkoviću, da se katolici, koji žive po šumama nasele u Voćinu. To su bili Hrvati katolici, koji su se doselili s franjevcima iz Bosne i ovdje našli novu domovinu.

1697. godina je bila od osobitog značenja za Bosnu i franjevce. Te godine je bio posljednji napadaj austrijske vojske na Bosnu, pa je te godine dostiglo iseljavanje franjevac a i hrvatskog naroda svoj vrhunac. (Batinić, Djelovanje, II., str. 137.)

Te je godine naime vojvoda Eugen Savojski, kad se vraćao iz Bosne, poveo sa sobom mnoštvo hrvatskog naroda. Otac Batinić tvrdi, da je tom zgodom prebjeglo iz Bosne oko 40 tisuća Hrvata. (Batinić, Djelovanje, II. 180.) Ti Hrvati su bili iz svih krajeva Bosne, jer im je u cijeloj Bosni prijetila opasnost i uništenje. Mnogi Hrvati-katolici prebjegli su i u Hercegovinu, a otac Batinić je mišljenja, da je sam franjevac Franjo Marinović izveo iz nje oko 2.000 obitelji. (Batinić, Djelovanje, II. str. 180.)

Misli se, da je emigriralo iz Bosne u to doba oko 150 tisuća ljudi. To zaključujemo po tome, što god. 1696. piše franjevac Andrija iz Dubočca Kongregaciji za širenje vjere u Rimu, da je iz Bosne prešlo u Slavoniju više od 100 tisuća ljudi. (Batinić, Djelovanje, str. 176; Jelenić, Kultura, I. str. 203.). Pisac uzima kao sigurno, da je velika većina ovih emigranata došla iz Bosne najprije u Slavoniju, a po tom tražeći bolje uslove za život prešla Dunav i došla u Ugarsku.

Na taj način dolazimo do najznačajnijeg zaključka u ovoj knjizi, a taj je da su Bački Hrvati usko i krvno povezani s Hrvatima iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Slavonije. To su oduvijek osporavali neprijatelji hrvatskog naroda, ali su morali pred povijesnim činjenicama uzmaknuti. No Slaveni su već i

prije, već od XI. vijeka nastavali Bačku, pa i naziv mjesta Bač i Bačke potpuno su slavenski. Bač se spominje već za vrijeme Sv. Stjepana, također i samostan u Baču (v. P. Pekić, Povijest, str. 33 bilješka 1.). U ono vrijeme je imao 4 crkve. U XI. stoljeću se spominje također mjesto Mrtva, a u XII. i XIII. Sombor, Dobra i druga (v. P. Pekić, Povijest str. 34.). Već početkom XV. stoljeća spominju se seobe Slavena iz južnih krajeva Evrope. Tako se za vladanja Sigismunda (1387.—1437.) i Matije Korvina (1458.—1490.) doseliše u Bačku novi stanovnici iz Bosne i Dalmacije. (V. P. Pekić, Povijest, str. 36.)

Poznato je, da je bilo godine 1437. u Bačkoj Bosanaca, koji su živjeli izmješano sa Srbima (»ex altera parte Danubii (i. e. in Bačka) quasi per spacium unius miliaris vel circa mixtim Rasciani et Bosnenses heretici cum christianis moram faciunt personalem«). (Fermendžin, Acta Bosnae, str. 159., b. 754.)

U polovici XV. stoljeća spominju se i hrvatske katoličke obitelji, koje su bježeći iz Bosne pred turskom navalom došle u Bačku. (Pekić, Povijest, str. 36.; Antunović, Rasprava, str. 91.)

U XVI. stoljeću, i to 1543. i 1650. imamo u Bačkoj imena mjesta Obrovac i Plavna, koja su do tog vremena bila tamo nepoznata. Budući da i u Dalmaciji imamo ista mjesta pod imenom Plavno i Obrovac, zaključuju neki, da su ta mjesta naselili dalmatinski Hrvati. (Erdeljanović, O porijeklu Bunjevaca, str. 60.) Da je Hrvata bilo u Bačkoj već u prvim godinama 17. stoljeća, potvrđuje nam pismo pape Pavla V. iz 17. stoljeća nam pismo pape Pavla V. iz god. 1612. u kojem šalje poslanstvo: »Christifidelibus in civitatibus Budae, Quinqueecclesiarum (današnji Pečuh) et aliis locis Europae sub Turcharum dominatu constitutis. (Fermendžin, Acta Bosnae, str. 343. b. 1232.)

Kao vođa poslanstva, spominje se Isusovac Bartol Kašić — Dalmatinac, koji je bio poslan s nekoliko braće »ad missionem pontificiam in dominatum turcicum per provincias dalmatico idiomate utentes«.

U tom poslanstvu je bio i bosanski svećenik Simon Matković (Fermendžin, Acta Bosnae, str. 343.), koji je već i prije radio u Bačkoj među svojim sunarodnjacima. Za B. Kašića misli Fermendžin da nije bio u Bačkoj, nego samo u susjednim pokrajinama. Za Simona Matkovića je jasno, da je bio u Bačkoj, jer on 1622. g. moli Sv. Stolicu, da mu dade župu u Kalačkoj dijecezi u kojoj stanuju Bunjevci. (Fermendžin, Acta Bosnae, str. 367., b. 1236.) Spomenuta župa

nalazila se između Subotice i Segedina, gdje su Bunjevci živjeli polovicom XVII. stoljeća. Isti taj svećenik Simon Matković god. 1612. podnoseći izvještaj Kongregaciji de Propaganda Fide o vjerskom stanju u Ugarskoj i Slavoniji između ostalog kaže: »Badzka è la prima parochia catholica con altri 8 villagi de quali alcuni sono dieci miglia lontani. Nella cura vi sono da duemila anime. Il parrocho si chiama D. Giorge, è vecchio, sarebbe necessario provederlo d'un coadiutore per la lontananza delle ville« (Archivum, Prop. Scripta varia, decreta f. 181 r.)

Početkom XVII. stoljeća (1633.) imamo u Bačkoj dvije hrvatske katoličke župe, jednu nazivaju dokumenti »parochia Bunievzi«, a drugu »Badzka«.

Neki povjesničari su uzimali da je prva seoba Bunjevaca u Bačku bila tek 1686., ali se ona mora pomaknuti mnogo naprijed, kako to potvrđuje pisac Fridrich (Historia seu compendiosa descriptio provinciae Hungariae ord. Minorum S. P. Francisci strictioris observantae militantis sub gloriosissimo titulo S. S. Salvatoris (Cassoviae 1757., pars II. p. 207.) i Antunović u svojoj Raspravi, str. 121.—122. Tako se godine 1677. zahvaljuju stanovnici iz okolice Sombora Sv. Ocu, što im je postavio za biskupa fra Matiju Bernakovića iz provincije Bosne Srebrene. Iz godine 1668. imamo podataka da su u Baji, Bajmaku i Somboru bili u službi svećenici iz Bosne, od kojih se te godine sačuvao rukopis pisan bosančicom.

1649. je biskup fra Martin Ibrišimović posjetio ova mjesta u južnoj Ugarskoj dajući Sv. potvrdu: Segedin, Bajmak, Jankovac, Santovo, Sombor, Bereg, Kolut, Bač i Bukin. Ta su mjesta još i danas ili čisto hrvatska ili ima u njima Hrvata.

Pisac dalje podkrepljuje tezu, da je već krajem XVI. stoljeća živjelo u Bačkoj mnogo katolika Hrvata iz Dalmacije doseljenih, koji su se služili hrvatskim jezikom, a u sačuvanim spisima, oni se zovu Dalmatincima. Ti Hrvati su bili i istaknuti i dobivali su plemstva. Tako je 1561. god. dobio plemstvo Stipan Prčić iz Subotice.

Hrvatska povijest je obogaćena ovim djelom, koje je, nažalost tiskano na latinskom jeziku, pa je tako nepristupačno široj publici. Pisac je objelodanio samo prvi dio knjige, koja mu je ujedno i doktorska disertacija, pa je onaj drugi dio, koji obuhvaća konac 18. i 19. stoljeća ostao još za sada u rukopisu.

Tako su objektivni hrvatski povjesničari jednom za uvijek razgolili jednu

veliku povjesnu zabludu i laž, da Bunjevci i Šokci nisu Hrvati. Ta laž se umjetno podržavala iz šovinističkih nastojanja narodâ među kojima žive bački Hrvati već stoljećima. Ti narodi nijesu imali ni srca, ni volje, ni snage, da

zadovolje ovaj najradiniji, najmiroljubiviji i najpošteniji ogranak hrvatskog naroda ni u njegovim najelementarnijim pravima — u njegovom pravu slobodnog nacionalnog ispovijedanja.

Prof. Stjepan Bartolović.

KNJIŽEVNI LIK MARKA ČOVIĆA

I.

Marko Čović je sin ravne Bačke, sin zelenih salaša, žitnih polja i nepreglednih ravnica. Nasmijano lice njegove zemlje, zlatno klasje bačkih polja, vedrina neba nad beskrajnim, žitorodnim njivama odrazuju se u njegovoj duši snagom i vedrinom. Pa i ondje, gdje Čović prebire žalosne žice, gdje plače nad zbiljom današnjice ili gdje iznosi mladenačku bol erotike, Čović uvijek ostaje pun snage i vedrine, pun nekog smirenog pouzdanja i optimizma. Kroz sve njegove novele i crtice, sakupljene u knjizi »Žito zove«*, pratimo ga od početka do kraja u njegovim autobiografskim ispovijestima i bilješkama, vedra i nasmijana, s nadom u bolju budućnost. On je bez sumnje posebna i značajna pojava

* Marko Čović: »Žito zove«, Zagreb, 1941., redovno izdanje Matice Hrvatske u godini obnove Nezavisne Države Hrvatske 1941.

u našoj suvremenoj književnosti. On je, možemo reći, pjesnik nacionalnog optimizma. On je, bez ikakve tendencioznosti, snagom iskrenoga umjetničkog doživljavanja, dao primjer književnosti, kakvu traži današnje teško doba: književnost optimizma, narodne snage, vjere i vječnih vrednota.

II.

Prvo mjesto u knjizi zauzima crtica »Dan slobode«, koju Čović posvećuje »bunjevačkoj mladosti, koja je 10. XI. 1918. izvjesila na tornju subotičke gradske kuće hrvatsku zastavu«. Iza toga čitamo crticu »Kako danas, tako sutra, tako svaki dan«, u kojoj nam autor prikazuje jedan od zakutaka zagrebačke sirotinje, koja se svakog dana sakuplja na podnevni obrok pred samostanom. »Novi putovi« su ispovijest mlade duše, koja progonjena nemirom i nezadovoljstvom burne mladosti traži smirenja u radu i borbi za ideale svojeg naroda. »Dida je umro« je pripovijetka o jednom bujnom seljačkom životu, koji klone u najdubljoj starosti. »Nanino pismo« odaje veliku dušu jedne hrvatske majke, koja voli i smrt svojega sina,

nego da on pogazi svetu dužnost prema domovini. »Žito zove« je himna žitnim poljima, himna radu i životu na grudi seljačke zemlje. »Bać Luka u Zagrebu« jest humoristična pripovijetka o starom seljaku, koji sa svojom »babom« dolazi u Zagreb radi liječenja bolesnih očiju i nikako se ne može snaći na dalekom putu i u velikom gradu. »Priča o djevojci Višnji« je produhovljeni ljubavni doživljaj mladog autora, koji u djevojci Višnji nalazi ponovno smisao života i vjeru u život, koju je bio izgubio. Ali djevojka Višnja je samo jedan stepen na velikoj ljestvici vrednota, stepen, koji treba preći prema višem i uzvišenijem cilju. Jer »mi smo — veli autor — utoliko ljudi, ukoliko možemo naše male i drage lične svjetove podrediti jednom velikom i zajedničkom svijetu, narodnom i ljudskom, koji ne poznaje i ne priznaje takve patnje, kao što su bile ove moje...«

III.

To je u glavnom sadržaj knjige: »Žito zove«, sadržaj raznolik, ali protkan jednom jedinom svijetlom zlatnom niti: nacionalnim optimizmom, koji se ističe i u pripovijetkama i crticama tužnog i žalovitog ugođaja. Tako, već spomenuta, minijatura stvarčica: »Kako danas, tako sutra, tako svaki dan« završava s nadom u rješenje društvenog problema besposlice i bijede, što ćemo doživjeti »kada jednom sami, svojom snagom zbacimo ove jarmove, koji nam guše život«. Slika mrtvoga djeda (»Dida je umro«) dobiva na koncu svijetlu boju smirenja, kad vidimo, da je iščeznuo jedan život, koji je postigao svoju svrhu, t. j. da je stari i dragi »dida« umro s pomirenjem, gledajući u svojoj brojnoj unučadi nastavak svojeg života i rada na njivama i poljima.

IV.

U budućim pokoljenjima gleda Marko Čović sve svjetliju i ljepšu budućnost hrvatskoga naroda. Ovo svjetlo gledanje unosi mnogo vedrih tonova u plastiku njegovih lica, njegovih gradova i sela. On upravo u tim vedrim i radosnim ugođajima daje najjače i najljepše.

U toj poeziji vedrine, zauzimalju posebno mjesto ženska lica. U crtici »Novi putovi« vidimo, kako klonulu dušu razuzdanog i nesretnog Ivše podiže djevojka Neda. Ona ga vodi na sastanak idealnih studenata, gdje će upoznati nove putove, novi i istinski ideal, koji će mu vratiti radost i smirenje. No tu je Čović tek naćeo svoj problem, da ga jaće obradi u »Prići o djevojci Višnjji«, u »Naninom pismu« i u noveli »Žito zove«, po kojoj je i cijela knjiga dobila naslov.

Kroz prirodu, punu svježih zelenih boja i bijelih leptira ide Stipe (autor je to sam), pun crnih misli. Kraj njega koraca Višnja. Stipe se sjeća, kako u njegovu kraju vele stari ljudi, »da bijeli leptir prije Đurdeva donosi sreću«. — Podimo loviti leptire, da nam donesu sreću! usklikne Višnja. Na to će je zapitati Stipe:

— Višnja, zar vi vjerujete u tu priću o leptiru?

Zatim, malo dalje govori autor:

— Višnja, na Veliku subotu sam prestao vjerovati u ćovjeka...

— Zašto više ne vjerujete u ćovjeka? pita opet Višnja. Pustimo da nam autor sam pripovijeda:

»Zato što ljudi ne vjeruju u mene, pa se boje, da bih mogao oteti sreću i onima, koje volim. Svi su takvi. I svi se najviše boje onoga, što najviše traže.

Višnja me je prekinula novim pitanjem:

— Šta ljudi najviše traže?

Govorio sam dalje, kao da Višnja nije ništa pitala:

— Ljubav. A kada nađu ljubav, onda su kao mala djeca: igraju se s ljubavlju kao djeca igraćkama, dok ih ne polupaju ili ne izgube.

— Imate li vi prijatelja?

— Višnja, moj prijatelj je umro... Ćudite se, Višnja? Pa ipak je tako. Moj prijatelj je umro. On još živi. Možda je i sretan. Ali to nije više moj prijatelj. Posumnjao je u me, i zato je morao umrijeti. On nije vjerovao u mene.

Višnja je držala svojim rukama krajeve mogega kaputa i dodirivala mi grudi. U njenim očima bljesnula je iskra. Gledala je ravno u moje oći, kada je rekla:

— Stipe, ja vjerujem u vas.

I otada poćinje dušu razočaranog i skršenog mladića sve više obuzimati radost. Njegovo je razočaranje konaćno pobijedila vjera i ljepota jedne ženske duše.

V.

Da, Marko Ćović daje posebno i istaknuto mjesto ženskim licima u svijetu svojih umjetnićkih koncepcija. Ali naroćito mjesto, više nego ženi u uzvišenoj vezi idealne ljubavi, on daje — majci. Žena tek onda dostiže puninu svoje vrijednosti, kad postane majka. Žena je najidealnija u svojoj majćinskoj ljubavi prema djetetu. Ona je, prekaljena ųrtvama materinskog srca, ćesto puta sposobna da podnese najveće ųrtve, ne samo za svoje dijete, za svoju obitelj, nego i za domovinu. U »Naninom pismu« ćitamo doslovno ove rijeći, pisane u baćkom dijalektu:

»Oći bi svoje dala za Tebe, dragi sine, i život svoj bi dala, i sto puti bi ga dala, kad bi imala sto života, al opet volim da i nastradaš za ono što sam Ti ja dala svojim mlikom u ditinstvu, nego da se prodaš el da ostaneš u sobi, dok se Tvoji pajtaši bore za svoj narod. Ćuvaj se, Stipe rano, budi pametan i oprezan, al bolje da Te prvog pogodi pušćano tane, neg da budeš prvi kod bižanja.

Srce materino, pod kojim si nošen, puklo bi od tuge i sramote, kad bi samo doznalo, da Stipe nije Hrvat, al ne makar kaki Hrvat u zapećku i kod zdile, el kod ćaše vina, već tamo di nije lako bit Hrvat.

U pripovijetci »Žito zove« susrećemo opet »bunjevaćku nanu« kako radosna grli svojeg sina, ųtudenta, koji dolazi iz grada, al kasnije, kada s njime žanje ųito, govori ona i opominje: »Dragi sine, srićo moja... budi ćovik,

voli ljude«... Te »nanine« jednostavne i duboke rijeći jaće se istiću nakon tužaljke »baće« za minulom mladošću.

VI.

Govoreći o ženskim likovima u djelima Marka Ćovića, treba istaknuti, da on te likove ne idealizira. Nisu njegove ųene plod mašte i idealnog zanosa. To su ųene, koje susrećemo na baćkim ravnicaama i salašima, ųene koje susrećemo u našim selima i gradovima, ųene koje se istiću svojim samoprijegorem, svojom plemenitošću, svojom velikom ljubavlju prema domovini. Ali ipak, sva ta ženska lica nose pećat nećega zemaljskoga, svakidašnjega, sa svojim ljudskim brigama za život, za sutra, sa svojim hirovima, svojim prestupima, svojim strastima.

Djevojka Višnja vraća Stipi izgublenu vjeru, al djevojka Višnja nije savršeno biće, da bi mogla Stipu uza se vezati ćitav život. Neda spašava Ivšu od ras-

kalašenog i razuzdanog života, ali Neda nije neko nadzemaljsko biće. Ona je tako čudna i obična u isto vrijeme, »dobra i hirovita, kao i svaka žena, ali djevojka«, koja se ipak razlikuje od drugih« (»Novi putovi«). Ove posljednje riječi: »djevojka, koja se ipak razlikuje od drugih« (u dobrom smislu, op. p.) mogu se primijeniti na sva ženska lica Marka Čovića. Ta su lica uzeta iz života i obrađena su s preciznošću i jasnoćom zreloga realiste, ali su lica, koja se u svojoj duševnoj ljepoti izdižu iznad svoje sredine.

VII.

Ovaj, tako reći, realistički optimizam Marka Čovića, koji s punom mjerom trijeznosti i razbora, naročito iznosi dobre strane života, odražava se — kako smo već nabacili — u nekoj vedroj i blistavoj plastici.

Tom realističkom optimizmu odgovara i sažeti stil, majstorski isklesana rečenica, snažna i čvrsta, kao što su njegovi seljaci, kao što su njegove »nane« i »baće«, kao što je njegova vjera u život i u narod. Dosta je da se sjetimo njegove pripovijetke »Žito zove«, koja bez sumnje spada među ponajljepša djela svoje vrste u hrvatskoj književnosti. Tu nam Čović u nekoliko poteza donosi bogatstvo slika, opis prirode i duševnu dispoziciju akademičara, koji dolazi na praznike u žitna polja svojega rodnog kraja. Pročitajmo samo jedan ulomak:

»Žito je dozrelo. Puni su klasovi sasvim malo i sramežljivo pognuli svoje glave, jer su bili preteški i jer ih je sunce svojim razlivenim i raskošnim milovanjem izazivalo, da onako jedri i dozreli raspu svoje zrnje u raspucanu i rasušenu zemlju, koja ih je nosila danima, nedjeljama i mjesecima, kao svoje uzdarje, svoj poklon i svoj pozdrav Bogu i čovjeku.

Mir je bio savršen i potpun. Negdje u blizini čulo se samo jednomjerno šuštanje pobjedničke kose, koja je brala dozrele plodove zemlje. Povjetarac je bio sasvim blag i mekan, ali ga je odavalo tihano šumorenje dozrelog žita, koje je cjelovima i nježnim dodirima svojih vlatova pjevalo pjesmu radosnicu Životu i Vječnosti, tako tihi i pobožnu, kao što je tiha i pobožna pjesma onih, koji već umiru ili će časkom umrijeti za život, da ožive za Vječnost.

Dozrelo žito, vječni simbol mojih ravnica i dobrote svakidašnjeg kruha, okupano u zrelini srpanjskog sunca, zvalo je moju neiživljenu mladost, zvalo je svojim šuštanjem i šumom, svojim cje-

lovima i svojom molitvom, koja je tiho šaptala: uzmi, uzmi, uzmi me.

Raširio sam ruke u visinu neba. Disao sam polako i duboko. Moja prsa su bila polugola (košulju sam po običaju razdrljio) i žedno su upijala zrak, koji je mirisao zrelinom zemlje, zrelinom žita i zrelinom sunca...«

VIII.

Pripovijetka »Žito zove« svakako je najuspjelija stvar u čitavoj knjizi. Ogroman napredak Čovićev od romana »Doktor filozofije«, gdje se opaža neuravnoteženost kompozicije, ponegdje neadekvatan izraz i neuvjerljivost ponekih psihologijskih momenata, ogroman napredak Čovićev od tog romana, pa do dana današnjega odražuje se najsavršenije u noveli »Žito zove«.

Sve je tu na svojem mjestu. Raspored je savršeno izrađen, lica su izrazita i uvjerljiva, plastika izraza slivena je sa sadržajem, od početka do kraja osjećamo dah pjesničkoga zanosa, koji nas privlači, osvaja, opaja. Na nekom mjestu će taj zanos preći u čisti stihovni ritam. I tu će nam Čović dati svijetlu i zanosnu pjesmu žetvi.

Prije nego citiram taj odlomak, moram naglasiti, da je to mjesto potpuno u skladu s proznim dijelom pripovijetke. Čović je znao pripremiti dispoziciju čitača na ovaj velebni spjev već ranijim stihovnim akcentima, kao što je ono šaputanje žita: »Uzmi, uzmi, uzmi me«, koje je naročito naglašeno i koje nam neprestano zvoni u ušima dok čitamo ovu novelu.

Pročitajmo sada pjesmu žetve:

»Razmahivao sam polagano i jednomjerno. Žito je padalo pod mojim udarcima, a još uvijek je govorilo:

— Uzmi, uzmi, uzmi me, ja sam dozrelo, dozrelo, dozrelo žito.

Moje ravnice su govorile:

— Evo kruha, evo kruha, žito zri, žito zri, za slobodu, za slobodu, Brato mri, Brato, mri...

Sunce je rasulo vatru svojih srpanjskih poljubaca na moj vrat i govorilo mi vatreno, strasno i opojno:

— Voli, voli, voli me, ja sam sunce, sunce, sunce, dozrelo sunce srpanjskog podneva. Podigni svoju glavu i okreni svoje lice, da te poljubim svojom vatrom u ta mlada usta prepuna krvi, u te obraze, koji su tako nasmijani, u te male sanjarske oči, u to naborano i znojno čelo, da te svega ispečem vatrom svojih žarkih poljubaca, koji ne prolaze, jer i ja ne prolazim.

Cvrčci su nadvikivali šuštanje kose i padanje žita, a njihova pjesma je govorila:

— Mi smo cvrčci, mi smo cvrčci, žito zri, žito zri, toplo ljeto, drago sunce, žito zri, žito zri...

Pajina glavica je spokojno ležala na snopu žita i govorila mi je:

— Kosi, Brato, kosi Brato, žito zri, žito zri, ja te volim i kad spavam, žito zri, žito zri.

Stari otac je udivljeno gledao moje razmahivanje kosom, a njegove oči su mi govorile:

— Ja sam prošô, ti si došô, žito zri, žito zri, tvoja mladost, draga mladost, žito zri, žito zri.

Nana je rukovetala za mnom i ja sam osjetio, da srce materino šapće:

— Dragi sine, sričo moja, žito zri, žito zri, budi čovik, voli ljude, žito zri, žito zri...«

IX.

Novela »Žito zri« ostat će kao mjerilo Čovićeva književnog rada, po kojem će se mjeriti umjetnička vrijednost svakoga njegovog književnog djela. Da nije ništa drugo Čović napisao nego ovu novelu, on bi zavrijedio da uđe u povijest hrvatske književnosti.

Ali u knjizi »Žito zove« nalazimo i drugih vrijednih stvari, koje zaslužuju posebnu pažnju s umjetničkog gledišta. To su one crtice i novele, koje su do-

življene na tlu ravne Bačke, jer je Čović prije svega pisac Bačke, njenih polja i salaša, njenih »nana« i »baća«.

U crtici »Dan slobode« iznosi s puno pjesničkog poleta čas oslobođenja Bačke 18. studenog 1918. U pripovijetci »Dida je umro« dočarava nam lik bačkog seljaka neobično vjerno i sugestivno. Miris bačkih ravnica i njena života osjećamo i u humoreski »Bać Luka u Zagrebu«. Psihološki je istančana stvar »Nanino pismo«, gdje autor u jednom jedinom pismu snažnom i sažetom plastikom iznosi lik svoje drage »nane«. To je pismo, iz kojega smo citirali karakterističan ulomak, značilo novi putokaz u životu mlada autora. Po svojem autobiografskom značenju ono stoji uz crticu »Novi putovi«. Te dvije stvari: »Nanino pismo« i »Novi putovi« pokazuju nam duhovni preporod u životu mladoga autora, koji se iznad ispraznog, razuzdanog i raskalašenog života izdiže idealnim radom za narod, za domovinu, za čovječanstvo.

Kasnije ćemo taj duhovni preporod osjetiti na svakoj stranici djela. Čovićeve crtice i novele bit će kadre da mnogima dadu poticaj za život pun sadržaja i idealnih napora. Zato njegova knjiga i s umjetničkog i s etičkog stajališta zaslužuje punu pažnju i kritika i čitačkog svijeta.

Jeronim Korner

KULTURNI PREGLED

Djela bačkih Hrvata u izdanjima Matice Hrvatske

U prvim godinama beogradske diktature napisao je naš bunjevački književnik Petar Pekić svoje istaknuto djelo »Povijest Hrvata u Vojvodini«. Kako to djelo tada nije bilo moguće radi srpske cenzure izdati u Subotici, uzela je Matica Hrvatska to djelo pod svoje okrilje, te je izašlo u njenoj nakladi. Za to moramo toj glavnoj književnoj ustanovi hrvatskog naroda mi bački Hrvati uvijek biti zahvalni.

Među svojim izdanjima za prošlu godinu izdala je Matica Hrvatska novele Marka Čovića »Žito zove« u knjizi, koja dostojno predstavlja najjačeg predstavnika mlade bačko-hrvatske pripovjedačke književnosti. Što je to Matica Hrvatska učinila baš u prvoj godini Nezavisne Države Hrvatske, tim je još više dokazala, koliko ljubavi i pažnje posvećuje našoj hrvatskoj grani i našim književnim nastojanjima. I tim,

što je Marku Čoviću povjerila uređivanje »Hrvatske Revije«, najistaknutijeg i najboljeg hrvatskog književnog časopisa, dano je priznanje našem književniku, kojega je Hrvatskoj dala Bačka, a tim smo i svi mi bački Hrvati veoma počašćeni.

Među članskim izdanjima Matice Hrvatske za ovu godinu izlazi knjiga hrvatskih narodnih pjesama, što ih je uredio nedavno umrli srijemski književni prvak dr. Nikola Andrić (rođen u Vukovaru), pa je u toj knjizi poseban dio posvećen bunjevačkim pismama, koje je zabilježio Ive Prčić i predao ih uredniku te zbirke, da ih u to djelo uvrsti. Te su pjesme imale izaći u Prčićevoj knjizi »Bunjevačke pisme«, koju je on izdao u Subotici g. 1939, ali u sporazumu s Maticom Hrvatskom i drom Nikolom Andrićem ostavio ih je Prčić za ovu Matičinu zbirku, koja će na jesen izaći.

Na skupštini Matice Hrvatske 8. ožujka najavljeno je, da bi među knjigama, što ih Matica Hrvatska kani u ovoj go-

dini izdati, imala izaći i knjiga o Slovačkoj od dra Josipa Andrića, predsjednika našeg Društva Bačkih Hrvata, koji je u posljednjih 20 godina u Hrvatskoj uopće najviše pisao o Slovacima i njihovim narodnim, kulturnim i političkim prilikama.

Matici Hrvatskoj smo mi bački Hrvati vrlo zahvalni, što i književnicima iz naših strana daje mogućnosti, da se sa svojim djelima u njenim izdanjima pojave pred cijelim hrvatskim narodom.

Djela bačkih Hrvata u izdanjima Društva sv. Jeronima

Prije sedam godina izdalo je Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima među svojim glavnim godišnjim izdanjima knjigu pripovijesti »Bunjevčice« od Blaška Rajića kao izbor njegova pripovjedačkog stvaranja razasutog po novinama i kalendarima.

Godine 1939. izašla je u jeronimskoj nakladi knjižica »Bunjevci i Šokci« od Alekse Kokića i Marka Čovića, te je to dosad najraširenija knjižica o nama bačkim Hrvatima, o našoj prošlosti, našem radu i našim predstavnicima.

Već 21 godinu je glavni urednik Društva sv. Jeronima dr. Josip Andrić, uopće prvi bački Hrvat, koji je ne samo u tom književnom društvu, nego i uopće u zagrebačkom kulturnom životu došao na tako istaknuto mjesto. Njegova glavna djela — putopisi »U Kristovoj domovini« i »Irska«, pripovijesti »Srijemske elegije« i t. d. — izašla su među jeronimskim izdanjima. A kao osnivač časopisa »Obitelj« i drugih jeronimskih listova napisao je u njima bezbroj članaka, pripovijesti i drugih prinosa.

Za kratko će vrijeme izaći iz književne ostavštine Alekse Kokića njegova zbirka pjesama »Sunčane njive«, pa će tako Društvo sv. Jeronima izdati djelo, kojim će biti izvršena posljednja velika književna želja najvećeg dosadašnjeg pjesnika bačkih Hrvata. Njegovih je mnogo pjesama i drugih književnih radova izašlo u jeronimskoj »Obitelji« i »Danici« tako, da je Kokićev književni rad bio znatno usredotočen u Društvu sv. Jeronima, prema kojemu je pokojni naš pjesnik gojio posebnu sklonost. Baš njegovim je nastojanjem došlo i do najuže suradnje i veze između Društva sv. Jeronima i Subotičke Matice u književno-izdavačkom djelovanju.

Posve slično je i naš pjesnik Ante Jakšić vrlo mnogo svojih pjesama objelodanjivao u jeronimskoj »Obitelji«

i »Danici«, a sada se sprema izdanje njegova romana »Šana se udaje« u jeronimskoj Knjižnici Dobrih Romana.

I najmladi naši bačko-hrvatski pjesnici i pisci rado surađuju u listovima i izdanjima Društva sv. Jeronima, koje će, nadamo se, i dalje mnogo činiti, da plodovi pera naših bačkih Hrvata dođu pred hrvatsku javnost.

Naš zaključak o godišnjici Nezavisne Države Hrvatske

Sva su hrvatska prosvjetna društva bila pozvana, da o prvoj godišnjici Nezavisne Države Hrvatske održe svečanu odborsku sjednicu i stvore neki značajni zaključak, koji će provesti u drugoj godini hrvatske države samostalnosti. Tako je i odbor Društva Bačkih Hrvata u Zagrebu održao 11. travnja u 5 sati po podne sjednicu, na kojoj je predsjednik dr. Josip Andrić održao spomen-govor o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj kao ostvarenju najveće težnje sviju Hrvata. Iza predsjednikova govora stvoren je zaključak, da će Društvo Bačkih Hrvata na spomen prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske izdati enciklopedijsku knjigu, u kojoj će biti prikazano, tko smo i što smo mi bački Hrvati. Kako je široj javnosti slabo poznata prošlost bačkih Hrvata, njihov rad, njihov život, njihova djela i njihovi istaknuti ljudi, takva je knjiga prijeko potrebna i radi samih nas bačkih Hrvata, a još više za hrvatsku općenitost, koje smo i mi sastavni dio.

Naša nova pravila

Prva pravila Društva Bačkih Hrvata bila su od vlasti potvrđena 17. travnja 1940. Na glavnoj skupštini 9. studenoga 1941. zaključena je promjena tih pravila, da se rad našeg društva uzmogne protegnuti na cijelo područje Nezavisne Države Hrvatske. Ministarstvo udružbe Nezavisne Države Hrvatske potvrdilo je ta promijenjena pravila 31. ožujka 1942. svojom odlukom pod brojem 1296-II/42. Ta će nova pravila Društvo Bačkih Hrvata izdati doskora tiskom te će na njihovu temelju početi organizirati podružnice.

J. A.

Usmene novine

Danomice čitamo u našim dnevnim listovima o velikim uspjesima, koje postizavaju priredbe usmenih novina po svima većim mjestima naše domovine. Zanimanje za spomenute priredbe svakim danom je sve veće, a to najbolje dokazuje potrebu usmenih novina. Naša kulturna javnost znade veoma dobro, kakva je zadaća tiskanih dnevnih i zid-

nih novina. U povodu ovoga netko bi pomislio, da spomenute novine ne izvršavaju potpuno svoju zadaću, kada se je pojavila potreba još jednih — usmenih novina.

Nove prilike u oslobođenoj domovini, koje je stvorio Hrvatski ustaški pokret, izazvale su i veliku potrebu žive riječi, koja bi budila zaspale snage naroda na novi život. U taj novi život ulazimo samo putem Hrvatskoga oslobodilačkog ustaškog pokreta, kojega nam ime kazuje, da čitav narod treba pokrenuti na rad za velike narodne ciljeve. To se najbolje može postići samom živom riječi.

Budući da je nosilac budućnosti Hrvatske naša ustaška mladež, usmene novine namijenjene su u prvom redu mladeži. Pokreti, koji nisu svraćali dovoljno pažnje mladeži, nisu mogli doživjeti uspjeh svojih nastojanja, jer sa sobom nisu vodili budućnost svoju — mladež, a mladež je snaga naroda i države. Kod mladeži susrećemo žedj i živu želju za svim, što je novo, lijepo i dobro, pa je zato ona i najsposobnija, da u svoja mlada srca i duše duboko usadi i sve vrednote, koje u sebi nosi Hrvatski ustaški pokret. Nosioći novih nastojanja i novog reda, ustaški dužnostnici, nalaze se, doduše, uvijek među narodom, ali ni oni ne mogu na svojim mjestima sami sve obaviti, nego trebaju podporu i drugih naših istaknutih ideologa i prvaka, koji će upoznati narod ne samo s idejama vodiljama ustaškog pokreta, nego i sa svojom vlastitom ličnošću, da ih tako narod bolje upozna kao svoje predstavnike, koji mu stvaraju bolju budućnost i vode ga u novi život. Ustaški pokret nije samo razmišljanje i ideologija na papiru, nego pokret, koji odmah provodi u život svoja načela. Zato je najviše potrebna živa riječ, jer se živom riječi najbolje iznose pred javnost sva naša pitanja, ne samo politička i društvozna, nego i sva ostala pitanja. Na ovaj način dolazi naš narod u najbližu vezu sa svojim prvacima, pa su ove priredbe usmenih novina neophodno potrebne i uz postojeće tiskane novine. Na priredbama usmenih novina prisutni se nalaze u samom povijesnom zbivanju, gdje vide, čuju i osjećaju, što su novine i kako se one stvaraju. Dok nam tiskane novine donose već gotovu konačnu sliku zbivanja, usmene nam novine živom riječi prikazuju samo novinsko zbivanje.

Mi moramo strogo voditi računa o tome, da budemo uvijek točno obaviješteni o najnovijim stvarima i događajima, da nas sutrašnjica ne bi iznenadila. Ni u čemu ne smijemo zaostajati za

našim velikim susjedima, nego moramo držati korak sa sadašnjicom. Zato se usmenim novinama služi čitav hrvatski narod, svi njegovi staleži, a »čitajući« ih zajednički osjećamo izravno onu vezu, koja kod nas stvara živu svijest pripadnosti hrvatskom narodu.

Hrvatska enciklopedija

Početak predprošle godine osnovan je u Zagrebu »Konzorcij hrvatska enciklopedija«, jer se u hrvatskom kulturnom životu pokazala velika potreba izdavanja jednog leksikona, koji ne bi bio obična preradba stranih djela, nego bi podpuno dogovarao našim hrvatskim prilikama. Da tim zahtjevima udovolje, izabrali su naši pokretači oblik enciklopedije, jer ih je na to upućivala potreba preglednosti i cjelovitosti u obradivanju pojedinih naučnih grana kao i sama struktura hrvatskog jezika. Glavna svrha i želja organizatora ovoga golemog i važnog djela bila je izdati jednu enciklopediju, koja bi bila u prvom redu samo hrvatska, da tako dođe do punog izražaja kulturno stvaranje našega naroda kao cjeline i pojedinih naših istaknutih radnika. Pripremni radovi trajali su godinu dana, a prvi svezak izišao je prošle godine koncem veljače.

Kada je odlukom Poglavnika osnovan »Hrvatski bibliografski zavod«, bila je ovom zavodu prva zadaća nastaviti izdavanje »Hrvatske enciklopedije«! Ovaj je rad tako u oslobođenoj domovini dobio nove snage i poleta, pa je već izašao iz tiska i drugi svezak, koji je mnogo dotjeraniji od prvoga, te su naši izdavači dobili priznanja i od stranih stručnjaka.

»Hrvatska enciklopedija« dostojno će predstaviti naša kulturna nastojanja i uspjehe u stranom svijetu, pa se njome možemo s pravom ponositi. Slovačka štampa toplo preporučuje našu »Hrvatsku enciklopediju« slovačkim prosvjetnim zavodima, pa čak i pojedincima, jer na svom jeziku nemaju slično djelo, a hrvatski im je jezik prilično razumljiv.

Glavni je urednik »Hrvatske enciklopedije« poznati kulturni radnik Dr. Mate Ujević, a njegov glavni pomagač prof. Pavao Tijan. Prodavaonica »Hrvatskog bibliografskog zavoda« preselila je u nove prostorije na Zrinjskom trgu, gdje su izloženi dosadašnji primjerci, a tu se daju i obavijesti o predplati.

Uredništvo našega lista upozorava sve Hrvate, predplatnike Hrvatske enciklopedije, koji se sada nalaze izvan granica Nezavisne Države Hrvatske, da mogu i nadalje slati svoje redovite uplate ured-

ništvo Hrvatske enciklopedije, Zagreb, Zrinjski trg, pa će im uredništvu opet slati izašle sveske.

Uprava »Klasja naših ravni« najtoplije preporučuje svima Hrvatima izvan Nezavisne Države Hrvatske, da se predplate na ovo monumentalno djelo hrvatske kulture.

Dramatizacija Budakova »Ognjišta«

Sjajnim uspjehom velikoga romana iz hrvatskoga narodnog života »Ognjište« naš je Duglavnik, bivši ministar nastave, a sada opunomoćeni ministar i poslanik Hrvatske u Berlinu Dr. Mile Budak, potakao i naše kazališne stručnjake, da pokušaju iznijeti u dramskom obliku glavnu i veliku njegovu misao o domaćem ognjištu, koje treba svim snagama braniti od svih napadaja, jer su se naši pradjedovi vjekovima skupljali oko ognjišta, koje simbolizira svetu vezu predaka s današnjim naraštajima. Sažeti tako veliki roman u dramski oblik, da se istaknu temeljne misli pisca romana, nije bio lak zadatak, ali su se ipak našla dvojica naših književnika, koji su s privolom autora prihvatili i dovršili ovaj težak posao. Dramatizacijom »Ognjišta« bavio se je još 1939. prof. Vojmil Rabadan, hrvatski književnik i ravnatelj drame splitskog kazališta, koji je imao prilike u stvarnom životu upoznati psihologiju Budakovih lica. Proučavanjem romana i svojim iskustvom Rabadanu je potpuno uspjelo svojom dramatizacijom dati zaokruženu cjelinu, ne samo Budakova »Ognjišta«, nego i njegovih najboljih pripovjedaka. U našoj kulturnoj javnosti pojavilo se veliko zanimanje za spomenutu dramatizaciju, pa je Matica Hrvatska u svojim ovogodišnjim izvanrednim izdanjima priredila i lijepo opremila dramu »Ognjište«. U spomenutoj knjizi nalazi se najpotpuniji prikaz života i književnog rada Dra. Mile Budaka. Drama je prevedena na mnoge strane jezike, a pripreme za njezine izvedbe u inozemstvu već su započele.

Drugu dramatizaciju napisao je redatelj zagrebačkoga kazališta i prof. Tito Strozzi, koja je također uspjela, pa je ova dramatizacija i izvedena u Hrvatskom državnom kazalištu u Zagrebu. Ova je drama izvedena i na drugim domaćim pozornicama, a Rabadanova i na inozemnim. Tema je ognjišta danas veoma aktuelna, pa inozemstvo s velikim željama očekuje izvedbe ove drame i na svojim pozornicama.

Hrvatska bibliografija

Još jedan novi dokaz živoga kulturnog nastojanja Hrvata u oslobođenoj domovini je pojava veoma potrebnog glasila »Hrvatska bibliografija«. Ona donosi sve knjige, brošure, note, pa i časopise, koji izlaze na području Nezavisne Države Hrvatske. Grada je raspoređena na stručne skupine, gdje su nabrojene sve knjige jedne struke, koje su kod nas tiskane u određenom vremenskom razdoblju. Da bi se u svim našim knjižnicama postepeno uvelo jedinstveno katalogiziranje knjiga po sistemu sveučilišne knjižnice, izdaju se i posebni primjerci bibliografije s oznakom »bibliotečno izdanje«, koji su tiskani samo na jednoj strani, da bi se opisi knjiga mogli izrezati i naljepiti na kataložni listić. Na taj način olakšat će se mnogo posao našim knjižničarima. Naši knjižari će pak u njoj naći najpotrebnije podatke o knjigama, koji će im mnogo koristiti u trgovini.

Hrvatsku bibliografiju izrađuje Hrvatsko bibliotekarsko društvo uz potporu Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a nakladnik joj je Hrvatska državna tiskara. Dosada je izašlo već 6 brojeva u dva sveska, a uskoro će izaći i slijedeći brojevi.

Izlaženju ovoga veoma potrebnog i korisnog glasila obradovali su se svi naši kulturni radnici, jer će sada imati u ruci najpotpunije pomagalo, pa ne će morati gubiti vrijeme u traženju podataka za svoj naučni rad. Taj topao doček »Hrvatske bibliografije« u našoj kulturnoj javnosti nam jamči, da će naša bibliografija potpuno ispuniti postavljene zadatke, te tako biti duga vijeka.

Hrvatski rječnik

U hrvatskom kulturnom životu već se odavno osjeća velika potreba za jednim praktičnim rječnikom, koji bi sadržavao najvažnije hrvatsko jezično blago. Hrvatski intelektualci su se do sada najviše služili Broz-Ivekovićevim rječnikom, koji je samo donekle mogao odgovoriti našim potrebama. Ali kad su se u hrvatskoj književnosti javili novi pisci s dobrim znanjem hrvatskoga narodnog govora, naši su poznavaoi hrvatskoga književnog jezika vidjeli u tim novim djelima mnoštvo riječi, koje bi trebalo sakupiti u jedan naš novi rječnik hrvatskoga književnog jezika. Tako je nastala zamisao stvaranja jednoga suvremenog i praktičnog rječnika hrvatskoga književnog jezika. Naša mlada ustanova »Hrvatski izdavački bibliografski za-

vod« odlučila je, da ovo veoma potrebno one pojmove, koji nemaju odgovarajuću riječ u književnom jeziku. Posebno će djelo što prije dode u ruke naših kulturnih radnika, pa je taj posao povjeren poznatom našem jezikoslovcu sveučilišnom prof. dr. Stjepanu Ivšiću, kojemu će biti glavni suradnici prof. Stjepan Pavičić i dr. Blaž Jurišić, kao i mnogi drugi naši jezikoslovci.

U novi rječnik ući će pokraj štokavskih i one kajkavske i čakavske riječi za

one pojmove, koji nemaju odgovarajuću riječ u književnom jeziku. Posebno će se izraditi rječnici za kajkavsko i čakavsko narječje. Riječi iz seljačkoga života ilustrirat će se još i crtežima. Potreba za ovim riječnikom veoma je velika, pa su urednici i izdavači odlučili, da taj posao dovrše u tri godine tako, da svake godine izade po jedan svezak.

I. K.

Faint, illegible text at the top left of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text at the top right of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text in the middle left section of the page.

Faint, illegible text in the middle right section of the page.

Faint, illegible text in the lower middle left section of the page.

Faint, illegible text in the lower middle right section of the page.

Faint, illegible text in the lower left section of the page.

Faint, illegible text in the lower right section of the page.

Faint, illegible text in the bottom left section of the page.

Faint, illegible text in the bottom right section of the page.

Faint, illegible text in the bottom left section of the page.

Faint, illegible text in the bottom right section of the page.

Faint, illegible text in the bottom left section of the page.

Faint, illegible text in the bottom right section of the page.

IZ KNJIŽEVNOSTI BAČKIH HRVATA

- Blaško Rajić:* NARODNO BLAGO, Subotica.
NAŠIM ŠOROM, Subotica.
BUNJEVČICE, Zagreb 1936.
- Ante Evetović Miroljub:* SRETNI I NUJNI ČASI, 1908.
PJESME, Subotica 1931.
- Ive Prčić:* BUNJEVAČKI NARODNI OBIČAJI, Subotica.
SUBOTICA I BUNJEVCI, Subotica 1936.
BUNJEVAČKE NARODNE PISME, Subotica 1939.
- Petar Pekić:* POVIJEST HRVATA U VOJVODINI, Subotica 1930.
PROPAST AUSTRO-UGARSKE, Subotica 1937.
BAJSKI TROKUT, pjesme.
ZVUCI I UZDASI, pjesme.
BISERJE I DRAGO KAMENJE, pjesme, Subotica 1935.
NOVI LJUDI, roman, Subotica.
UVELA RUŽA, roman, Subotica.
- Dr. Matija Evetović:* ŽIVOT BISKUPA ANTUNOVIĆA, Subotica 1930.
POP PAJO KUJUNDŽIĆ, »Subotičke Novine« 1941.
- Dr. Josip Andrić:* DUNJE RANKE, pripovijesti, Zagreb 1923.
ŽITO U SVJETSKOM GOSPODARSTVU, Zagreb 1927.
U KRISTOVOJ DOMOVINI, putopis, Zagreb 1931.
VUK U OVČJOJ KOŽI, gluma, Zagreb 1933.
NA ZELENOM OTOKU, putopis iz Irske, Zagreb 1934.
(Zaplijenjeno pod beogradskom diktaturom)
NAJLJEPŠI MEĐU OTOCIMA, putopis sa Sicilije, Požega 1938.
SRIJEMSKJE ELEGIJE, pripovijesti, Zagreb 1939.
KAKO ČEMO RAZUMJETI GLAZBU, Zagreb 1939.
USTAV SLOVAČKE REPUBLIKE, Zagreb 1940.
APOSTOL HRVATSKE, Zagreb 1941.
IRSKA, putopisna studija, Zagreb 1942.
- Ante Jakšić:* BISERNI ĐERDAN, pjesme, Sombor 1931.
U DOLINI ZABORAVA, pjesme, Zagreb 1936.
MARIJA, lirski roman, Zagreb 1937.
ZOV PROLJEĆA I MLADOSTI, pjesme, Travnik 1938.
ŠANA SE UDAJE, roman, »Subotičke Novine« 1940.
POD SAPETIM KRILIMA, pjesme, Tuzla 1941.
- Aleksa Kokić:* KLASOVI PJEVAJU, pjesme, Zagreb 1937.
SUNČANE NJIVE, pjesme, Zagreb 1942.
- Marko Čović:* DOKTOR FILOZOFIJE, roman, Zagreb 1937.
ŽITO ZOVE, novele, redovno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1941.
- Čović-Kokić:* BUNJEVCI I ŠOKCI, Zagreb 1939.
- Ante Sekulić:* SIN NIZINA, pjesme, Subotica 1941.
- Dr. Beato Bukinac:*
O DJELOVANJU FRANJEVACA U SEOBAMA HRVATSKOGA
NARODA XVI. I XVII. VIJEKA. Zagreb 1940. (na latinskom jeziku).
-
-

Klasje naših ravni — povremeni časopis za istraživanje kulture, života i običaja bačko-baranjskih Hrvata izlazi 4 puta godišnje. Izdaje Društvo Bačkih Hrvata u Zagrebu, Marovska 24/IV. Glavni i odgovorni urednik prof. Marko Čović, Zagreb, Tuškanova 17/I. Za upravu odgovora Jakov Kopilović, stud. phil., Zagreb, Marovska 24/IV. — Tisak Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb, Frankopanska 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić, Zagreb, Žerjavićeva 13.

**„JA NISAM DOŠAO VLADATI NEGO
RADITI! MOJA SU VRATA UVIJEK
OTVORENA SVIMA HRVATIMA, A
POGOTOVO VAMA.“**

(POGLAVNIK BAČKIM HRVATIMA 21. TRAVNJA 1941.)